

DE TE FABULA NARRATUR KOMMUNISTA KIADÓ

2016

WILLIAM MORRIS :
Hírek Seholországból

(A nyugalom korszaka-utópista regény)

William Morris

RÉKA MANÓNAK

Németből fordította szemelvényesen és meglehetősen szabadon

VÁGÓ BÉLA

Ismertető az első magyar nyelvű fordításról...

Szabó Ervin egykoron felkérte Vágó Bélát, hogy fordítsa le William Morris regényét. Vágó a következő levelet írta Szabóhoz 1902 augusztusában:

“Nemzetös uram, engedje meg, hogy csak most felelek arra a levelére, amely nekem tartalma nélkül is nagy örömet okozott, ui., hogy maga érdekesnek találja írni nekem, de azt hiszem, nem fog olyan nagy súlyt helyezni a dologra, ha megtudja, hogy én e helyett a Morrison dolgoztam, akit áldjon meg az isten csak azt a . . . Jó van nó, ne beszéljünk róla. Meglehető gondot fordítottam őreá, majdnem az egész - 4 ív híján - átdolgoztam. Hát igazán olyan égető szükség van rá? Ez esetben ezt a hiányzó 4 ívet is gyorsan elküldöm, de nem hiszem, mert lesz még egy kis dolog ennek az átnézésével is, föltéve, ha ön az angollal is össze akarja hasonlítani. Két-három kétes mondat van csak benne, azt meg - kék - kérdőjeleztem. Él még Morris? Valaki azt mondta, bár kissé hihetetlennek tartom. Ha igen, akkor igazán szeniális coup volna, ha ön vagy más angolul tudó úr, írna neki, hogy a budapesti szocialista diákok lefordították a Nirgendlandot, írjon előszót. Óriási dolog lenne. Bár csak élne a vén számár.” Ha lerakom a vizsgát, akkor szeretnék ilyen Morris-féléket írni Pestről (micsoda ricsaj lesz, ha elolvassák hogy a parlament szemétkerakodóhely, a királyi palota porcelán éjjeliedény és klozettgyár, a templomok gyufa és tűzijátékgyárak, hadd kerüljön egyszer más világosság ki belőlük).” Az ifjú Vágó Béla vicces fiú lehetett, „a maga

szerénységével együtt”. Egy másik W. Morris rajongó, az anarchista Batthyány Ervin, Szabó barátja és elvtársa így ír 1902 november 10 –i keltezésű levelében Szabónak: „Kedves barátom, nagyon köszönöm, hogy W. Morris fordításának átnézésével rám gondoltál – A News from Nowhere egyike azon könyveknek, melyek legelőször is igen nagy mértékben járultak hozzá mostani életfelfogásom megalapításához. Nagy örömmel fogok megtenni mindent, amit a mű magyarrá téte érdekében megtehetek, és kérlek küld el mielőbb az átnézésre a kéziratot (vagy kefelevonatot), és írd meg, meddigre készítem el.”

Nyilvánvalóan sajnos ebből semmi nem valósult meg, mert Morris regénye „átnézetlenül”, javítatlanul került leközlése a Népszava hasábjain folytatásokban 1905-ben (39–64. sz.)

Szabó Ervin 1903-ban írt egy kis életrajzot a Népszava Naptárban Morrisról. amit kiadványunk végén közlünk.

Vágó Béla szemelvényeket fordított le Morris regényéből, de akár lefordíthatta volna az egészet is hisz nem sokat hagyott el... Amit tapasztaltunk: a X. fejezetből két oldal hiányzik, a XII. fejezetből bekezdések hiányoznak, a XIV. fejezetben bekezdés vége hiányzik, a XXIX. fejezet hiányzik egészében, a XXX. fejezet eleje hiányzik.) Üzenhetnénk a túlvilágra: te Béla, milyen megfontolások alapján végezted a fordítást?

Ugyanis a szöveg a nem csak abból a szempontból hagy maga után kívánnivalót, hogy kihagy egész bekezdéseket, fejezetet , gyakran összevon párbeszédeket és a német alapszöveget ugyanis németből és nem eredeti angolból lett fordítva – meglehetősen lazán kezeli hanem olykor betold olyan részeket, amik nem szerepelnek W. Morris szövegében. Magyarán átír, átkölt, kitalál. Mindezek ellenére a szöveg élvezetes, a történet cselekménye teljesen világosan követhető. és gördülékeny a maga szemelvényes formájában is. A szöveghez írott jegyzeteket elhagytuk, feleslegesek, didaktikusak, nem beszélve arról, hogy Vágó amúgy is csak egyes mondatokat fordított le belőlük , ez esetben sem törekedett teljességre.

A pontatlan részeket kijavítottuk , de nyilván sok hiba maradt a szövegben. Terveztük és el is kezdtük angol eredetiből lefordítani a teljes művet már évekkel ezelőtt, de különböző ügyefogyottságok révén csak nem akart megszületni a végleges, teljes magyar fordítás. Időközben pedig egy kis egri egyetemi kiadó nagy örömünkre elvégezte az évszázados mulasztást, és kiadta az angol eredetiből fordított teljes művet. Végre az egykori elvtársi törekvések – száztizenhárom év múltán – megvalósultak, igaz nem elvtársi kezek által - remélhetőleg a kommunista világforradalomra nem kell ennyit várnunk !

Utóirat:

Napvilágra tárjuk a teljes Vágó Béla fordítást, de cd-könyvünkben közöljük a nemrég kiadott teljes, eredeti angolból született magyar nyelvű fordítását W.Morris Seholországának. Remélhetőleg sok –sok motivációt, inspirációt szülve a kapitalizmus forradalmi meghaladásáért, a **kommunizmusért !**

DE TE FABULA NARRATUR

Kommunista Kiadó

<https://www.facebook.com/De-Te-Fabula-Narratur-1483993705192836/>

<http://gondolkodo.mypressonline.com/elemek/fabula/fabula.html>

e-mail: gondolkodo@citromail.com

I. fejezet

Vita és pihenő

Odaát a Ligában , meséli egy barátom , egyik este élénk vita folyt a jövő társadalmáról , hogy milyen lesz a forradalom után a világ és több elvtárs fölvázolta , többé-kevésbé erőteljes vonásokban ,a teljesen kialakult új társadalmat , úgy amint azt ki-kimagának elképzelte

.Viszonylag -kezdte elbeszélését -barátunk nyugodtan és nagyobb rendben folyt le a vita , : a jelenlevők mindannyian hozzá voltak szokva a nyilvános gyűlésekhez és felolvasás utáni vitákhoz , és ha nem is hallgattak egymásra mindig (mégsem vágtak egymás szavába ,amin az általában úgynevezett "jó társaságban " szokás ha olyan téma kerül szóba ,amely érdekli az embereket.) .

Hat személy volt jelen ,akik ugyanannyi pártra szakadtak . közül négyen anarchisták voltak ,de mégis egymástól eltérő , igen különböző nézeteket vallottak. Az egyik csoport képviselője, akit barátunk jól ismer, eleinte szótlanul viselkedett , de lassan-lassan belevegyült a beszélgetésbe és nemsokára már annyira belemelegedett , hogy heves hangon mindenkit, aki másképpen gondolkodott , bolondnak nevezett.

Erre nagy láрма tört ki , amit kis idő múlva a változatosság kedvéért , csend követett .Ezt az illető arra használta fel , hogy a jelenlevőknek barátságosan jó éjszakát kívánjon és azután egy nyugati külvárosban fekvő lakására induljon , céljának elérésére a civilizációtól ránk erőszakolt közlekedési eszközt a földalatti vasutat használta .Emberünk egy mogorva útitárssal a társaságában kedvtelenül ebben a gőzfürdőben ,a földalatti vasút egyik kocsijában tespedve ,önvándló hangulatában az összes megcáfolhatatlan és győzedelmes érvein végigfutott , amelyeket a vita hevében használt nem fel , bár utólagosan nézve oly egyértelmű érveként sorakoztak fel..

Ez a kedélyállapotot sokkal jobban ismerte , semhogy sokáig gyötörte volna magát és némi futólagos kedvtelenség után ,amelynek türelmetlensége végett vetett , gondolatai, a vita főtárgyán leragadtak , anélkül hogy izgatottsága elhagyta volna.

„Ha csak egy napot megérhetnék az új időkből
”szólt magában „ csak egyetlen napot”. Még szinte kis sem mondta eme kívánságát , mikor megállt a szerelvény azon az állomáson ahonnan öt pernyi gyalog út vezetett házáig .A Themze partján egy csúf lánchíd felett feküdt lakása .Kiszállt és még mindig meglehetősen

bosszúsán maga elé mormogta: „ha csak egy napot megérhetnék az új időkből ”Csak egyetlen egy napot” Alig ment azonban néhány lépést ,érezte -mint barátunk tudósít bennünket -hirtelenjében minden izgatottsága hirtelen elszállt. Szép ,téli éj volt és a levegő elég friss ahhoz , hogy a Ligabeli helység fülledtsége és a vasúti kocsi meleg

gőze után üditőleg és elevenítőleg hasson.

A szél ,amely kissé észak-keletnek fordult, tisztára seperte az eget, néhány báránnyfelhő kivételével amelyek gyors rohamban száguldoztak. Az újholdsarlójával egy hatalmas ,régi szilfa kusza ágai között világított és fényénél az embert olyan érzés ragadta el ,mintha London nem egy kormos külvárosában hanem valami barátságos nyílt mezőn volna. Egyenesen a folyó partja felé tartott ,egy percre megállt , hogy az alacsony fal felett a holdsütötte folyóra nézzen.

A rút hidat nem is vette észre vagy nem figyelt rá ,egy rövid pillanatot kivéve ,amikor feltűnt neki , hogy a lámpasor a folyón lefelé nem látható. Azután a házafelé indult és mihelyt betette hátamögött az ajtót minden nyoma eltűnt a ragyogó logikának és éleselméjűségnek ,amely az iménti vitában kifejezésre jutott és a vitának egyéb nyoma sem maradt , mint valami elmosódott reménynek , amely előre is örömmel töltötte el.

Mintha a nyugalom a béke ,ártatlanság és szelid humanizmus napja következne. Ettől az érzéstől eltöltve gyorsan levetkőzött és ágyba bújt , hogy szokása szerint két perc múlva álomba merüljön. Szokása ellenére azonban nemsokára abban a csodálatosan vidám hangulatban ébredt fel ,amely jó alvók sajátja, olyan hangulatban amelyben összes érzékszerveink a legvégsőkig megfeszülnek , míg az összes bajok melyek valaha bennünket nyugtalanítottak , minden kár amit valaha szenvedtünk megélesült érzékszerveink ítélőszéke elé vonulna Mindaddig ebben az állapotban maradt , amíg örömét lelte benne. Amíg elkövetett balgaságainak sora mulatni kezdte és miközben lelki szemei előtt kavargó káosz, érdekesítő történeté rendeződött. Halotta amint az óra egyet ütött , majd kettőt azután hármat amire aztán újra elaludt. Nemsokára azonban ismét felébredt az alvásból , és oly csodálatos kalandokat élt át ,hogy barátunk akiknek elmesélte őket, kötelességének tartja, hogy az elvtársakkal és a nagyobb közönséggel ezt megossza. Azonban jobbnak véli , ha ezt egyes szám egyes személyben meséli el ,mintha ő maga élte volna át őket és ezt annál is könnyebben teheti , mert bajtársának érzéseit és óhajait jobban ismeri mint bárki más e földön.

II. fejezet Reggeli fürdő

Jól van , kikeltem az ágyból ,a takarót magamról ledobva találtam , ami a hőség és az égető napfény mellett nem volt csoda. Gyorsan talpra ugrottam , meg mosakodttam és ruháimba bújtam, de még mindig valami ködös félig éber állapotban voltam , mintha tudja isten milyen sokáig aludtam volna és az alvás súlyát nem tudnám magamról lerázni.Magától értendőnek tartottam , hogy otthon a szobámban ébredtem ,és nem gondoltam rá , hogy erről megbizonyosodjam. Miután felöltöztem olyan forrónak éreztem a levegőt , hogy nemcsak a szobámból hanem a házból is kimentem.

Első benyomásom jóleső felüdülés érzés volt amit a friss levegő és a kellemes szellő okozott ,miután elhagytam a házat a második mikor öntudatom visszanyerése nyomán az a határtalan bámulat és csodálkozás, hiszen amikor este aludni tértem még tél volt , most pedig a partmenti lombos fák azt adták tudomra, hogy nyár van és pedig minden valószínűség szerint ,gyönyörű napsugaras júniúsi reggel. Ez semmi , kétséget nem hagyott maga után főleg amikor megláttam a Themzét a csillogó a napfényben .A vizállása majdnem kétszerte akkora lehetett mint előző este, amikor a holdfényben csillogott. Még mindig nem teljesen voltam

magamnál, tájékozodni akartam de újra és újra elképedtem a Themze szokatlan látványán.

Szédültem és furcsa érzés fogott el , s miután emlékeztem ,hogy sokan sajkat szoktak itt bérelni és a folyó közepén fürödni ,elhatároztam ,hogy ezt teszem én is. Úgy tűnik még elég korán

van-gondoltam magamban,de azért Boffinéknél csak találok valakit aki a folyón

átvisz..Azonban el sem jutottam Boffinékig , mert ebben a pillanatban előttem ,házzammal szemközt egy hajóállomást vettem észre, éppen azon a helyen ,ahová a szomszédom egyet építtetett ,természetesen nem ismertem rá, annyira rá a házra annyira megváltozott.

Egyenesen felé tartottam ,a partra húzott üres sajkák között egy ember hevert széles kényelmes csónakban amelyet a fürdőzők számára tartottak fenn. Felém bólintott és jó reggelt kívánt ,mintha már várt volna rám, én minden szó nélkül a csónakba ugrottam és vetközni kezdtem ,hogy megfürödhessenek ezalatt ő nyugodtan evezett .Miközben mentünk önkénytelenül is a vízre pillantottam és megjegyeztem: Mily tiszta ma a víz! Úgy?- mondta , nekem ez nem tűnt fel. A hullámverés mindig felkavarja egy kissé. Nos-szóltam én már apály felénél is elég iszaposnak láttam. Semmit sem felelt ,de meglepettnek látszott , megállt, én pedig ruháimtól megszabadítottam magam és vízbe ugrottam. A hullámveréssel szembefordítottam fejemet ,amint a víz felszínére kerültem. Tekintetemmel a hidat kémleltem , de amit megpillantottam az annyira meglepett ,hogy elfelejtettem úszni és a víz alá búktam. Mikor újra a felszínen voltam , egyenesen a csónak felé úsztam , ellenálhatatlanul hajtotta kíváncsiság , hogy nyomban megkérdezem a csónakost,- mivel annyira elképedtem attól, amit a víz tükréről láttam amikor kitöröltem a vizet a szemeimből. Kábultságom egészen eltűnt , újra teljesen magamnál voltam és ,miután a lépcsőn ,melyet a csónakos lebocsátott ,felkúsztam miközben ő kezét segítőleg felém nyújtotta.

Az ártól megsegítve Chiswick felé vettük útunkat. Nemsokára azonban csónakos megragadta a evezőket , megfordította a sajkát és így szólt: Ez rövid fürdőzés volt ,utazása után bizonyára hidegnek találja a vizet? A partra vigyem őnt vagy talán szivesebben menne reggeli előtt Putney felé ? Rámeredtem , ilyen beszéd egy hammersmithi csónakos szájában ! Ez szinte felfoghatatlan volt számomra .Maradjunk még-feleltem-szeretnék kissé szétnézni.

-Jól van a maga szemében itt éppen olyan szép a hely, mint feljebb Barn Elmes-nél ,amint hogy ebben a korai órában minenütt szép. Örülök, hogy ily korán felkelt ,alig

járt ötre.

A folyópart látványa bámulatba ejtett és nem kevésbé csónakosom külseje, most amikor immáron teljesen józanul és nyílt szemmel tekintettel szemügyre vettem Szép szál fiatalember volt és szeme oly kedvesen és szeretetreméltóan csillogott, amit még senki másnál nem láttam, bármilyen megszokottá is vált később e tekintet. Egyébként hajósóm sötéthajú volt, barna arcszinnel, magas növésű, erős és nyilván fizikai munkához szokott, ezenkívül olyan tiszta volt, hogy a legelőkelőbb gentlamen-nek is becsületére vált volna. Ruhája semmiféle általam ismert nép viseletéhez nem hasonlított és nagyon jól illett volna valami tizennegyedik századi képre, sötétkék, mindenesetre olcsó szövetből készült, de a legfinomabb szövésű és a legkisebb mocsok híján volt. Derekat barna bőröv vette körül, amely művészi zománcozott, damaszkuszi acélból készült csattal záródott. Szóval csónakosom feltűnően hasonlított egy erős és finom fiatal úrra, aki pusztán sportból csónakosdit játszik, s ez a hit gyökeret is vert bennem. Éreztem, hogy valamit mondanom kellene és ezért egy pár világos, emelő csigával és kapoccsal ellátott kerítésre mutattam, amelyek a part mentén állottak és azt kérdeztem:

-Mire valók ezek? ha a Tay-on volnánk, azt hinném, hogy a hálókka lazacot akarnánk fogni, így azonban...Mosolygott.

-De, hiszen erre valók! Ahol lazac van, ott lazachálók is vannak, akár a Tay-on legyünk, akár a Themzén, de a hálókat természetesen nem vetjük ki mindig, csak nem eszünk mindennap lazacot. Azt akartam kérdezni, ez valóban a Themze de a csodálkozástól nem tudtam szóhoz jutni és szememet még egyszer végigjártam a hidtől London partjain, s itt valóban több mint sok volt a csodálni való. Mert habár hid kötötte össze a folyó két partját és a parton házak álltak, estétől reggelig mégis minden csodálatosan megváltozott. A szappanfőzők füstöt okádó kéményeikkel eltűntek az ólombányákkal együtt, és Torneycroff felől a szél nem hozta többé pöröly és kalapácsütés zaját. És a hid! Álmodni talán álmodtam valaha ilyen hidról, de látni még sohasem láttam, még lefestve sem..A firenzei Ponte Vecchio messze elmaradt mögötte. Tömör merészen ívelt kőboltolekból emelkedek, amelyek

üzleteknek vagy vásárcsarnokoknak látszottak és tornyokkal voltak ellátva. A kő egy kissé ütött kopott volt , de semmi nyomát sem mutatta annak a koromrétegnek.amelyről megszoktam , hogy minden egy évnél idősebb londoni épületen ott lássak. Egy szóval az elképzelhető legcsodálatosabb hid volt .Az evezős észrevette, mennyire elcsodálkozom és mintha gondolataimra akarat volna felelni ,így szólt: -Szép hid ugye? A folyón felfelé levő hidak, amelyek pedig sokkal kisebbek, alig könnyebbek és a lefelé levők nem nagyszerűbbek és nem hatalmasabbak.

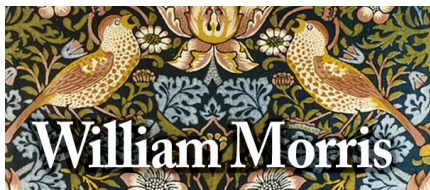
-De milyen idős?- kérdeztem majdnem ellenszenvesen, belső kételyeimet leküzdve.

-Oh, nem nagyon régi-felelte-2003-ban építették illetve nyitották meg.Azelőtt csak egyszerű fahid állt ott -folytatta mondokáját miközben a dátum elhangzása után , némávvá merevedtem , mert megértettem ,hogy valami megmagyarázhatatlan történt .És hogy akár csak egy vigyázatlan szó is a számból kereszt kérdések furcsa, visszatetsző kérdések rengetegébe sodort volna.

Megkísértem tehát lehetőleg elfogulatlan arcot vágni és pillantásaimmal közönyösen végig páztázni a parton,a sok változás ellenére is , amit a hidig és azon túl a szappangyárig észleltem.A folyótól némileg odébb mindkét parton, szép ,alacsony és nem igazán nagy téglaházak emelkedtek cseréptetőkkel , amelyek igencsak lakájosnak és kényelmeseknek látszottak és egészen azt a benyomást keltették, mintha belsejükben nagyon vidám élet folyna. Terjedelmes kert terült el mellettük a folyó partjáig és üde kertek lehelték illatukat a fodros habokig ,a fák mögött újabb hatalmas fák zöldeltek, többnyire platánok és egész Petney-ig olyan volt a folyó mint gy tó,melyet virágzó erdőkbe borított partok vesznek körül ,oly sűrűn állottak a fák. Önkénytelenül felkiáltottam:-Mennyire örülök , Barn Elms nincs beépítve ! Alig hagyták el azonban a szavak ajkamat ,elpirultam ostobaságom miatt, társam félig mosolygó tekintettel rám nézet .Hogy zavarodottságomat elpalástoljam ,így szóltam:Vigyen kérem most a partra ,szeretnék reggelizni. Bólintott, erős evezőcsapással megfordította a csónakot és kis vártatva ismét a hajóállomáson voltunk.

Kiugrott, én követtem és egy cseppet sem csodálkoztam ,mikor megállt ,mintha a kikerülhetetlen útójátékát várta volna, amelyel mindenki bevégezni szokta polgártársának tett szolgálatát. Kezemmel rögtön a mellényzsebembe nyúltam és megkérdeztem? Mennyi jár? bár nem tudtam szabadulni attól a kényelmetlen érzéstől, hogy pénzemet talán egy gentlema-nek ajánlom fel. Meglepett arccal felelt:- Mennyi jár ? nem értem. Talán úgy érti, mennyire jár az idő ? Zavartan dadogtam :-Kérem ne vegye kérdésemet rossz néven, nem akartam önt megsérteni, de mennyivel tartozom ?Amint látja, idegen vagyok és így az önök szokásait és pénzét nem ismerem. Ezzel egy csomó pénzt vettem ki a szememből.amint az idegen országokban szokás.És ez alkalommal észrevettem,.hogy az ezüstpénz az öntött vaskályha színét vette föl. Még mindig meglepettnek látszott , de legkevésbé sem sértődöttnek és a pénzt szemmel láthatólag kíváncsisággal szemlélte. Nos, gondoltam mégis csak hajóslegény és megfontolja, hogy mennyit kérhet .Kérjen bár sokat , ily remek fickótól nem veszem rossz néven.Nem is idegenkedtem attól, hogy őt egy napon vezetőnek felfogadjam, miután olyan eszes ember. Ekkor új barátom megfontoltan így szólt : most már tudom.mit gondol ön. Ön azt hiszi,hogy szolgáltatt tettem önnek, és hogy ezért kötelessége nekem valamit adni és hogy ugyanezt nekem is meg kell tennem, ha szomszédom valami különös szolgálatot tesz nekem.Halottam ilyesmiről de ne vegye rossz néven,előttünk ez nagyon terhes és értelmetlennek tűnik.Amint látja az utas szállítás ,a csónakon hivatásom és bárkinek a rendelkezésére állok ,akinek szüksége van rám ,de hogy ezért megajándékoztassam magam, ezt meglehetősen különösnek találom..És ha már valaki ad nekem valamit , akkor a második és harmadik is meg ezt akarja tenni és nem fogja zokon venni ha megmondom önnek, hogy nem is tudnám .hogy hová rakjam a barátság eme zálogait és szeretetének jeleit. És oly hangosan és vidáman nevetett, mintha különösen mulatató tréfának tartaná, hogy azt hiszik róla, hogy fizetést fogad el munkájáért. Azt kérdeztem magamtól, hogy ennek az embernek egészséges virágó külseje ellenére is,talán nincs egészen rendben valami a fejében és tekintve a mély és rohanó folyót, amely mellett álltunk, vigasztaló volt rám nézve az

a tudat, hogy jó úszó vagyok. Ő azonban nagyon nyugodtan és éppen nem örült módjára így folytatta: Ami a pénzeit illeti, bizonyára figyelemre méltóak de nem nagyon régiiek. Úgy látszik Viktória királynő uralkodása idejéből valók és oda adhatná őket valami hiányosan felszerelt múzeumnak. A mienk elég ilyen pénzzel rendelkezik és azonkívül még elég gazdag pénzgyűjteményünk van a régebbi időkből, amelyek közül sok nagyon szép, míg a tizenkilencedik századbeli pénzeknek sajátos izléstelenségük az ismertetőjelük, nemde? Van pénzünk III. Edward idejéből, amely a királyt hajón ülve ábrázolja, míg a hajópárkány körül kis leopárdok és gyengéden hajlitott liliomok vannak fonva. Amint látja, szól mosolyogva, nem idegenkedtem aranyból és nemes fémekből készült munkáktól, ezt a csattot fiatalabb éveimben magam készítettem. Kissé félénken nézhettem rá, mert beszámíthatóságán érzett kételyemet nem tudtam elnyomni. Elég hozzá, hirtelen témát változtatott és így szól: De látom untatom és bocsánatot kérek érte. Mert őszintén szólva

észrevehető, hogy ön idegen és hogy olyan helyről jön, amely a Angliától nagyon elütő lehet. Ezért nem tanácsos túlterhelni önt e helyről szóló információkkal, hanem lassanként ismerkedjek meg vele. És nagyon lekötelezne, ha ebben az új világban engem választana vezetőjéül, hamar a véletlen éppen velem hozta össze. Természetesen nagyon szeretetreméltó volna ez öntől, mert épp olyan jó és nagyon sokan még jobb vezetők lennének mint amilyen én leszek. Ez a beszéd éppen nem valott örültségre, és azonkívül könnyen lerázhatom magamról, ha később mégis örültnék mutatkoznék. Tehát így feleltem: ajánlata igen kedves, de csak akkor fogadhatom el, ha megengedi, hogy méltóan megfizessek érte, (de másképp akartam tulajdonképpen folytatni, de mivel nem akartam érinteni örültségét inkább így folytattam) - és ha nem vonom el hivatásától, munkájától vagy szórakozásától. Emiatt ne aggódjék felette.

Ellenkezőleg egyik barátomnak aki az én munkámat átvenni óhajtja nagy szíveséget teszek vele. Az illető yorshirei takács, aki egyrészt szövással másrészt matematikai tanulmányaival - mindkettő házi foglalkozás - kissé megterhelte magát. És miután jó

barátok vagyunk, hozzám fordult, hogy a szabadban végezhető munkához jusson. Tehát ha azt hiszi, hogy hasznára lehetek kérem rendelkezék velem. Igaz - folytatta, hogy jó barátaimnak a folyón feljebb megígértem, hogy aratáskor hozzájuk megyek, de addig több mint nyolc napunk van még és különben ön elkísérhet engem oda is. Igen kedves emberek ismeretségére tenne ott szert és alkalma volna Oxfordba való vándorlásom közbe mindenféle megfigyelésre. Ha az országot megakarja ismerni nehezen tudnék önnek jobbat ajánlani. Nem mulaszthatom el, hogy köszönetet ne mondjak neki akár mi is lesz a dolog vége és ő mohón hozzátette: helyes ez el van intézve. Rögtön beszólok barátomhoz, aki mint ön, a fogadóban lakik és ha még nem kelt volna fel, elég rosszul tette volna egy ilyen szép nyári reggelen. Evvel egy kis ezüst vadászkürtöt vett ki övéből és két vagy három erős hangot csalt ki belőle. Rögtön utána a házból, amely régi lakásom helyén állt (később többet erről) egy másik fiatalember lépett ki és felém tartott. Sem oly egészséges színe nem volt mint hajós barátomnak, sem oly derakas termete, de haja vörhenyes volt, arcszíne sápadt, de az ő arcából sem hiányzott az a boldog és barátságos kifejezés ami barátomnál is feltűnt. Mikor mosolyogva hozzánk ért, örömmel tapasztaltam, hogy révészemet bátran feloldhatom az örültség minden gyanúja alól, mert még sohasem viselkedett két örült úgy egy épeszü előtt, mint ahogy ők ketten tették. Az újonnan jött öltözete, ugyanolyan szabású volt mint barátomé. Csakhogy a kabátjának világos zöld színe volt, amelyre himzett aranyággal és az ezüst sodronyból álló öv még vidámabb jelleget adott a ruhának. Az újonnan jött barátságosan jó reggelt kívánt és barátját szívélyesen üdvözölve így szólt: nos Dick hogy vagyunk ma reggel? Megkapom a munkámat vagy jobban mondva a te munkádat? Azt álmodtam az éjjel, hogy fenn voltunk a folyón és halásztunk. Igen, igen Bob - felelt a révészem. Átveszed az én állásomat és ha rá untál nézz Georg Brighting után itt lakik nem messze és valami jó munkát keres. Ez az idegen úr megtisztel azzal, hogy vezetőjéül választ az vidékünkön át és amint gondolhatod nem akartam ezt a jó alkalmat elszalasztani. Mindjárt lemehetsz azután a csónakhoz. Sokáig ugysem várahoztattalak volna, mert néhány nap múlva Huembadékhöz kellett volna mennem. A másik örömeiben kezét

dörzsölte, hozzám fordult és barátságosan így szólt: Önök ketten ma boldogok lehetnek, ön szomszéd és Dick - jó napra van kilátásunk - akárcsak nekem. De jól tennék mind a ketten ha a velem együtt a házba jönnének és valami enivaló után néznénk, mert a nagy örömben reggeli is elfeledkeznénk. Ön bizonyára tegnap este érkezett a fogadóba, mikor én már ágyba voltam? Helyeslően bólintottam, hogy a hosszabb magyarázkodát kikerüljem. ami nem vezetett volna semmire és éreztem, kétségeimnek nem vetett volna véget.

És így hárman az előttünk emelkedő fogadó ajtaja felé indultunk..

A regénybeli Liga vagyis Szocialista Liga , melynek Morris írta többek között a programját, a Kommunista Kiáltvány szellemében, később anarchista hatásokkal bővült a kör .

III .fejezet

A fogadó és a reggeli

Egy kissé a többiek mögött maradtam, hogy egy pillantást vessek a házra, amely mint már említettem egykori házam helyén állt.

Hosszúkás épület volt, amely csúcsával az utcától elfordult, és amelynek

plasztikusan díszített ablakai mélyen lenyúltak az előttünk magasló falon. Igen szép, vöröscserép épület volt, ólom tetővel és az ablakok fölött jó magasan alakokkal díszített terasz-párkány vonult végig, amely ügyesen volt megcsinálva és oly erőteljesen és alaposan kidolgozva, mint a modern művészetben sohasem tapasztaltam. Rögtön ráismertem az ábrázolt tárgyra, amely valóban elég ismerős volt előttem.

Egy perc elég volt, hogy mindez átvillanjon agyamon, mert máris átléptük a küszöböt és egy csarnokba jutottunk, amelynek márvány-mozaik padlója és nyílt fateteje volt. A folyótól elfordult oldalon nem voltak ablakok, de bolthajtások alatt, amelyeken keresztül gyönyörű kert volt látható, több szobába lehetett jutni és e bolthajtások fölött a fal élénk freskókkal volt befestve, amelyek olyan alakokat ábrázoltak, mint a párkányzat odakünn. Az egész csarnok kellemesen hatott és tetszetős anyagból készült.

Ezen a kellemes helyen, amelyről már mindjárt sejthettem, hogy a fogadó csarnoka vagy egyik terme, három fiatal nő járt fel-alá. Miután az elsők voltak, kiket e nemből eme eseményekben dús reggelen megpillantottam, természetesen alaposan szemügyre vettem, és legalábbis oly szépnek találtam őket, mint a kerteket az épületet és a férfiakat. Öltözetük is megragadja a figyelmemet és láttam, hogy gondosan ruházkodnak, nincsenek felcicomázva szóval úgy öltözködnek, mint asszonyok, nem pedig asszonyruhába bújtatott bábuk, ahogy azt korombeli legtöbb asszonynál láttam. Öltözetük az ó-klasszikus öltözet és a 14. századbeli egyszerűbb öltözet keveréke volt, anélkül azonban, hogy e kettő utánzata lett volna. Szövetjük az évszakhhoz mértén könnyű és világos volt. Az asszonyok nézése valódi élvezet volt, oly vidám és boldog volt arckifejezésük, oly derék és arányos, oly erős és egészséges volt alakjuk. Mindegyik csinos, sőt az egyik szép is volt, klasszikus arcvonásokkal. Rögtön vidáman felénk siettek és mindhárman kezüket nyújtották, mintha valami hosszú útról hazatért barát volnék. Persze észrevettem lopva ruháimat vizsgálják, mert a tegnapi estéli ruha volt rajtam és soha életemben nem voltam az az ember, aki előkelően tud öltözködni.

Robertnek, a takácsnak, pár szavára eltávoztak, hogy kívánságaim kielégítéséről gondoskodjanak, majd visszatértek és egy asztalhoz vezettek, amelyen a szoba legkényelmesebb sarkában reggelire terítettek számunkra. Miután elhelyezkedtünk egyikük eltűnt a bolthajtáson keresztül és nem sokára illatos rózsacsokorral tért vissza, amelyet szín, illat és nagyságra nézve meg sem közelítenek azok, amelyek Hammersmith-ben nőttek, hanem inkább valami régi városi park virágjaihoz hasonlítottak., Azután az éléskamrába sietett és egy finoman csiszolt vázával jött vissza, amelybe a rózsát tette, hogy azután az asztal közepére állítsa. A második, aki szintén kiment, egy nagy káposztalevelet hozott, amely félig érett eperrel volt megrakva, és mialatt megkínált vele bennünket, így szólt:

— Íme, mikor reggel felébredtem, még gondoltam rá. Mikor azonban az idegent csónakodba láttam szállni, Dick, megint elfeledtem. Egy pár rigó megelőzött, de egy-kettő mégis van oly jó, amelyet Hammersmith-ben egyáltalán találni lehet.

Robert barátságosan megsimogatta fejét, és hozzáláttunk a reggelihez, amely egyszerûen és jól volt elkészítve, étvágy gerjesztően elrendezve és ott illatozott az asztalon.

Különösen ízlett a kenyér, amelyből mindenféle nemû és alakú feküdt elöttünk, a kissé goromba, fekete falusi kenyértõl kezdve, amelyet a legjobban szeretek, egész a vékony szeletig és kenyérhéjig, ahogy azt Torinóban-ban készítenek.

Az elsõ falatot dugtam a számba, midõn pillantásom egy csiszolt táblára esett, amelyen aranyozott felírás ragadta meg figyelmemet, Jól ismert név volt rávésve, és a következõket olvashattam:

„Vendégek és szomszédok! Eme fogadó helyén volt egykor a hammersmithi szocialisták tanácskozó terme. Ürítsetek poharat emlékezetükre! 1962. május havában.”

Hogyan éreztem magam, mikor e szavakat olvastam! Arcvonásaim talán elárulták, mily nagyon megindultam, mert két barátom kíváncsian tekintet rám és pár percig csend honolt.

A takács, kit a révész csiszoltságra nézve határozottan felülmúlt, e kissé zavart

kérdéssel törte meg a csendet.

– Nem tudjuk, hogyan nevezzük önt, vendég? Megengedi, hogy neve után kérdezősködjünk?

– Nos, hát – feleltem – ezt eldönteni magamnak is nehezemre esik. Nevezzen csak vendégnek, hiszen utóvégre ez is név és ha úgy tetszik, tegye utána a William nevet.

Dick barátságosan bólintott felém, de a takács arcán nyugtalanság látszott és így szólt:

– Remélem nem veszi zokon kérdésem, de hát honnan is jön ön tulajdonképpen? Kíváncsiságom menthető, tudományos okból indul ki.

A kérdező nem zavartatta magát Dick által és feszülten várt a feleletre. Már „Hammersmith-et” akartam kikottyantani, de meggondoltam, hogy a véget nem érő magyarázatások milyen tömkelegébe sodorna ez bennünket és hallgattam egy kissé, hogy némi igazzal átszőtt hazugságot gondolhassak ki.

– Amint észreveheti, oly sok ideig távol voltam Európától, hogy minden csodálatosnak tűnik fel előttem; azonban Epping Forest határán születtem és nevelkedtem, Walthamstow-ba és Woodford-ban.

Zavartan elhallgattam.

A buzgó takács nem vette észre zavarodottságomat, de hevesen, mintha érezné, hogy nem viselkedik illendően, kérdezte:

– És hány éves is tulajdonképpen?

Dick és a szép lány nevetésben törtek ki, mint a tudnák, hogy Robert kérdezősködése csak az ő különködésével menthető és folytonos nevetés közt így szólt Dick:

– De most már elég Bob! Vendéget nem szabad így faggatni. A sok tanulás nem válik javadra. Valóban épp ideje, hogy megint szabadon dolgozzál, hogy agyadból a pókhálót kiszellőztesd.

A takács csak szelíden nevetett és a leány hozzáment, megsimogatta az állát, és nevetve mondta:

– Szegény fickó! Ő már csak ilyen.

Ami engem illet, egy kissé meghökkentem, de szintén velük nevettem, egyrészt a társaság kedvéért, másrészt elfogulatlan jókedvük és szelídségük miatt érzett örömben és még mielőtt Robert kimentette volna magát, így szóltam: De szomszédok(ezt a szót megjegyeztem)semmi kifogásom,hogy kérdéseikre feleljek,ha tudok. Kérdezzenek tehát, amennyit csak akarnak.,ha ebben örömeiket lelik.. Ami a koromat illeti, nem vagyok hölgy, miért ne árulhatnám tehát el önöknek? Jócskán benn vagyok az ötvenhatban.

Az illemlről kapott lecke ellenére a takács nem tudott egy nyugodt, csodálkozó és halk kiáltást elfojtani és a többek naivitása annyira mulattatta, hogy ajkuk mosolyra húzódott, ha az udvariasság nem is engedte meg, hogy hangos nevetésben törjenek ki Meglepetve néztem egyikről a másikra és végre megkérdeztem:

– De hát mi bajuk kérem? Tudják, hogy...tanulni szeretnék önöktől. Nyugodtan nevéssenek ki, de világosítsanak fel. Most kitört a nevetés — csak úgy zúgott bele a terem. Végre a szép nő így szólt:

– Nos, egy kissé nevetlen, a szegény gyerek, de azért megmondhatjuk éppen, hogy mit gondolt: éveihez képest kissé öregnek találja önt. Azonban, miután oly sokat utazott, nincs rajta mit csodálni, főleg, miután szavaiból kiviláglott, hogy egy meglehetősen anti-szociális országokban tartózkodott. Bizonyára nem ok nélkül mondják, hogy szerencsétlenek közt nagyon hamar öregszi az ember. Továbbá Anglia déli része, úgy mondják, különösen hasznos a fiatalságra nézve.

– És elpirulva hozzátette:

– Mennyi idősnek tart engem?

– Nos — szóltam — egy régi közmondás szerint az asszony olyan idős amennyit mutat és ezért, anélkül, hogy sérteni vagy hízelegni akarnék, húsz évesnek tartom.

Hangosan felkacagott és így felelt:

– Úgy kell nekem, minek vadászok bókokra. Igazság kedvéért be kell vallanom, hogy negyvenkét éves vagyok.

Rámeredtem, ami megint csak melodikus nevetést csalt ki belőle és méltán, mert egy barázda nem szántotta arcát, bőre sima volt, mint az elefántcsont, arca

kerek és telt, ajka piros, mint a rózsa, melyet élénk állított; karja, melyet munkaközben meztelenül tartott, vállától csuklójáig erős és szépen formált volt. Pillantásom alatt elpirult kissé, habár bizonyára nyolcvan éves embernek tartott. Hogy a dolognak végét vessem, így szóltam:

– Látja mennyire igaza van a régi mondásnak: nem kellett volna alkalmat adnia egyetlen kérdéssemre.

Újra nevetett: – Nos, társaim, ifjak és öregek, most dologhoz kell látnom. Jócskán kell sietnem és én szeretnék hamar készen lenni, mert tegnap egy csinos régi könyvet kezdtem elolvasni és ma reggel szeretnék tovább menni, tehát egyelőre isten önökkel!

Kezével intett és amint könnyed léptekkel átment a folyosón magával vitte (Walter Scottal szólva) legalább egy részét a napsugárnak.

Midőn eltávozott, Dick így szólt hozzám:

– Nem intézne egy-két kérdést barátunkhoz? Több, mint méltányos, hogy most ön kerüljön sorra.

– Örvideni fogok, ha kérdéseire megfelelelhetek – vetette közbe a takács.

– A kérdések, miket önhöz intézni akarok - feleltem – a legkevésbé sem fognak önnek fejtörést okozni.

Szeretnék öntől, miután takács, némi felvilágosítást nyerni e mesterség felől, mert érdekel – vagy legalább érdekelt.

– Félek, hogy ebben nemigen lehetek szolgálatára – vélte. – Én csak a gépies részét végzem el a szövésnek és nem vagyok más, mint nagyon tehetségtelen munkás és Dick barátomhoz például nem is hasonlítok. A szövésen kívül még gépnymással és betüszedéssel foglalkozom, bár a szedés finomabb ágaihoz már nem értek. De hiszen a gépnymás is úgy lassan-lassan megszûnik, valamint a könyvnyomtatással járó bajlódás is utolsót vonaglik. Ezért más felé kellett fordulnom, hogy ízlésemnek megfelelő munkát találjak és így matematikára vettem magam. Azonkívül egy történelmi munkával is foglalkozom, amely – hogy is mondjam csak? – a 19. század végének társadalmi és magán életéről szól – inkább

azért, hogy hû képét adjam az országnak, hogy milyen volt, mielőtt a harc kitört. Erről remélhetőleg később többet beszélünk, ha Dick barátunk nem lesz jelen. Ő ugyanis engem lélek gyötrőnek tart és elég rossz véleménnyel van rólam, mert kezem nem a legügyesebb — így tesz manapság mindegyik. Amennyit a tizenkilencedik század irodalmából észlelhettem (és sokat olvasok), úgy látszik, hogy ama napok ostobasága üt vissza bosszúképpen, mint amikor mindenkit elítéltek, aki kezének hasznát tudta venni. De Dick, öreg fickó, ne quid nimis! Ne túlozz!

— Nézz ide — szólt Dick, rám vall ez? Nem vagyok én a legtürelemesebb ember a Földön? Nem vagyok addig megelégedett, amíg te matematikát nem akarsz belém önteni, vagy amíg tudományos esztétikádat rám nem tukmálod, hanem meghagyod nekem az én kis gyakorlatias esztétikámat? De nini! Ott jön egy új kérdezősködő az ön számára, szegény vendégem! Most segítened kell, Bob, hogy őt megvédjem.

— Itt, Boffin — kiáltott kis szünet múlva, — itt vagyunk, ha már másképp nem lehet!

Amint fejemet hátra fordítottam a napfényben, amely a csarnokot ferdén bevilágította, valamit csillogni-villogni láttam. Most megfordultam és kényelmesen szemügyre vehettem egy ragyogó alakot, aki lassan ballagott a kövezeten, Gazdagon és ízlésesen arannyal hímzett ruhában egy férfi tartott felénk akinek öltözetéről a nap mint valami aranyozott páncélról vissza verődött. A férfi magas sötéthajú, és rendkívül szép volt, habár arcának kifejezése épp oly barátságos volt, mint a többieké, mégis oly ember büszkeségével lépdelt, aki tudatában van ragyogó szépségének. Hozzánk jött, mosolygó arccal asztalunkhoz ült, kinyújtotta hosszú lábait és avval a nyugodt kényelemmel lógatta le a székről karjait, amely nagy, jól megtermett emberekhez oly jól illik. Az élet derekán volt, de ártatlan boldogság tükröződött arcáról; olyan volt, mint egy gyermek, kinek új játékszert ajándékoznak. Szeretetreméltóan meghajolt előttem és így szólt:

— Ön bizonyára az a vendég, akiről Annie mesélt nekem; — aki messzi földről jött és a mi életmódunkat nem ismeri? Ilyen körülmények közt meg fogja engedni, hogy egy-két kérdést intézzek önhöz; mert lássa ...

Itt félbeszakította Dick.

– Semmi esetre, Boffin, bocsáss meg, de most nyugton kell őt hagynod. Te is bizonyára azt akarod, hogy vendégünk boldog és megelégedett legyen és hogy lehessen az, ha mindenféle kérdéssel terhére vagytok, mielőtt még hozzászokhatott volna az új szokásokhoz és emberekhez, akik körülveszik. Nem, nem, majd én elviszem egy helyre, ahol kérdéseket tehet és feleleteket kaphat rájuk – tudniillik dédnagyapámhoz Blomsbury-be – és ez ellen alig lehet kifogástok. Tehát ahelyett, hogy neki kellemetlenséget okozol, jobban tennél, ha James Allenhez mennél és számomra kocsit kérnél, mert az evezéshez jobban értek, mint a kocsihajtáshoz. Indulj útnak, öreg fickó és ne vedd rossz néven. Vendégünk nem fog elveszni a számodra és könyveid számára.

Rábámultam Dickre, mert meglepett, mikor ilyen méltósággal teli személyiséghez ilyen bizalmasan, hogy ne mondjam: oly parancsolólag hallottam beszélni. Véleményem szerint ennek a Mr. Boffinnak, Charles Dickenstől kölcsönzött, jól ismert neve ellenére, legalábbis szenátori rangja volt ennél a csodálatos népnél. Ő azonban egy cseppet sem érezte magát sértve, felállt és így szólt:

– Jól van, öreg evezős bolond, ahogy teszik, úgy sincs ma dolgom és habár el kell halasztanom az élvezetet, amelyet (itt leereszkedően meghajolt előttem) ezzel a tudós vendéggel való beszélgetés szerezne, elismerem, hogy tiszteletreméltó rokonaidnak a lehető leggyorsabban be kell őt mutatnod. Azonkívül kérdéseimre talán annál jobban fog tudni megfelelni, ha az övéire már megkapta a feleletet.

Ezzel megfordult és méltósággal teljesen kilépett a szobából.

Mihelyt kívül volt megkérdeztem:

– Szabad tudnom, hogy micsoda ez a Boffin úr? Akinek neve különben sok élvezetes órára emlékeztet, amelyet Dickens olvasása szerzett.

Dick nevetett. – Igen, igen – éppúgy, mint nekünk. A hasonlatosság tehát nem kerülte el a figyelmét.

Természetesen az igazi neve nem Boffin, hanem Henry Johnson: csak tréfából nevezzük Boffinnak, egyrészt, mert ő a szemétkihordónk, másrészt mert oly pompásan öltözködik és annyi aranyat pazarol magára, mint valami középkori báró.

És miért ne, ha öröme telik benne? Csakhogy mi közelebbi barátai vagyunk és így megengedhetünk magunknak egy kis tréfát vele.

E felvilágosítás után egy ideig hallgatta; Dick azonban folytatta:

— Remek fickó és szeretetre méltó, de egy hibája van: régies regények írásával pocskolja az idejét és abban leli örömét, hogy a „kornak megfelelően” jellemezzen. S miután azt hiszi, hogy ön a Földnek valami ismeretlen szögletéből jön, ahol az emberek szerencsétlenek és következésképpen egy regényíró számára alkalmasak, azt véli, hogy mindenféle információt tud önből kifagtatni. A saját maga érdekében óvakodjék tőle!

— Na, Dick — feleselt makacsul a takács — én a regényeit nagyon jónak tartom.

— Természetes, hogy annak tartod — szólt Dick — hasonló hasonlóknak örül. Matematika és régi regények körülbelül egy fokon állnak. De itt jön már vissza.

És valóban, az aranyos szemétkihordó a terem ajtajából magához hítt bennünket. Felkeltünk és kimentünk a kapualjába, ahol egyfogatú várt reánk, amelybe egy erős szürke volt befogva. A kocsí rendkívül könnyű, kezelhető és kényelmes volt, hiányzott belőle az az elviselhetetlen esetlenség és ízléstelenség, amely a mi kocsijainkat, különösen az előkelőket jellemzi, hanem nagyon kedves és tetszetős külseje volt. Beszálltunk, Dick és én. A lányok vagy asszonyok, kik lejöttek a kapualjába, hogy bennünket elmenni lássanak, búcsút intettek, a takács barátságosan bólintott és a szemétkihordó egy trubadúr büszke fenségével meghajolt. Dick megragadta a gyepelőket és a kocsí tovarobogott.

IV. fejezet

Vásár útközben

Rögtön letértünk a folyótól és nem sokára Hammersmith főutcáján voltunk. De soha sem találtam volna ki hol vagyok, ha nem jöttünk volna a part felől, mert az út terjedelmes, napsütötte mezőkön és kert módjára megmunkált szántóföldeken vezetett keresztül és mikor a csinos hídon átrobogtunk, a dagálytól megnövekedett folyón még a legkülönbözőbb alakú és nagyságú csónakok hemzsegték. Körös-körül

házak álltak — az egyik az út mentén, a másik a földek között; bájos ösvények vezettek hozzájuk, és illatos kertek vették körül őket. Mindezek a házak csinosak voltak és egyszersmind erősek, de amellet egész falusias alakjuk volt. Némelyek vörös téglából készültek, mint a folyó melletti, de a legtöbb azonban gipszvakolattal volt bevonva és annyira hasonlított az ugyanilyen anyagú középkori házakhoz, hogy majdnem azt hittem, hogy a tizennegyedik században azok — amely benyomást a mellettünk elhaladó emberek ruhája még fokozta. Semmi „modern nem volt rajta. Majd mindenki világos ruhát hordott, különösen a nők, akik oly vonzóak és többnyire bájosak voltak, hogy alig tudtam magam türtőztetni, hogy társamat ne figyelmeztessem rá. Sok arc gondolkodó és igen előkelő kifejezésű volt, de egyet sem láttam, amelyen a gondnak árnyéka lett volna — és a legtöbb — igen sok emberrel találkoztunk — egész nyíltan mutatta, hogy örül az életnek.

Az utak fekvéséről, amelyek itt még mindig összefutottak, a **Broadway**-ra véltem ismerni. Észak felől hosszú sor épület és csarnok állt, amelyek alacsonyak voltak ugyan, de oly ízléses kivitelűek és oly gazdagon díszítettek voltak, hogy a környező házak ízléstelenségével feltűnő ellentétben álltak. Mindezek az épületeken azonban túlemelkedett egy nagy csarnok ólomtetővel, oszlopokkal és emeletekkel, amelyeknek művészies stílusa az észak európai gótikának legjobb tulajdonságait egyesíteni látszott a szaracén és a bizánci stílussal, anélkül, hogy szolgálilag egyik vagy másikkhoz kötötte volna magát. A másik, déli oldalon kupolával fődött nyolcszögű épület emelkedett, amely körvonaláival a firenzei baptistériumra emlékeztetett, csak hogy egy melléképület vette körül, amely szemmel láthatóan oszlopcsarnok vagy keresztfolyosó volt; ez az épület is a legízlésesebben volt díszítve.

— Az építkezésnek eme tömege, amely a virágzó mezők közül oly hirtelen tárult elénk, nemcsak hogy magában véve különösen szép látvány volt, de oly nemes és

pazar életörömtől sugárzott, hogy magamat is eddig nem tapasztalt örömezt fogott el. Igen, hangosan felkacagtam örömömben. Barátom, úgy látszik megértett, mert vidám együttérzéssel tekintett rám. Egy tömeg kocsik közt álltunk meg, amelyekben szép, erős emberek ültek, férfiak, nők és gyermekek a tetszetős öltözetben. Városi kocsik lehettek, mert a falu és kert legétvágygerjesztőbb teremtményei alatt roskadoztak.

— Hogy ez vásár nem is kell mondanom — jegyeztem meg — de mit jelentsen ez a pompa? És micsoda pompás palota az odaát? És mit ábrázol az az épület ott a déli oldalon?

— Oh — szólt útitársam, — ez a hammersmithi vásártér; örülök, hogy önnek tetszik, mert igazán büszkék vagyunk rá. Az a palota a téli gyülekező helyünk, mert nyáron át a mezőn találkozunk a folyó mellett, 'Barn Elms átellenben. A jobboldali épület a színház és, remélem megnyerte tetszését?

— Fajankó lennék, ha nem tetszenék — szóltam.

Könnyedén elpirulva mondta:

— Azért is súlyt vetek tetszésem kinyilvánítására, mert a készítésében én is részt vettem. A nagy ajtókat damaszkuszi bronzból én csináltam. Később jobban szemügyre vehetjük őket; most tovább kell mennünk. Ami a vásárt illeti, ma nem sok látnivaló van rajta és azért jobban tesszük, ha máskor jövünk, amikor több ember vesz részt benne.

Beleegyeztem és csak azt kérdeztem: Ezek igazi falusi emberek? Mily bájos lények vannak köztük!

Eme szavaknál tekintetem egy magas termetű fekete hajú és hófehér arcú, szép asszonyra esett, aki az évszak és a meleg nap tiszteletére csinos, világoszöld ruhát hordott. Barátságosan rám mosolygott, de úgy rémlett, még barátságosabban kísérőmre. Rövid szünet után folytattam:— Azért kérdem, mert nem látok tulajdonképpeni falusi embereket, amiket az ember a vásárokon látni szokott, — olyanokat értek, akik árusítanak valamit.

— Nem értem, milyeneket akar látni, és hogy mit gondol ön — "falusi" emberek alatt

Ezek itt szomszédok, amilyenek az Themze-völgyeiben laknak és találhatóak. E szigeteknek vannak szigorúbb és enyhébb vidékek; az előbbieken az emberek durvább szövetbe öltöznek és maguk is érdesebbek és viharezettebbek, mint mi. De bizony nagyon sokan közülük többre becsülik a maguk külsejét a mienknél, azt mondják több jellem van bennük. Nos, ez ízlés dolga — A keveredés köztük és közöttünk rendszeren üdvös eredménnyel jár — tette hozzá megfontoltan.

Figyeltem rá, bár szememet félrefordítottam, mert a csinos leány nagy kosár borsóval éppen most tűnt el a kapuban és én azt a sajnálkozást éreztem, amely elfog bennünket, ha az úton egy kedves vagy érdekes arccal találkozunk, amely nem reméljük, hogy valaha viszontlátjuk. Így hallgattam egy ideig, míg végre megkérdeztem:

— Hogy van az, hogy sehol sem láttam olyan embert, akinek rosszul menne a dolga, még egyetlen egyet sem?

Csodálkozva vontam össze a szemöldökét és így szólt:

— Hogy is látott volna? Ha valaki rosszul érzi magát, akkor szívesen otthon marad és legfőleg egy kissé kertjében sétálgat; de nem is tudok róla, hogy valaki beteg lenne. Miért akar különben embereket látni, akinek rosszul megy a dolguk?

— Nem — szóltam — nem beteg embereket gondolok. Szegény embereket, akiknek nincs semmijük, elszegényedett embereket, akik nyomorban élnek. — Nos, —kiáltott vidáman, nevetve — ilyesmiről igazán nem tudok. Lássunk hozzá, hogy dédapámhoz jussunk, az jobban meg fogja érteni, mint én. Hü,te hü szürkém! — megragadta a gyeplőket és kelet felé ügettünk.

V. fejezet

Gyermekek az utcán

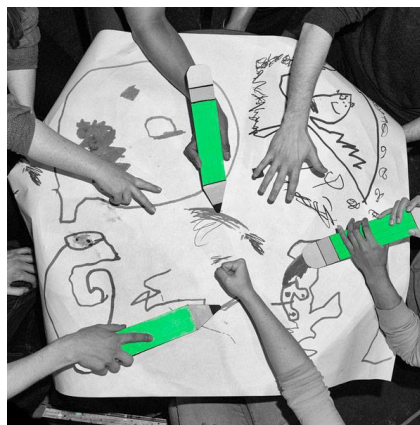
Miután a Broadway-t elhagytuk, lassanként mindkét oldalról eltűntek a házak, Nem sokára egy vidáman csobogó kis patakon keltünk át amely fákkal beültetett földet szelt keresztül és rövidesen egy térre értünk, amelyen ahogyan mi neveznénk a

városháza állt.

Majd egy házakkal beépített rövid utcába fordultunk, vagyis inkább egy utcába, melynek mindkét oldalán egy hosszú épület emelkedett fából és gipszből, amelyek mellett lugasokból álló gyalogösvény vezetett.

— Ez az egykori Kensington — szólta Dick. — Itt sokan szoktak összegyűlni a vadregényes vidék kedvéért és természetkutatók is szívesen időznek a tájon, mert amit itt lát, az egy darab vadon. Annak a résznek, amelyben most vagyunk, Kensington-kertek* a neve, hogy miért éppen kertek, azt magam sem tudom.

— De én tudom — szerettem volna felkiáltani; de oly sok dolog vett körül, amiről az ő nyilvánvaló feltevése ellenére sem tudtam semmit, hogy jobbnak láttam hallgatni.

Az út hirtelen gyönyörű erdőbe torkollott, amely mindkét oldal felé messzire kiterjedt, de észak felé jobban, mint dél felé. Tölgy- és gesztenyefából állott, de a gyorsabban növekvő fák is (amelyek között a platán és egyiptomi fügefafa szinte soknak látszott) szép példányokkal voltak képviselve.

Az erdő váltakozó, napsugártól beragyogott árnyékában rendkívül kellemesen éreztem magam, mert a nap tikkasztóan forró volt; és a balzsamos üdeség és bűvösség úgyis felcsigázott képzeletemet oly ábrándosan édes hangulatba ringatta, hogy egy örökkévalóságig ezen a helyen szerettem volna maradni. Kísérőm, úgy látszott, osztja eme érzésemet, mert mindig szűkebbre fogta a kantárszárat, mialatt a zölderdő illatát magába szívta.

Fölöttébb regényes volt ez a kensingtoni erdő, de nem elhanyagolt. Számos csapatra bukkantunk, akik jöttek-mentek, az ösvényeken sétáltak vagy játszottak. Utóbbiak közt sok volt a gyermek 6—8 a 16—17 évesig. Koruk és nemük valódi mintái voltak és szemmel láthatólag a lehető legjobban mulattak. Némelyek kis, a fűben megerősített sátrak körül játszadoztak és sok ilyen sátor előtt lábasok lógtak a tűz fölött, mint a cigányoknál. Dick elmondta, hogy az erdőben itt-ott házak állnak — és

menet közben láttam is egyet-kettőt. Dick leírása szerint a legtöbb olyan kicsi kunyhó még abból az időből, amikor még rabszolgák voltak az országban, de szépen és csinosan vannak berendezve és egyenesen az erdő számára alkotva.

– Úgy látszik gyermekekben itt nincs hiány – jegyeztem meg, a zsibongó gyermekhadra mutatva.

– Oh, – kiáltott – azt hiszi talán, hogy ezek a gyermekek mind a közeli házikókból jönnek? Közelről és távolról sereglenek ide. Sokszor tesznek kirándulásokat és nyáron heteken át itt tanyáznak az erdőben és sátrakban élnek, amint látja. Mi bátorítjuk rá a gyermekeket, mert így megtanulnak önállóan gondolkodni és cselekedni, megfigyelik a természetet és az erdő állatait, és mennél kevesebbet kell a szobákban kuksolniok és a szoba fülledt levegőjét belélegezniök, annál jobb rájuk nézve. Még felnőttek is gyakran az erdőben töltik a nyarat, csakhogy erre a célra rendszeren a nagyobb erdőkbe mennek: a windsori vagy a Dean-erdőbe, vagy az északi vadonokba. Eltekintve az egyéb szórakozástól és kellemetességtől, amit az ilyen helyen való tartózkodás nyújt, alkalmat találnak ott fárasztó testi munkára is, ami a z utóbbi ötven évben némileg megritkult.

Hirtelen elhallgatott, majd magyarázóan megjegyezte:

Azért mondom mindezt, mert látom, hogy kérdéseket tesz fel magának, ha nem is mondja ki őket és mert kötelességemnek tartom, hogy néma kérdéseire feleljek;.Rokonom azonban kielégítőbb felvilágosítást fog adni.

Sejtettem, hogy közel vagyok hozzá, hogy eláruljam magam és ezért, csakhogy zavarodottságom palástoljam, azt mondtam:

– Nos, a fiatal népség annál frissebb az iskolában, ha a nyár elmúlt és nekik vissza kell oda térniök.

– Iskola – kérdezte csodálkozva – mit ért ön ezalatt a szó alatt? Nem tudom elképzelni, hogy micsoda vonatkozásban lehet az gyermekekkel. Mi bizonyára beszélünk bölcsészeti iskoláról, festészeti iskoláról – költő iskoláról – de gyermekiskoláról – és nevetni kezdett – ez meghaladja látókörömet.

A manóba is! Gondoltam magamban, alig nyithatom mi a számat anélkül,

hogy valami új bonyodalmat ne idézzek elő. Nem is kíséreltem meg, hogy barátomat nyelvészeti kutatásaiban támogassam és a gyermek-iskoláról is, ahogy az iskolákat nevezni szoktam, jobbnak láttam, ha hallgatok, mert körülbelül sejtettem, hogy nincsenek többé. Némi tapogatózás után kinyögtem:

— A szót nevelőintézet értelmében használtam. — Nevelés? — kérdezte gondolkodva. — Már hallottam ezt a szót, de még senkivel sem találkoztam, aki értelmét meg tudta volna magyarázni.

Képzeltetik, hogy ennél a nyílt vallomásnál mennyit vesztettek előttem barátaim értékükből; és nem minden lekicsinylés hiján így szóltam:

— Nos , nevelés olyan rendszert jelent, amely szerint fiatal embereket tanítanak, oktatnak.

— Hát öregeket miért nem? — kérdezte hamiskásan hunyorogva. — De biztosíthatom gyermekeink tanulnak valamit anélkül, hogy nevelési vagy oktatási rendszeren mennének keresztül. Egyetlenegyét sem fog ezek között a gyerekek között találni, sem fiút sem leányt, aki nem tudna úszni, egyet sem, aki nem tudna kis pónilován lovagolni. Ott láthat mindjárt egyet! Tudnak főzni, a nagyobb fiúk aratni, sokan tudnak háztetőt rakni és minden féle asztalosmunkát végeznek, avagy más mesterséghez értenek. Biztosíthatom, hogy nagyon sokat tanulnak.

— Igen, igen, de eszük és jellemük nevelése, kedélyük kifejllesztése? — feleltem.

— Kedves vendég — szólt — ön talán nem tanulta azokat a dolgokat, amelyekről beszéltem, és ha úgy van a dolog, ne higgye, hogy az ilyesmihez semmi ügyesség nem kell és, hogy mellette a szellem és a kedély nem fejlődik. Azonnal megváltoztatná a véleményét, ha például egy dorsetshire-i fiút tetőrakás közben megfigyelne. De nagyon jól értem, hogy ön könyvekre gondol és ezekből tanulni nagyon egyszerű dolog. A legtöbb gyerek, aki könyvet lát maga körül, már négy éves korában megtanul olvasni, bár azt mondják, hogy ez nem mindig volt így. Ami az írást illeti, a gyermeket nem hagyjuk korán firkálni (bár nem engedik magukat tőle egészen távoltartani) mert akkor csúnya íráshoz szoknak; aztán mire való az a sok irka-firka, mikor a gépírás olyan kényelmes? Természetesen súlyt vetünk a

szépíráásra is. Sokan leírják könyveiket vagy leíratják — persze csak olyan könyveket, amelyekből kevés példányra van szükség. Költemények vagy ilyesmik. De elkalandozom a tárgytól. Bocsásson meg mert a dolog személyesen érdekel. Magam is szépen írok

— Nos jó, — szoltam — ha a gyermekek már írni tudnak, mást nem tanulnak — például nyelveket?

— Oh minden esetre — felelte — gyakran már tudnak franciául, mielőtt olvasni tudnának, mert tengerentúli, legközelebbi szomszédaink ezen a nyelven beszélnek, és majdnem éppen ilyen gyorsan megtanulnak németül is, amely nyelvet sok közösség és testület a szárazon igen sok ember beszéli. Ezek a fő nyelvek, amelyeket az angol welsi* és ír nyelven kívül, amely a walesi csak egy féle, ami e szigeteken beszélnek. A gyermekek hamar megtanulják ezeket a nyelveket, mert hallják őket a felnőttektől. Ezenkívül, tengerentúli vendégeink gyakran gyermekeiket is magukkal hozzák, így a gyermekek összejönnek és megtanulják egymás nyelvét.

— És a régi nyelvek?

— Oh, igen — szolt — latinul és görögül rendszeren együtt tanulnak a modern nyelvekkel.

— És történelem? Hogyan tanulnak történelmet?

— Úgy, ahogy — felelte — aki olvasni tud, az elolvassa azt, ami tetszik neki, és csakhamar akad valakire, aki az egyik, vagy másik tárgyra vonatkozó legjobb könyvekkel megismerteti, vagy megmagyarázza neki azt, ami homályos előtte.

— Szép, és még mit tanulnak? Csak nem tanulnak mindnyájan történelmet?

Oh, nem — szolt — nem mindenki

érdeklődik eziránt, sőt nagyon is sokan nem törődnek a történelemmel és — folytatta barátom, szeretetremélt mosollyal — ilyesmi ma már nem fordul elő. Nincsenek sokan akik dolgok eredete után kutatnak, akik ok és okozat közötti

összefüggés törvényeit keresik — úgy, hogy a tudás és ismeret növekedik nálunk, ha azt előnynek tartja. Mások ismét, mint Bob barátunk, matematikával töltik idejüket. Elvégre is hiábavaló az emberek hajlamát befolyásolni. — Csak nem akarja azt mondani, hogy a gyermekek mindezt tanulják ?

— Ez attól függ, hogy mit ért ön gyermekek alatt, és azt is meg kell gondolnia mennyire is különfélék a gyermekek. Rendesen tizenöt éves korukig nem igen olvasnak egyebet egy pár mese könyvnél. Az idő előtti tanulást és olvasást nem igen segítjük elő, mindazonáltal vannak gyermekek, akik igen korán könyveket bújnak, ami talán nem jár rájuk haszonnal. De céltalan elvonni tőle őket, és nem sokáig tart, mielőtt huszadik évüket eléri, már többnyire elhatározzák magukat. Gyermekek köztudomásúlag szívesen utánozzák a felnőtteket, és ha a legtöbb embert igazán szórakoztató és hasznos munkával, mint házépítéssel, utcakövezéssel, kertészettel és hasonlóval látják foglalkozni, akkor a lelkük arra ösztönzi őket, hogy hasonló tegyenek és nem kell attól félnünk, hogy a tudósok előzönlének bennünket.

Mit mondhattam volna erre? Hallgaton ültem mellette, hogy új zavarokat, félreértéseket elő ne idézzek. Azonkívül figyeltem, hogy serényen ügető öreg szürkénk, mikor visz bennünket a tulajdonképpeni Londonba és hogy micsoda változásokon ment keresztül a város.

Kísérőm azonban nem tudta mondandóját abbahagyni és tovább beszélve így szólt:

— De ha a gyermekek, mint könyvmolyok nőnek is fel, ez nem sokat árthat. Valóban élvezet, ha őket oly boldogan munkákba látjuk merülni, amelyel alig törődik valaki. Azonkívül ezek a tudósok rendesek, igen szeretetreméltó emberek. Jó és szelíd kedélyűek, szerények és örömet készek mindenkinek mindent elmondani, amit csak tudnak. Mondhatom, hogy mindazokat, akiket ismerik, nagyon megszerettem.

Ezt a beszédet oly csodálatosnak találtam, hogy éppen kérdést ismét akartam barátomhoz intézni, mikor egy domb magaslatára értünk és én jobbfelől egy épületet pillantottam meg, amelynek alakja ismerős volt előttem. A Westminster-apátság — kiáltottam.

— Igenis — szólt Dick — ami a Westminster apátságból fenn maradt.

— De hát mit csináltak vele? — kérdeztem ijedten. — Hogy mit csináltunk vele? Azt hiszem nem többet mint hogy egy kissé megtisztogattuk — felelte. — Hiszen tudja, hogy a külseje már évszázadok óta korhadt volt. A belsejét pedig, miután a bolondok és gazok szobrait, amelyekkel, mint dédapám mondja, telitömték, kidobáltuk belőle, a maga teljes szépségében meghagytuk. Mikor valamivel tovább mentünk, megint jobbra néztem és kétséget kifejező hangon így szóltam: — Hiszen ez a képviselőház !
Hogyan, még szükségük van erre?

Nevetésbe tört ki, amit nem tudott egyhamar abbahagyni. Azután vállamra veregetett és így szólt:

Értem önt, szomszéd. Csak csodálkozzék, hogy nem bontottuk le; ismerem az épület múltját és nem hiába adott dédapám könyveket arra a játékra vonatkozólag, amit benne játszottak. Hogy szükségünk van-e rá? Igen, mint tartalék piactérre és trágyaraktárra és ennek a célnak az épület nagyon jól megfelel, mivelhogy folyó partján fekszik. Mindjárt korszakunk kezdetén le akarták bontani, de ekkor jött egy csomó régiségkutató, akik valaha némi érdemeket szereztek maguknak és mereven ellenálltak annak, hogy lebontsák ezt és még sok más épületet, amelyeket a legtöbb ember nem csak értéktelennek, hanem nyilvános szégyennek tartott és ez a pár ember oly nyomatékkaal cselekedett és annyi érvet tudott ügye mellette felhozni, hogy akaratát keresztül vitte. Nos és mindent jól megfontolva, nem mondhatom, hogy haragszom érte, mert legrosszabb esetben lépcsőül szolgálnak ezek az ízléstelen közhalmazok azokhoz a pompás palotákhoz, amiket mi építünk. Még több ilyen épületet fog találni a városban, így például azt a házat, amelyben dédapám lakik és egy terjedelmes épületet, amelynek Pál-templom a neve. Miért sajnáljuk pár nyomorult épülettől a helyet, amikor mindenhová építhetünk! Azután, attól sem kell félnünk, hogy hiányozni fog az alkalom az ilyen okos munkákhoz, mert új építkezéseknél, legyen az bármilyen szerény, mindig van bő alkalom. Például a nagy mozgásszabadságot a ház belsejében olyan becsesnek tartom, hogy kedvéért a területből is hajlandó vagyok áldozni. Azután a díszítés nagy gondot és ügyességet kíván, amelyet a gyülekezési termeknél, piactereknél és más ilyen épületeknél ugyan

nem lehet túlságba vinni, ám annál inkább a lakóházaknál, ahol minden meg van engedve. Dédapám ugyan hiszi hébe-korba, hogy az építészetről alkotott fogalmaim kissé ferdek, — de megmaradok ama véleményem mellett, hogy az embert tevékenységének sehol sincs nagyobb tere; mert mindegyiknél határokra akadunk, míg itt az új feladatoknak szinte beláthatatlan tömege sorakozik előttünk.

VI.fejezet

Egy kis vásárlás...

Mielőtt még barátom befejezhette volna mondókáját az erdőségből hirtelen egy szép házakból álló utcásorba értünk, amelyet barátom Piccadilly-nek nevezett. A házak alsó részét üzleteknek néztem volna, ha nem tapasztaltam volna már, hogy itt senki sem ért a vevés- eladás művészetéhez. Az ízlésesen és pompásan feldíszített kirakatokban a legszebb rendben és legnagyobb tarkaságban áruk feküdtek, mintha az emberek megálltak és megtekintették az árukat, vagy bementek és a hónuk alatt csomaggal tértek vissza — egészen úgy, ahogy az én időmben is láttam. Az út mindkét oldalán tetővel fedett oszlopcsarnokok vonultak végig a gyalog járók védelmére, mint a régi olasz városokban. Az útnak körülbelül fele részén ama óriási épületek egyike emelkedett, amelyek létezéséről már volt tudomásom és sejtettem, hogy itt megint valami központnak kell lennie.

* Angol szó, annyit jelent, mint üzletek (shop) meglátgatása és az áruk megtekintése — ma főfoglalkozása oly hölgyeknek, kiknek nincs egyéb foglalkozásuk .

Itt láthat egy piacteret — szólta Dick — amely más tervek szerint épült, mint a közönséges csarnokok. Eme házak felső emeletei fogadóknak vannak berendezve, miután itt időről-időre a szélrózsa minden irányából összejönnek az emberek, mert a népesség elég sűrű erre. Ezt mindjárt észre fogja venni és vannak emberek, akik szeretik a néptömeget. Én nem tartozom közéjük..

Önkéntelenül nevetnem kellett rajta, hogy a hagyományok oly szívós életűek. A régi London szelleme, amely magát központnak — sőt, amint hiszem, szellemi

központnak – tartotta, itt még érvényre jutott. Anélkül, hogy erre egy szót is vesztegettem volna, megkértem Dicket, hogy lassabban tartson, mert az üzletekben a holmik gyönyörűek voltak. – Igen szép dolgokat lehet kapni – vélte társam – és a helyet itt főleg csak finomabb cikkek számára tartogatják, mert a parlamenti piac itt van a közelben, ahol káposztát, répát és hasonlót kínálnak. Ott kapható sör és közönségesebb fajta bor is.

.Azután sajtószerű pillantást vetett rám és így szólt: De talán volna kedve egy kis *bevásárlásra*, amint nálunk mondják.

Ránéztem durva, kék öltönyömbre, amelyet már többször egybevettem a mellettem elhaladók finom és ízléses öltözetével és *ha* már úgy kellett megjelennem, amint látszott, ezek előtt az éppen nem üzleti gondolkozású emberek előtt, mint valami csodalénynek, már jobb szerettem volna, ha egy kirakodott hajó pénztárosához valamivel jobban hasonlítottam volna. De mindazonáltal kezem megint zsebemet kereste, ahol legnagyobb ijedelmemre nem találtam más fémet, mint két rozsdás kulcsot – és most eszembe jutott, hogy a pénzemet beszélgetés közben a hammersmithi fogadó termében kivettem zsebemből, hogy a szép Annie-nak megmutassam, és hogy ott maradt az asztalon. Arcom aggódalmasan megnyúlt és Dick, aki rám nézett, élénk nyugtalansággal így szólt:

– Halló, vendég! Mi baja? Csak nem darázs csípte meg?

– Nem éppen – feleltem – de valamit elhagytam.

– No, no, ha csak ez bántja! – vigasztalt – Mindent, amit elhagyott megkaphat itt a vásárcsarnokban, tehát ne aggódjék.

Eközben visszanyertem higgadtságomat és mivel ennek az országnak csodálatos berendezése megint eszembe jutott, nem vágyódtam újabb oktatásra a nemzetgazdaság- és pénzügytanból és így megelégedtem azzal, hogy így szóljak:

– Ruhám ... nem lehetne? ... Látja ... Mit gondol, mit lehetne a ruhámmal tenni?

Legkevésbé sem látszott nevetésre hajlandónak, de egészen komolyan így szólt:

– Oh, kérem, várjon még egy kicsit az új ruhával. Dédapám régiség kutató és bizonyára legjobban szeretné önt úgy látni, ahogy most van. És bár nem írhatom elő

önnek, hogy hogyan és mit tegyen, még sem lenne szép öntől, ha az embereket megfosztaná attól az élvezettől, hogy ruháját szemügyre vehessék. És ezt tenné, ha most elmenne és úgy öltözködnék, ahogy mindenki öltözködik. Mondja meg ön maga, nincs-e igazam? — fejezte be egészen komolyan. Éppen nem tartottam kötelességemnek, hogy ezek közt a képet kedvelő emberek közt, mint valami madárijesztő járkáljak, de észrevettem, hogy oktalanság lenne barátommal összeveszni. — Oh bizonyára, természetesen — feleltem ezért.

— Nos, — szólt barátságosan — akkor megnézhetné egyszer ezeket a bódékat belülről. Gondolkozzék rajta, hogy mire van szüksége! — Kaphatnék némi dohányt meg egy pipát ?

Természetesen — szólt — mily ostobaság tőlem, hogy nem kérdeztem meg öntől mindjárt, hogy van-e rá szüksége! Bob mindig mondja, hogy mi nem dohányzók önző teremtések vagyunk és félek, hogy igaza van. De jöjjön itt van egy alkalmas hely.

Ezzel megrántotta a kantárszárat és leugrott, én utána. Egy ragyogóan szép, nehéz színekben pompázó selyembe öltözött hölgy, aki minden kirakat előtt megállt, jött lassan szembe velünk. Dick megszólította: — Kisasszony nem lenne oly szíves a lovat tartani addig, míg egy kis időre ide bemegyünk? — Mosolyogva felénk bólintott, és a lovat szép kezével cirógatni kezdte.

— Mily csinos teremtés! — szóltam Dickhez, midőn beléptünk.

Kicsoda? Öreg szürkénk? — kérdezte hamiskásan hunyorgatva.

Ugyan az az aranytenger-az a hölgy. Igen csinos ,szólt bólintva. Csak az jó, hogy oly sok van ilyen, hogy minden zsák megtalálja a maga foltját, különben nem egyszer lenne háborúság belőle. Nos tette hozzá komollyá válva — nem merek rá mérget venni, hogy így is nincs elégszer, mert a szerelem oktalan dolog— nem hallgat érvekre, amint tudja és makacsság és önfejűség gyakrabban fordul elő, mint ahogy azt a mi moralistáink gondolják. És közben arca még jobban elborult, így folytatta: — Csak négy héttel ezelőtt történt nálunk egy szerencsétlen eset, amely végre is két férfinak és egy nőnek került az életébe és számunkra életörömünk napját

elhomályosította. Ne kérdezzen a dolog felől; később majd úgyis visszatérek rá. Azalatt az üzletbe értünk, amelyben egy asztal állott és a falak mellett szekrények. Minden nagyon csinos de egyszerű volt és egészbe véve nem igen különbözött ama berendezéstől, amelyet szemeim megszoktak. Két gyermek őrizte az üzletet, egy körülbelül tizenkét éves barna fiú, aki egy könyvet tartott a kezében és egy csinos kis lány, aki egy évvel idősebb lehetett és asztal mögött ülve szintén könyvet olvasott. Szemmel láthatólag testvérek voltak.

— Jó reggel kis szomszédok! — köszöntötte őket Dick. — barátom egy kis dohányt és egy pipát szeretne. Tudtok neki segíteni ebben? Minden nagyon csinos de egyszerű volt és egészbe véve nem igen különbözött ama berendezéstől, amelyet szemeim megszoktak. Két gyermek őrizte az üzletet, egy körülbelül tizenkét éves barna fiú, aki egy könyvet tartott a kezében és egy csinos kis lány, aki egy évvel idősebb lehetett és asztal mögött ülve szintén könyvet olvasott. Szemmel láthatólag testvérek voltak.

— Jó reggel kis szomszédok! — köszöntötte őket Dick. — barátom egy kis dohányt és egy pipát szeretne. Hozzá tudjátok őt juttatni? Ó, bizonyára — felelte a kis lány oly szerényen és amellet oly vidáman, hogy a lelkem nevetett belé. A fiú letette a könyvet és idegenszerű öltözetemet kezdte vizsgálgatni, de rögtön elpirult és elfordította fejét, mintha tudatára ébredt volna annak, hogy viselkedése nem egészen egyezik meg az illem szabályaival.— Kedves szomszéd — kérdezte a lány a legünnepélyesebb arccal, amit gyermek valaha „boltosdi”-nál felvett, — milyenféle dohányt parancsol?

— Latakiát — feleltem azzal az érzéssel, hogy most valami gyermekjátékban veszek részt és kíváncsi voltam, hogy nem kapok-e valami gyerekséget dohány helyett.

De a lány egy csinos kosarat vett le a deszkáról, odament egy kőkorsóhoz, kimarkolt egy csomó dohányt és a teli kosarat odaállította elé az asztalra, ahol a szememmel és a szagról meggyőződhettem róla, hogy kiváló latakia áll előttem. — De nem mérte meg jegyeztem meg — és mennyit vegyek belőle? — Ej — szólt — tanácsolom, hogy tömjé tele a zacskóját, mert útközben talán nem fog latakiára akadni. Hol a

dohányzacskója?

Kikutattam zsebeimet, és végre előhúztam azt a nyomott pamut darabot, amely dohányzacskóm szerepét betöltötte. A lányka szemmel látható kicsinyléssel szemlélte, és így szólt:

— Én sokkal jobbat adhatok önnek, mint ez a pamut rongy. És hátraszökdécselt az üzlet hátsó részébe és visszajövet valamit a fiú fülébe súgott, amire ez bólintott, felállt és kiment. A lány mutató- és hüvelykujjával egy vörös szattyán zacskót tartott felém tarka hímzéssel:

— Íme, vegye ezt, amit önnek kikerestem, igen csinos és egész csomó fér bele.

És ezzel már tele is tömte a zacskót dohánnyal, elém tette és így folytatta: — És most térjünk a pipára. Engedje meg, hogy ezt is én keressem ki önnek; éppen most érkezett három igen szép példány.. Újra eltűnt és egy nagy hasú pipával tért vissza, amely keményfából, művészi volt kifaragva és drágakövekkel, arannyal befoglalva. Szóval, a legszebb és legremekebb pipa volt, amit valaha láttam, és hasonlított a legjobb japáni munkákhoz sőt felül is múlta azokat.. — Ó, jaj — szóltam, mikor a pipát megláttam — ez túlságosan nagyszerű számomra, és csak valami uralkodóhoz illenék. Azután úgyis elveszteném, mindig elvesztem a pipáimat. Egész szomorúan kérdezte a kicsike:

— Tehát nem tetszik önnek szomszéd? —természetes, hogy tetszik! — Nos, akkor csak vegye és ne törődjék vele, ha elveszti. Micsoda baj az? Akkor megtalálja más valaki és használja, ön pedig mást kap helyette.

Kivettem a pipát a kezéből, hogy jobban szemügyre vegyem, megfeledkeztem ekközben óvatosságomról, és ezt kérdeztem:

— De mit gondol, hogy tudok én ilyesmit megfizetni?

Dick a vállamra tette a kezét, hátrafordultam és szemében bohókás kifejezést vettem észre, amely attól akart óvni, hogy egy megrozsdásodott üzleti erkölcsöt újra kifejezésre juttassak. Lángvörös lettem és elhallgattam, mialatt a kis lány nagy komolyan rám meredt, mintha idegen volnék, akinek a nyelvét nem érti, mert egy szót sem értett abból, amit mondtam.

– Nagyon szépen köszönöm! – nyögtem ki végre túláradva, miközben a pipát zsebembe dugtam, bár nem voltam benne biztos, hogy nem kell-e majd e tettemért valami rendőrtiszt előtt számot adnom.

– Ó kérem, nagyon szívesen. – felet a kis lány bohókásan utánozva a felnőttek modorát. – Oly kedves öreg uraknak szolgálni, mint ön élvezet, főleg mivel az első pillanatra látni, hogy ön a tengeren túlról jön.

– Igen kedves gyermekem – szóltam – nagyon sokat utazom.

Alig mondtam ki pusztán udvariasságból ezt a hazugságot, midőn a kis fiú újra belépett tálcával kezében, amelyen egy hosszú üveg állt csiszolt üvegből és két remek pohár.

– Nem innának szomszédok egy pohár bort nálunk, mielőtt mennek? – szólt a lány, aki egyedül beszélt, mert a fiú valószínűleg nagyon félnék volt. – Nem gyakran örülhetünk ily kedves vendégeknek. fiú a tálcát az asztalra tette és ünnepélyesen szalmasárga bort töltött a nagy poharakba. Nagyon szívesen fogadtam, mert a meleg nap szomjassá tett. És valóban, gondoltam magamban, még élek és a rajnamelléki szőlők még nem tűntek el a Földről, mert valaha ittam jó rajnait, ezen a reggelen azt ittam és magamban elhatároztam, hogy megkérdem Dicket, hogy hogyan és honnan kapják ezt a jó bort, ha egyszer nincsenek többé munkások, akik romlott sört kényszerülnek inni a jó bor helyett, amelyet maguk készítettek.

– Nem isztok egy pohárral az egészségünkre, kedves kis szomszédaim? – kérdeztem.

– Én nem iszom bor – felelte a lány – inkább limonádét, de egészségükre válják!

– És én jobb szeretem a málnaszörpöt – szólt a kis fiú. gy, úgy, gondoltam magamban, a gyermekek ízlése tehát ugyanaz maradt. És ezzel búcsút vettünk és eltávoztunk az üzletből.

Nagy csalódásomra egy öreg ember fogta lovunkat a szép hölgy helyett – mintha az álmokkép felcserélődött volna. Ez elmondta, hogy a leány nem várhatott tovább, és hogy ő vette át a helyét. És midőn meghökkent arcunkat látta, hunyorgatott és

nevetett úgy, hogy nekünk sem maradt egyéb hátra, mint szintén nevetni. Hová mennek? – kérdezte Dicktől.

– Bloomsburg-ba – felelte Dick. – Ha nem fontos, hogy ketten legyetek veletek megyek – szólt az öreg.

– Helyes – vélte Dick – mondja meg, ha le akar szállni, és akkor megállok, Szálljunk be!

Útközben tudakozódtam, hogy a vásárcsarnokokban mindig gyermekek szolgálják-e ki az embereket?

– Elég gyakran – felelte Dick – ha nem nehéz tárgyról van szó, de éppen nem mindig. A gyermekek örülnek neki és egy csomó dologgal tanulnak meg mellette elbánni, megtudják miből készülnek, honnan származnak és hasonlókat. Azonkívül olyan könnyű dolog, hogy mindenki el tudja végezni. Ezelőtt, úgy mondják, sokan egy lustaságnak nevezett öröklött bajban szenvedtek, mert egyesek olyan ősoktól származtak, akik megszokták, hogy másokat dolgoztassanak maguk helyett – olyan emberektől, akiket a történelem rabszolgatartó vagy munkaadó néven ismer. Ezek a lustasággal vert emberek tehát, új korszakunk kezdetén, azzal töltötték el idejüket, hogy az üzletekben kiszolgáljanak, mert más egyébhez hiányzott az ügyességük. Sőt azt is hiszem, hogy egy ideig a szó szoros értelmében kényszeríteni kellett, hogy valamiféle munkához lássanak, mert ők és az asszonyok különben nagyon rúttá váltak és nagyon rút gyermekeket hoztak a világra, úgy, hogy a szomszédok nem nézhették tovább. Szerencsére ezek az idők már elmúltak.

VII. fejezet

Trafalgar tér

Beszélgetés közben megint serényen magam köré tekintettem, mert a Picadilly-vásárteret már elhagytuk, és most egy elegánsan megépített és gazdagon díszített házakból álló utcába érkeztünk. Mindegyik ház gondosan művelt kert közepén állott, amely szinte tömve virágokkal. A rigók vígan fütyörésztek a jól ápolt fákon, amely

úgy látszott, pár babérfát és egy csoport hársfát leszámítva, mind gyümölcsfák voltak. Különösen számos cseresznyefa volt, amelynek ágai szinte roskadoztak a gyümölcs teher alatt. Valahányszor egy kert mellett elhaladtunk, gyermekek és fiatal lányok mindannyiszor egy-egy gyönyörű kosár cseresznyével kínáltak meg bennünket. Természetes, hogy a kertek és házak eme labirintusában nem tudtam a régi utak nyomát fölfedezni, de a főutak megtartották korábbi irányukat.

Most egy tágas, dél felé lejtősödő helyre értünk, amelynek napos oldalát gyümölcsös kertnek használták s főleg barackfákkal volt beültetve. Közepén egy kis csinos fabódé állt, arannyal befestve. Olyan volt, mint valami étterem. A gyümölcsös kertetől délre egy hosszú út vonult, amelyet magas, öreg körtefák árnyékoltak be. Az út végén a képviselőház magas tornya emelkedett.

Furcsa érzés fogott el. Szemem becsuktam a napsugarak elől, amelyek eme kellemes kerti vidékre lelövelltek, és egy pillanatra más idők képe tűnt fel előttem. Tágas, magas, csúnya házaktól körbezett tér, egyik sarkában rútt templom, ezzel szemben még rúttabb, kupolás épület, az utca tömve a lehető legnagyobb fokig felizgatott tömeggel, amely mellett túlsúfolt omnibuszok robognak el fülsiketítő lármával. A közepén kövezett, négyszögletű tér szökőkutakkal és a négyszögben sajtószerűen elhelyezett bronzalakokkal, amelyek közül az egyik egy magas oszlop tetején állt. Nevezett térséget az út két széléig kék uniformisba bújtatott, erős emberek négyszeres sorfala veszi körül és a déli oldalon egy század lovasság acélsisakjai fénylenek a hideg novemberi délután szürke világításában.*

Újra kinyitottam szemem, körülnéztem és a susogó fák és illatos virágok közt elkiáltottam magam. Trafalgar Square !

— Igenis — szólta Dick — aki újra meghúzta a gyepelőt — úgy van. Nem csodálkozom rajta, hogy ezt a nevet nevetségesnek tartja, de senkinek sem jutott eszébe, hogy megváltoztassa. És mégis, azt hiszem más nevet kellett volna neki adnunk, annak a nagy csatának emlékére, amelyet 1952- en itt megvívottak — mert, ha hihetünk történetíróinknak, ez a nap elég nevezetes volt.

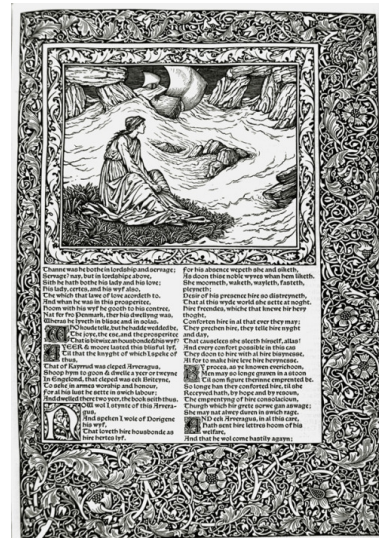
– A történetíró urak legtöbbször hazudnak, vagy legalább azelőtt így tettek – szól az öreg. Hogyan magyarázza meg magának például a következőket szomszéd? Egy könyvben – na és milyen buta könyvben – a címe „James: A szociáldemokrácia története” – egy csata zavaros tudósításáról olvastam, amelyet itt 1887 körül (a dátumok gyenge oldalán) vívtak meg. Eme városnegyedben különböző emberek gyűlést akartak megtartani és London városának kormánya vagy tanácsa, vagy hatósága, vagy akármi is volt a neve a barbár bolondok ama bandájának, fegyverrel támadta meg a polgárokat. Ez igazán nevetségesebbnek látszik, mint hogy igaz lehetne, de még nevetségesebb, hogy az egész dolognak semmi következménye sem lett.

– És mégis – szoltam – ebben Jamesnek teljesen igaza van és a dolog *igaz*, csak hogy nem csata volt az, hanem a védtelen és békés embereket fegyveres gazemberek füttykösökkel verték szét.

– És ők ezt békén tűrték? – kérdezte Dick, és először láttam vidám arcán sötét kifejezést végigsuhanni. – Kellett tűrnünk nem tehattünk ellene semmit – feleltem elpirulva. Az öreg élesen reám nézett, és így szólt: – Ön úgy látszik jártas a dologban szomszéd! Tényleg igaz, hogy semmi következménye sem lett az eseménynek?

– Hogy nagyon sokakat bezártak, az lett a következménye.. – Azokat a füttykösökkel verekedőket? – kérdezte az öreg – szegény ördögök! – Nem, nem – kellett felelnem – azokat, akiket a füttykösökkel megverték. Szigorú hangon szólt most az öreg: Kedves barátom azt hiszem, hogy egy csomó gyalázatos hazugságot olvasott össze és becsapta magát velük. – Elhiheti, hogy mindaz, amit most itt elmondtam, teljesen igaz.

– Nem kétkedem benne, hogy ön ezt hiszi – felelt az öreg – de egyáltalában nem látom, hogy mire alapítja eme sziklaszilárd meggyőződését. Miután az okát nem mondhattam meg, hallgattam. Dick, aki azalatt összevont szemöldökkel,

gondolataiban elmerülve ült mellettünk, végül lágy, kissé fájdalmas hangon így szólt:

– Sajátságos, hogy élhettek emberek, hozzánk hasonló emberek, ugyanolyan érzésekkel és hajlamokkal, mint mi ebben az áldott országban s mégis ily embertelen dolgokat követtek el.

– Természetes – mondtam oktató hangon, de mindezek ellenére, ezek az idők mégis nagy előrehaladásról tanúskodnak a megelőzőhöz képest. Bizonyára ismeri a középkort és a büntetéseinek állatias vadságát, azt a kort, amelyben az emberek valósággal élvezetüket lelték, hogy embertársaikat kínpadra vonják és még istenükben sem akartak mást látni, mint hóhért és börtönört.

Erről a korról egész jó könyvek vannak, amelyek közül olvastam néhányat – szólt Dick. De arról semmit se tudok, hogy a XIX. század annyira előrehaladt volna. A középkori emberek elvégre is lelkiismeretük sugallata szerint cselekedtek, amint az ön helyes megjegyzése eme emberek isten-felfogásáról is mutatja. Amivel másokat sújtottak, annak elviselésére maguk is hajlandók voltak, míg a XIX század tettetői a humanitás képviselőinek vallották magukat, és mindamelllett nem szûntek meg embereket kínpadra vonni és börtönbe vetni és csupán azért, mert olyanok voltak, amilyenekké börtönöreik tették őket. Oh, borzasztó még gondolni is rá!

– Talán nem tudták mi is volt az a börtön – vettem közbe. Úgy látszott, mintha Dick izgatottsága haragba menne át. – Annál gyalázatosabb rájuk nézve, ha mi, ön és én, oly hosszú idő múlva is tudjuk. Nézze csak szomszéd, a legjobb börtön is milyen szégyen az emberre nézve, és, hogy az ő börtöneik a lehető legrosszabbak voltak, azt csak kellett tudniuk a fickóknak. – Igen – kérdeztem – hát önöknek nincsenek már börtöneik?

Alig ejtettem ki e szavakat, már éreztem, hogy ostobaságot mondtam, mert Dick homlokát ráncolta és elpirult, az öreg pedig kellemetlenül meglepetve tekintett rám. Dick haragosan, bár látszott rajta, hogy igyekszik erőt venni magán, így szólt:

– Ember! Hogy kérdezhet ilyesmit? Nem mondtam önnek, hogy mi csak megbízható könyvek elfogadható tanúsága alapján tudjuk, hogy volt fogház és csak

képzelőerők segítségével tudunk magunknak egyet elképzelni? És nem ön emlékeztetett arra a boldog arckifejezésre, amelyet az utakon és kertekben velünk szembejövő emberek arcán látott? Hogy lehetne ilyen az arcuk kifejezése, ha tudnák, hogy embertársaik fogságban szenvednek? Nyugodtan elviselhetnék ezt? És ha emberek fogságban lennének, azt nem lehetne titokban tartani, mint egy esetleges gyilkosságot. Utóbbi nem előre megfontolva követik el, egy csomó tanú jelenlétében, akik a gyilkost hidegvérrel támogatják, szemben a bebörtönzéssel.

Börtönök valóban! Nem, nem, óh nem! Elhallgatott, kezdett lecsillapodni és barátságos hangon folytatta:

— Bocsásson meg! Miután már egyetlenegy fogház sincsen igazán felesleges izgatottságom. Milyen rossz véleménye lehet önnek rólam önuralomhiányom miatt! Természetes — hogy nem érti ön, aki most jön külföldről, az efféle dolgokat. Félek elkedvetleníttettem önt. Nos, ezt mindenesetre némiképpen sikerül-gondoltam magamban, de hevességében annyi nemes érzelem vegyült, hogy csak még jobban megszerettem miatta. Nem, hiszen magam voltam oka a félreértésnek balga kérdésemmel- szólaltam meg majd így folytattam :beszéljünk másról és elővettem remek pipámat és buzgón neki vettem magam a füstölésnek, miközben szürkénk vígan tovább ügetett.,miközben megjegyeztem:

— Ez a pipa nagyon gondosan és művészién kidolgozott játékszer és erre felé oly gyakorlatias az élet, és az építészetek oly céltudatosak, hogy egy kissé csodálkozom rajta, hogy ilyen gyerekeségekre is időt szánnak.. Mialatt ezt a megjegyzést tettem nem kerülte el figyelmemet, hogy a szép ajándékért nem fejeztem ki hálámat.. Dick azonban, észresem vette udvariatlan magatartásomat, hanem kérdésekre válaszolva megszólalt.:

— A portéka igen szép és miután senkinek sem kell ilyesmivel foglalkoznia, amit nem szívesen tesz nem látom be, hogy miért ne tenné, ha kedve telik benne Persze, ha szobrászokban hiány volna és mindenki rávetné magát az építészetre, amint ön nevezi, akkor az ilyen dísz és játéktárgy gyártása hanyatlásnak indulna. Miután azonban számos ember ért a fafaragáshoz — körülbelül mindnyájunk — és

miután e foglalkozásban úgyis hiány van, vagy legalábbis sajnálatunkra hiány lehet, azért honfitársaim ezt a csekélyebb munkát nem vetik meg.

Gondolatokba mélyedt és valami rejtélyen törhette a fejét, de csakhamar felderült arca, és így folytatta: — Különben be kell vallania, hogy a pipa remek — talán kissé túl finom munka is egy pipához, de mégis igen kedves. — Bizonyára, de egy kissé drága céljához viszonyítva — vetettem közbe.

Mit jelent az? Ezt nem értem-felelte.

Éppen meg akartam vele magam — persze nagyon esetlenül — értetni, amikor egy nagy, hosszú épület kapui előtt haladtunk el, amelyben valami munka folyhatott. — Micsoda épület ez? — kérdeztem kíváncsian, mert sejtettem, hogy a sok idegenszerű dolog közt valami olyasmit is fogok egyszer látni, ami ismerős előttem. — Ennek egészen gyárias külseje van.

— Azt hiszem, értem önt — szólt — és eltalálta; de mi az ilyeneket már nem nevezzük gyáraknak, hanem közös műhelyeknek, vagyis helyeknek ahol olyan emberek jönnek össze, akik egymással közösen akarnak dolgozni.

— Mindenesetre, használnak mellette valami hajtóerőt? — kérdeztem.

— Nem éppen — felelte — minek álljanak össze az emberek, hogy hajtóerőt használjanak, ha ilyeneket házukban vagy amellet találunk? Nem, az ilyen közös műhelyekben azért jönnek össze az emberek, hogy olyan kézi munkákat végezzenek el, amelyeknél különböző személyek együttműködése szükséges, vagy hasznos. Ilyen munka gyakran igen szórakoztató. Itt például fazekas- és üvegárukat készítenek — ott láthatja a kályhák végét. Természetes, nagyon kényelmes, ha az embernek kényelmes kályha és cserépedény áll a rendelkezésére, és ilyen hely egy szép csomó van; mert nevetséges volna, ha egy embernek, aki szívesen foglalkozna fazekasmesterséggel vagy üvegfúvással, vagy egy bizonyos helyre kellene mennie vagy le kellene mondania a munkáról, amelyhez éppen hajlandósága van. — De nem látok füstöt felszállni a kályhákból — jegyeztem meg. — Füstöt? — kérdezte Dick — miért akar füstöt látni?

Hallgattam és ő folytatta. — Egész csinos belül, de persze éppolyan egyszerű, mint

kívül. Ami a foglalkozást illeti, az agyaggyúrás mulatságosnak találok, de az üvegfúvást meleg, sorvasztó foglalkozásnak tartom. És mégis sokat szívesen teszik és nem is csodálkozom rajta, az izzó tömeggel ügyesen bánni tudni, olyan büszkeséggel tölti el az embert! Egyáltalán nagyon sok szórakoztató munka van mellette — felelt mosolyogva — mert akármilyen óvatosan bánják is el az ember az ilyen árukkal, egyszer mégis eltörnek, és így mindig van mivel foglalkozni.

Hallgattam és gondolkodtam. Éppen ebben a pillanatban egy csoport emberre bukkantunk, akik az utat javították, és egy kissé feltartóztattak bennünket. Éppen nem haragudtam érte; mindaz, amit eddig észleltem, úgy tűnt fel előttem, mintha nem volna egyéb vasárnapi pihenésnél. Szerettem volna ezt a népet, már valami igazán szükséges munka közben látni.

Mikor oda értünk az emberek éppen abbahagyták pihenőjüket, és munkához fogtak, úgy, hogy a csákányukkal ütött zaj felijesztett gondolataimból. Körülbelül egy tucat erős fiatalember munkálkodott, akiknek olyan volt a megjelenésük, mint egy korombéli oxfordi diákokból álló evezős csapaté, és úgy látszott munkájuk éppen nem esett nehezükre. Kabátjaikat az útszélén egy hatéves fiúcska őrizte, aki karját egy hatalmas szelindek nyaka köré fonta; és a kutya is oly boldog lustasággal terült el a földön, mintha a Nap egyedül az ő tiszteletére kelt volna fel. Mikor pillantásom a kabátrakásra esett, arany- és selyemhímzés csillogott felém, és eszembe jutott, hogy egyeseknek e munkások közül éppen olyan ízlésük van, mint a hammersmithi aranyos szeméthordónak. A ruhák mellett egy élelmiszerkosár állt, amelyben hideg pástétom és bor volt és egy fél tucat asszony vagy leány nézte a munkát, vagy a munkásokat. És mindkettőt érdemes volt figyelemmel kísérni, mert a munkások oly erővel teljesen dolgoztak, és munkájukat oly vidáman és ügyesen végezték, amint az ilyen derék fickóktól egy nyári napon elvárhatta az ember.

Nagy élvezettel szemléltem őket. Nevetgéltek és vidáman beszélgettek egymással és a szép nézőközönségükkel, amikor a munka vezetője hirtelen felpillantott és észrevette, hogy utunkat elzárják. Rögtön leresztette csákányát és felkiáltott: — Vigyázat, társak, szomszédok vannak itt, akik át akarnak menni! — mire a többiek is

abbahagyták a munkát, körénk csoportosultak, támogatták öreg lovunkat, amennyiben a kerekeket elemelték a félig kész úton és azután vidáman, olyan emberek módjára, akik kedvvel és örömmel végzik munkájukat, újra dologhoz láttak. Csupán annyi időt szenteltek maguknak, hogy csákányaik lármája felhangzott, mielőtt szürkénk elindult volna. Dick visszaneézett és így szólt:

– Ezek ma derekasan munkához láttak; igazán élvezet megpróbálni, hogy egy óra alatt mennyi munkát lehet elvégezni és azok a szomszédok ott értenek a dolgukhoz. Ilyen munkához nem elég ám az erő, ha jól akarják elvégezni. Nem gondolja, vendég?

– Lehet – feleltem – de, hogy az igazat megvalljam még sohasem kíséreltem meg.

– Igazán? – kérdezte komolyan – milyen kár! Ha az embernek meg van a kellő munkaköre és rendes, vidám emberek közt él, kimondhatatlanul boldognak érzi magát. Hiszen a munka a legnagyobb gyönyör!

Amire újra hallgatagon gondolataimba merültem.

VIII.fejezet

Egy régi ismerős.

Most egy árnyas országútra értünk; a hatalmas platánok ágai fejünk felett lugassá egyesültek; mindkét oldalon alacsony házak álltak sűrűn egymás mellett.

– Ez itt Long Acre – szólt Dick – valószínűleg azért nevezik így, mert régen gabonaföld terült el itt. Milyen furcsa, hogy a vidékek így megváltoznak miközben régi nevüket mégis megtartják. Nézze csak, milyen sűrűn állnak a házak! És még mindig tovább építenek.

– Igen – szólt az öreg – de a gabonaföldet, már a XIX. század előtt beépítették. Hiszen itt a legnépesebb városrészek egyike állott... De nekem itt le kell szállnom szomszédok, egy barátom vár, akik Long Acre mögött a kertekben lakik. Éljetek boldogul, és önnek vendég sok szerencsét !

Azzal leugrott és, mint valami fiatalember erőteljesen lépegetett. — Milyen idősnek tartja ezt a szomszédot — kérdeztem Dicket, mikor eltűnt szemünk elől — mert, hogy öreg azt láttam, bár oly edzettnek és erősnek látszott, mint egy tölgyfa. Ilyen testalkatú öregekbekhez nem voltam hozzászokva.

— Kilencven körül, ha jól tudom. — felelte Dick. — Mily hosszú életűek nálatok az emberek! — Igen — szólt Dick — a hetven évről szóló zsidó példabeszédet jóval túlhaladtuk. De most szomszéd oly közel vagyunk öreg dédapám lakásához, hogy jobban tenné, ha minden további kérdést az ő számára tartana fenn.

Egy rövid, keskeny utcába fordultunk be a kertek közt és azután megint széles útra értünk, amelynek egyik oldalán egy nagy, hosszú épület emelkedett, amely kupolájával elfordult az országúttól, és amelyről rögtön láttam, hogy valami nyilvános épület. Vele szemben egy díszhely terült el falak vagy más kerítés nélkül. A fák lombjain keresztül vetett pillantással egy jól ismert oszlopcsarnokot vettem észre — nem kevésbé régi ismerőst, mint a British Múzeumot. Egészen felizgatott, hogy a sok csodálatos dolog közt, amit láttam, újra találkoztam vele. Azonban bölcsen hallgattam és átengedtem Dicknek a szót. Ez így szólt:

— Odaát van a British Múzeum, amelyben dédapám többnyire tartózkodik, tehát nem kell rá sok szót vesztegetnem. A baloldali épület a múzeum-piactér és azt ajánlom, hogy egy pár percre térjünk oda be. Szürkénk pihenésre és szénára vágyik és ön úgyszólván rokonaimnál fogja tölteni a nap legnagyobb részét. Az igazat megvallva

én is akarok ott valakivel találkozni, akit nagyon szeretnék látni és, akivel okvetlen kell beszélnem.

Elpirult és sóhajtott, még pedig, amint látszott nem a legjobb hangulatban. Természetesen hallgattam, és ő lovunkat egy bolthajtás alá irányította, amelyen keresztül egy tágas, kövezett négyszögbe értünk, amelynek minden sarkában egy fügefafa állt; a közepén pedig egy csobogó szökőkút. A szökőkút közelében egy pár árubódé állt, amelyeket tarka

vászonernyők árnyaltak be. A kiállított cikket a jelenlevők – legnagyobb részt asszonyok és gyermekek – megszemlélték és azután nyugodtan tovább sétáltak, vagy a padon ülve könyvet olvastak. Dick mentegetődő hangon így szólt: – ma itt is mint mindenütt kevés dolog van. Ünnepeken rendesen vidám nép hullámszik itt és délután a szökőkútnál zene szól. De ebédre elég nagy társaság lesz itt.

Áthajtottunk a négyszögön és egy oszlopcsarnokban lévő nagy, kényelmes istállóhoz értünk, ahol gyorsan elhelyeztük és abrakkal bőven elláttuk öreg szürkénket; azután újra visszatértünk a vásárcsarnokba. Dick arca borús volt.

Az emberek alaposan megbámultak, amit nem is vehettem zokon, ha a különbséget tekintetbe vettem, amely az én ruháim és az övék között volt; de valahányszor rám tekintettek, mindahányszor barátságosan és nagyon szívesen köszöntöttek.

Haladéktalanul a múzeum pitvara felé tartottunk. A múzeum semmit sem változott; csupán a kerítést távolították el és új fákat ültettek be, amelyeknek ágai halkán zizegtek, még a galambok is ott röpködtek az épület körül és le-le szálltak a díszítésekre, amint azelőtt tettek.

Habár Dick útközben, amint látszott, egész más gondolatokkal foglalkozott, mégsem mulasztott el egy építészeti megjegyzést:

– Ugyebár csúnya épület? – szólt – Hányan le akarták már bontani, hogy újra felépítsék; és ha egyszer nagyon kevés munkánk lesz, bizonyára megtehetjük még.

De amint dédapám hiszi, ez nem lenne olyan vállalkozás, ami ellen semmiféle komoly érveket sem lehetne felhozni, mert mindenféle csodálatos régiség gyűjtemény van benne és azonkívül egy óriási könyvtár, amelyben számos ritkaságszámba menő pompás könyv, valódi okmány, szöveg, munka és más efféle kincsek vannak. Az a fáradtság, félelem, sőt veszély, amely mindeme dolgok lerakásával jár, eddig megmentették az épületet. Ezenkívül éppen nem érdektelen, kőbe vésett tanúbizonyossággal bírni arról, hogy mit tartottak elődeink szépnek. Egy csomó munka és anyag van benne.

– Bizonyára – feleltem – teljesen az ön nézetéhez csatlakozom. De nem tennék jobban, ha sietnénk, hogy dédapjához érjünk?

— Igen, rögtön megyünk — szólta Dick, aki úgy látszott, az időt húzni akarta. — Dédapám már öregebb semhogy sokat dolgozhatnék a múzeumban, amelynek sok évig könyvtárosa volt, de azért ideje jó részét itt ölti és valóban — mondta mosolyogva — úgy tûnik föl előtte, mintha vagy magát tekintené a könyvekhez tartozónak, vagy a könyveket a saját énje egy részének.

Egy kis idő húzás után hirtelen elpirulva, megragadta a kezemet és ezekkel a szavakkal: — Jöjjön tehát! — bevezetett e múzeum egy régi hivatalnokházának a kapuján.

IX.fejezet

Beszéljetek a szerelemről !

— Dédatyja, úgy látszik, keveset törődik a szép épületekkel, — szóltam, mikor a komor, klasszikus stílusban épült házba léptünk, amelynek falai, eltekintve egy pár virággal beültetett cserépből, egészen kopaszak, de igen tiszták voltak.

— Ezt éppen nem mondhatom, — szólta Dick szórakozottan. — Az öregséggel — és ő már több, mint százöt éves — csökken a járáshoz való kedv. Persze csak akarnia kellene és barátságosabb házban lakhatnék, mert nincsen egy helyhez kötve. Kövessen vendég!

A lépcsőn fölfelé egy ajtóhoz vezetett, amely egy régi stílusa, tágas szobába nyílt. Itt is ugyanaz az egyszerűség, amely az egész házban honolt, egy pár nélkülözhetetlen, egészen egyszerű, sőt esetlen, de szépen csiszolt és tiszta bútordarab, amely jó minta után, nagyon egyszerűnek mutatkozott. A terem legtávolabbi sarkában egy asztal mellett, közel az ablakhoz egy kis, öregember ült, egy széles, körös-körül vánkossal kipárnázott karosszékben. Kopott ujjasmellényt hordott kékhajtókával, ugyanilyen térdig érő nadrágot és szürke gyapjúharisnyát. Könnyedén felnézett székéről és korához képest csodálatosan erős hangon így kiáltott: — Üdvözz légy, Dick fiam! Clara itt van és boldog lesz, hogy viszontláthat. Tehát fel a fejjel fiú!

– Clara itt? – dadogott Dick – Ha ezt tudtam volna, akkor nem – illetve azt akarom mondani

Nyilván csak azért dadogott ilyen zagyvalékot össze, mert nem akarta velem éreztetni, hogy mennyire felesleges vagyok. Az öreg azonban, aki engem először észre sem vett, kiségtette zavarából, amennyiben hozzám lépett és barátságos hangon így szólt:

– Bocsánatot kérek, miért nem vettem mindjárt észre, hogy Dick, akinek háta mögött könnyen elbújhatik valaki, de látom egy barátját magával hozta. Szívből üdvözlöm! És annál is inkább, mert tengerentúli öltözete azzal kecsegtet, hogy távoli országokról és tengerekről fogok hírt hallani.

Megfontolt és majdnem ijedt tekintettel megváltozott hangon hozzátette: Szabad kérdezni, hogy honnan jön, mivel olyan nagyon idegenszerű a megjelenése?

Félig gépiesen feleltem: – Ezelőtt Angliában éltem és most visszatértem. Az utolsó éjjelt a hammersmithi fogadóban töltöttem.

Udvariasan meghajolt, de úgy látszott, feleletem nem elégítette ki. Ami engem illet, talán jobban szemügyre vettem, mint ahogy azt az illem megengedi, mert fonnyadt almához hasonló arca csodálatosan ismerős volt előttem – mintha már láttam volna valahol, őt vagy hasonmását.

– Nos – szólt az öreg – bárhonnan jön is, barátok közt van. És dédunokám, Richard Hammond épp úgy áll ott, mintha azért hozta volna önt ide, mert úgy

gondolja, hogy hasznára lehetek önnek. Nem úgy van, Dick?

Dick, aki mindinkább szórakozott lett és nem szűnt meg nyugtalan pillantásokat vetni az ajtó felé, összeszedte magát és így felelt:

– Természetes, dédapa. Vendégünk Angliában mindent anyira megváltozottnak talál, hogy nem tudja jobban az utolsó két évszázad történelmét, mint te, s így a legjobbnak tartottam, ha hozzád vezetem.

– Mi az?

És újra az ajtó felé fordult. Lépéseket hallottunk, az ajtó kinyílt és egy rendkívül szép leány lépett be. Mikor Dicket megpillantotta, megállt, a vér arcába szökött, de ennek ellenére bátran szemébe nézett. Dick rámeredt és kezét nyújtott neki, míg izgatottságában egész arca vonaglott.

Az öreg nem hagyta sokáig ebben a félénk, kényelmetlen helyzetben; az aggkor vidám boldogságával mosolygott és így szólt:

– Dick fiam, és te, kedves Clara, mi öregek bizonyára utatokban vagyunk, miután sokat akartok elmondani egymásnak. Menjetez inkább fel Nelson szobájába, tudom, hogy nincs otthon és a falak középkori könyvekkel és képekkel vannak tele aggatva, úgy, hogy új boldogságtokhoz éppen illeni fog a környezet.

A lány kezét nyújtott Dicknek és kivezette a szobából, miközben mereven maga elé bámult, de észre lehetett venni, hogy arcát nem a harag, hanem a boldogság festi pirosra; a szerelem sokkal öntudatosabb, mint a harag és gyűlölet. Mikor az ajtó bezárult mögöttük, az agg még mindig mosolyogva hozzám fordult és így szólt:

– Csak ki vele, kedves vendégem, nagy szolgálatot tesz vele, ha öreg nyelvemet egy kissé mozgásba hozza. Trécselni még mindig kész vagyok, sőt évről-évre bőbeszédűbb leszek és bármilyen élvezetes is nézni, hogy milyen komolyan szerelmeskedik a fiatalság, mintha az egész világ az ő csókjain fordulna meg, (ami bizonyos tekintetben igaz is), mégsem hiszem, hogy az én elbeszéléseim a régmúlt időkből valami nagyon érdekelnék őket. Az utolsó víz, az utolsó gyermek, az utolsó fametszett a vásáron elég elbeszélés az ő számukra. Az én időmben, másképp volt, akkor még nem voltunk oly biztosak a békében és az állandó jólétben, mint most ők – igen, igen! Anélkül, hogy terhelni akarnám önt, hadd kérdezzek csak egyet: úgy tekintsem-e önt, mint valami tudni vágyó embert, aki a mi modern viszonyainkat némileg ismeri, vagy inkább olyanak tekintsem, aki olyan helyről jön, ahol az élet alapfeltételei is mások, mint nálunk – szóval: tud rólunk valamit, vagy sem?

Mialatt beszélt élesen és mindig csodálkozóbb pillantással nézett rám; és én

tompa hangon így feleltem:

– Az önök modern életéből csupán annyit ismerek, amennyit Hammersmith-től idáig láttam és amennyit Richard Hammond kérdéseimre, amelyek legnagyobb részét érthetetlenek voltak előtte, felelni tudott.

Az öreg mosolygott: – Tehát úgy kellene önhöz beszélnem – kezdte el – mintha más planétáról jöttem volna – szólt.

Az agg, akinek a neve egyébiránt szintén Hammond volt, mosolygott és bólintott, Azután székét felém fordítva, egy nehéz tölgyfaszékre ültetett és amikor látta, hogy szemem ennek csodálatos faragványain időzött, ezt mondta:

– Igen, nagyon is a múlthoz vagyok láncolva, az én múltamhoz – értsen meg. Minden bútordarab itt gyermekéveim idejéből való, mert atyám csináltatta őket. Ha az utolsó ötven éven belül készültek volna, sokkal szebbek volnának, de azért egy hajszállal sem szerettem volna jobban őket. Akkoriban mindent majdnem előről kezdtünk.; nyugtalan, forrongó, viharos idő volt az. De hogy csacsogok megint, csak kérdezzen, – kérdezzen, amit akar, kedves vendég; ha már fecsegés nélkül nem tudok ellenni, hát legalább hajtson valami hasznót a fecsegésem.

Egy percre hallgattam és azután kissé elfogódottan így szóltam:

– Bocsásson meg, ha neveletlen vagyok, de miután Richard velem a teljesen idegennel szemben, oly szeretetre méltóan viselkedett, érdekel sorsa és kérdésem rá vonatkozik.

– Nos – vélte az öreg Hammond – ha nem lett volna „szeretetreméltó” egy „teljesen” idegennel szemben, ahogy ön nevezi, akkor nagyon különös ember volna, akit az ember jól tenné, ha elkerülne. De csak kérdezzen, kérdezzen tovább! Ne féljen!

– Az a szép lány a menyasszonya? – Úgy ahogy, felelte..Bár már egyszer a neje volt és egészen olyan színezete van a dolognak, mintha még egyszer el akarná venni.

– Valóban – dadogtam – anélkül, hogy egészen értettem volna, mit jelent, amit mond.

– Hallgassa meg az egész történetet – szólt az öreg Hammond – rövid és azt

hiszem, most már a vége is jó. Először két évig éltek együtt. Mindketten még nagyon fiatalok voltak és azután az asszony fejébe vette, hogy ő másba szerelmes. Otthagyta szegény Dicket, azt mondom szegény Dick, mert bizony nem talált másikra. De nem tartott soká a dolog, csak körülbelül egy évig. Azután hozzám jött, mert megszokta, hogy nekem, vén fickónak mesélje el búját-baját. Megkérdezte, hogy mit csinál Dick és hogy boldog-e más efféléket kérdezett. Természetesen rögtön tudtam, hányadán állunk és azt feleltem, hogy Dick nagyon boldogtalan és hogy egyáltalában nem érzi jól magát, ami mellékesen egyáltalában nem volt igaz. Na és a többit találja ki ön maga. Clara ma idejött, hogy velem hosszasan beszéljen, de Dick bizonyára jobban végzi a dolgát. Ha pedig ma véletlenül nem jött volna el, holnap érte küldtem volna.

— Mily csodálatos! — kiáltottam fel. Vannak gyermekeik?

— Igenis — szólt — kettő; egyik lányomnál vannak, akinél tartózkodott Clara is többnyire ez idő alatt. Nem akartam őt szem elől téveszteni, mert biztosan tudtam, hogy megint összekerülnek és Dick, aki tényleg a világ legjobb embere, komolyan szívére vette a dolgot. Nem volt más szerelme, amelyhez menekülhetett volna, mint ő. És így megint mindent rendbe hoztam, mint már sok hasonló históriát.

— Aha! — szóltam — nem akarta őket válóbiró elé vinni; de gondolom, hogy ilyen eset gyakran fordul elő.

— Akkor nagy ostobaságot gondol — felelte. Nagyon jól tudom, hogy voltak valaha ilyen örült intézmények, mint a válási törvényszék, de gondolja meg: az összes ott tárgyalt esetek a tulajdonon fordultak meg és habár ön, kedves vendégem — és itt mosolygott — más csillagról is szállt hozzánk, de azért egy pillantás is vetve világunk berendezésére máris meggyőződhet róla, hogy magántulajdonról szóló kérdésekről nálunk nem lehet veszekedni.

És ez valóban úgy volt. Utam Hammersmith-tól Bloomsbury-ig és nyugodt, boldog élet annyi jele és nyoma, amellyel mindenhol találkoztam, eltekintve látogatásomtól az áruházban, meggyőződhettem volna róla, hogy „a magántulajdon szent jogairól” szóló kérdések, itt már túlhaladottá váltak..

Hallgatva figyeltem mikor az öreg újra fölvette a beszélgetés fonalát.

– Miután a tulajdon többé már nem lehet tárgya a pörösködésnek, mire való ilyen bíróság? Képzelsen csak el egy törvényszéket, amely erőszakkal akarná végrehajtani azt a szerződést, amelyet a szenvedély és az érzelem kötött! Ha egyáltalában lehetséges volna erre, akkor is ki akarna ilyen ostobasságot tenni.?

Kis szünet után újra kezdte:

– Egyszer és mindenkorra tisztában kell lennie azzal, hogy mi az ilyen ügyeket más szemmel nézzük, vagy jobban mondva, egész felfogásunk megváltozott, aminthogy mi is megváltoztunk az utolsó kétszáz év alatt. Egyáltalában nem áltatjuk magunkat és nem gondolunk arra, hogy a zavarokat és viharokat a nemek érintkezésénél mindenkorra megszüntethetjük. Nagyon is jól tudjuk, hogy a férfi és a nő összetévesztik a természetes szenvedélyt és a barátság érzését egymással, amely utóbbi, ha a dolog jól megy, mérsékli a múltó érzéki örületből való felébredést; de oly örültek nem vagyunk, hogy eme szerencsétlenséget valamiféle szégyennel kössük össze, amennyiben piszkos pörösködést kezdünk tartási költségről és arról a jogról és hatalomról, hogy zsarnokoskodhassunk a gyermek fölött, aki szerelemből és boldogságból származik..

Újra megállt, hogy rögtön folytassa:

– Ismerjük a szerelem minden árnyalatát: a gyerekes ábrándozást, amely élethossziglan tartó hősiségnek és vértanúságnak tartja magát, és a csalatkozás korai halálával múlik ki; az érettebb férfi megmagyarázhatatlan sóvárgását, hogy egy nőnek, akinek közönséges emberi jósága és szépsége az ő szemében emberfölötti tökéletesség, mindene légyen, és végre egy derék és megfontolt embernek nyugodt vágyakozását, hogy egy szép és okos asszonynak, a szépség és okosság mintaképének a földön, akit oly nagyon szeretünk, legmeghittebb barátja lehessen. És amennyire ujjongva örülünk mindannak a gyönyörnek és fokozott életörömmel, amely ezekhez a dolgokhoz kapcsolódik, épp annyira felkészülünk arra a sok búra és gondra, ami szintén szorosán együtt jár velük. Eszembe jutnak a régi költő szavai – csak a tizenkilencedik század egyik költőjének fordításából idézem, ahogy emlékszem rá – „Azért teremtett Isten bánatot, hogy dalba, költeménybe zengjük el.

– Bizony, nem olyan a világ, hogy a dal és költemény kivesszen belőle, vagy hogy minden emberi bánatot orvosolni lehetne.

Miután pár percig elgondolkodva hallgatott nem akartam zavarni. Végre újra megszólalt:

– Azt azonban láthatta, hogy a mi jelenlegi nemzedékünk erős és egészséges, hogy nem esik nehezükre az élet. Életünket józan küzdelemben töltjük el a természettel, lényünknek nem csak egy hanem több részét képezzük ki és a legbensőbb, a legélénkebb élvezettel veszünk részt az egész világ életében. Így például az egyén nálunk nem hiszi magáról, hogy ő a világ középpontja és hogy a világ összeomlik, ha neki valami baja van. És ezért balgaságnak, sőt vétéknek tartjuk ezeket az érzelmi dolgokat és érzékenységeket túlfokozni. Amilyen kevésbé vagyunk hajlandók testi fájdalmainkat növelni és istápolni, éppúgy nem feszítjük mértéken túl lelki szenvedéseinket sem és tudjuk, hogy az udvarláson és szerelmeskedésen kívül, még más élvezet is létezik. Azonkívül gondolja meg, hogy hosszú életűek vagyunk és hogy ennek következtében a szépség a férfinál és asszonynál nem oly mulandó, mint abban az időben amikor a bennünk született bajok és betegségek terheltek le bennünket.

Tehát oly módon rázzuk le magunkról a szenvedéseket, amelyet az előbbi idők szenvedői talán megvetendőnek és gyávának találnának, de amelyet mi szükségesnek és férfiasnak tartunk. Ahogy tehát elhagytuk azt, hogy szerelmi dolgainkat üzleti érdekekkel kapcsoljuk egybe, éppúgy megszüntettük azt is, hogy *mesterségesen* bolonddá tegyük magunkat. A természettől velünk született bolondsággal, az éretlen és idősebb ember ostobaságával, amellynek idővel fogságba kerülünk, meg kell barátkoznunk és meg is tesszük, anélkül, hogy szégyelnénk magunkat miatta; de, hogy pusztán szokásból érzélgősek és szentimentálisak legyünk – azt már nem kedves barátom, én már öreg és talán egy kissé epés vagyok, de el dicsekedhetünk vele, hogy egy pár ostobaságot, amelyben az egész világ szenvedett, mégis leráztuk magunkról.

Úgy látszott, feleletet várt tőlem; mivel azonban semmit sem tudtam felelni,

folytatta:

– Legalább nem hazudunk és nem fintorgatjuk az arcunkat, ha a természet zsarnoksága és állhatatlansága alatt szenvednünk kell. Ha már válni kell, ha emberek kénytelenek egymást otthagyni, hát akkor meg kell lennie és nincs szükségünk az egyetértés látszatára, főleg ha az egyetértés tényleg nincs már meg. Senkit sem kényszerítünk olyan vallomásra, amelyet megtenni nem képes. Azt gondolom ért engem, a vendég. A házasságról beszélek.

Kétkedő fejcsóválásomat figyelvén kívül hagyta az öreg úr. Nagyobb hévvel és emelkedett hangon beszélt és közben jobban szemügyre vett:

– Társadalmi berendezkedésünk következménye az, hogy nem lehetséges nálunk a gyönyört undorító módon megvásárolni és hogy az emberek nem is kíváncsiak utána. Ne értsen félre! Úgy láttam, hogy nem érintette kellemesen, hogy a szenvedély hogy érzelmek viszállyait többé nem intézik törvényszékek, de olyan furcsa lény az ember, hogy talán az is kellemetlenül fogja érinteni, ha megmondom, hogy eme törvényszékek helyébe nem lépett a közvélemény ítélőszéke sem, amely talán éppolyan zsarnoki és okatlan, mint ama törvényszékek. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy egyik szomszéd a másik viselkedését nem teszi néha szó tárgyává; csak azt mondom: nem ítélnék ma el senkit rendbe szedett szabályok megváltoztathatatlan rendszere szerint, semmiféle Prokrasztész-ág nem nyújtja meg vagy rövidíti le az emberek életét és szellemét, nincs álszenteskedő ítélet, amelyet azért mondanak ki az emberek, mert vagy meggondolatlan előítélet alatt nyögnek vagy attól félnek, hogy őket magukat is meg fogják ítélni. Nos, felháborodik zen az ön erkölcsi érzése?

– N-em, nem, — szóltam vonakodva — .

– Egyről biztosíthatom — szólt — bármilyenek is érzelmeink, de őszinték és általánosságok és nem szorítkoznak, csak különösen finom természetű emberekre. És arról is kezeskedem, hogy a férfi és a nő távolról sem szenvednek annyit az ilyen ügyektől, mint azelőtt. De bocsássa meg, hogy oly bőven szólok erről a dologról, de ön akarta, hogy úgy beszéljek önnel mintha másvilágból való lény volna.

– Nagyon hálás vagyok érte – szóltam – szabad most azt kérdeznem, hogy miféle helyzete van a nőnek az önök társadalmában?

Korához képest meglehetősen fiatalosan felnevetett és így felelt:

– Nem hiába ismernek, mint tudós történetkutatót. Azt hiszem nagyon jól megértem a tizenkilencedik századbeli női emancipáció-kérdését és ezt nem sokan mondhatják el magukról, a ma élők közül..

– Nos? – kérdeztem egy kissé ingerülten vidámsága láttán..

– Nos – felelte – ön természetesen be fogja látni, hogy mindez ma túlhaladott álláspont. A férfiaknak nincs okuk, hogy a nőket elnyomják, viszont a nőknek sincs, hogy a férfikkal ezt tegyék, ami mindkét részen előfordult ama régmúlt napokban. Az asszonyok megteszik, amihez leginkább értenek és legtöbb kedvük van és a férfiak nem féltékenyek és nem botránkoznak meg rajta. És ez olyan elcsépelet közhely, hogy szinte szégyellem, hogy ismételnem kell.

– Oh! – kiáltottam – és a törvényhozás? Micsoda része van a nőnek benne?

– Eme kérdés megvilágításával várjon addig, amíg a törvényhozás kérdéséhez érünk – mosolygott Hammond. – Talán ennél a fejezetnél is lesz egy kis meglepetésben része.

– Nagyon szép, – szóltam – de hogy áll a dolog a nőkérdéssel? A vendéglőben észrevettem, hogy a nők kiszolgálták a férfiakat. Nem reakció ez egy kissé, mi?

– Úgy? – kérdezte az öreg. – Talán azt hiszi, hogy a háztartás mellékes foglalkozás, amely nem érdemel tiszteletet mi? A tizenkilencedik század „előrehaladott” asszonyainak és férfi cinkosainak bizonyára ez volt a véleményük. Ha az öné is ez, akkor egy régi norvég népmondásra figyelmeztetem, amelynek ez vagy hasonló a címe: „Hogy vezeti a férfi a háztartást?” Ennek a férfi háztartásnak a végeredménye az lett, hogy a férfi és a családi tehén egy kötélen lógott, a férfi a kémény közepén, a tehén a háztetőről lefelé, amelyen, amint faluhelyen szokás, fű nőtt és egész a föld színéig ereszkedett. Bonyolódott helyzet a tehénre nézve, azt hiszem. Persze ilyen szerencsétlenség nem érhet olyan megfontolt személyiséget, mint ön. – tette hozzá kacagva.

– Kissé kényelmetlenül éreztem magam e száraz gúnnyal szemben. A kérdés másik részét, úgy véltem, éppen nem tárgyalta a megillető komolysággal.

– Ön ne tudná azt, barátocskám – mondta továbbá – hogy okos asszonyra nézve a legnagyobb élvezet, ha egy házat, egy háztartást ügyesen vezetett és pedig úgy, hogy az összes házbelieket kielégíti, amiért azok hálásak érte. És más részről mindenki engedelmeskedik és munkát végez neki – igen, nem is tudom szebb módját elképzelni a szerelmeskedésnek és udvarlásnak. Ön még nem olyan öreg, hogy ne emlékeztetnék rá. Hiszen még én is emlékszem rá.

– És az öreg fickó megint kacagott, míg végre harsogó nevetéssel végezte.

– Bocsásson meg, – szólt egy idő múlva – csak azon az ízetlen szokáson nevetek, amely a tizenkilencedik században a gazdag, úgynevezett művelt emberek közt mindennapos volt, hogy a mindennapi ebédre való előkészületeket valami olyannak tekintették, ami az ő fennkölt szellemüknek alatta van és amiről semmit se akartak tudni. Haszontalan bolondok! Nézze, én „tudós” és „író” vagyok, ahogy ezeket a csodalényeket valamikor nevezték, de azért egész jó szakács is vagyok.

– Én is – szóltam.

– Nos, akkor jobban megérthet engem, mint ahogy szavai és hallgatása után látszott – kiáltott.

– Talán – szóltam – de, hogy az emberek az élet közönséges foglalatosságai iránt érdeklődésüké átvigyük a gyakorlati életbe ez egy kissé meglep. Erre vonatkozólag mindjárt teszek egy-két kérdést. De először szeretnék visszatérni az asszonyok jelenlegi helyzetére. Ön foglalkozott a tizenkilencedik század női emancipáció kérdésével. Emlékszik még arra, hogy bizonyos „nagyobb születt” nők, nemük intelligensebb része, meg akartak szabadulni a gyermekszüléstől.

Az öreg újra komoly lett.

– Nagyon jól emlékszem a feneketlen ostobaságnak erre a rendkívüli hajtására, amely az akkor uralkodó osztályzsarnokság korszakából leginkább megragadta figyelmemet az összes ostobaságok közül. Szeretné tudni, hogy hogyan gondolkodunk róla ma?

A kérdésre könnyen felelhetek, kedves barátom. Hogy is lehetne másképp, mintahogyan az anyaságot becsülik nálunk?

Hiszen természetes és általánosan elismert dolog, hogy ama természetes és kikerülhetetlen fájdalmak, amelyeket az anyának el kell szenvednie, a férfi és nő közt az egyesülés kötelékét képezik és megerősítik szerelmüket és gyöngédségüket. Különben meg kell gondolnia, hogy az anyaság minden, *mesterséges* terhét beszüntették. A gyermekük jövőjéért való közönséges aggódástól megszabadultak az anyák a mi korunkban. A gyermekek jobbak vagy rosszabbak lehetnek, a szülők csalatkozhatnak legszebb reményeikben — az ilyen aggódás egy része az öröm és bánat ama keverékének, amelyből az emberi élet áll. De legalább az a félelem (amely a legtöbb esetben bizonyosság volt) távol marad az anyától., hogy gyermekeit mesterséges intézményekkel társadalmilag lealacsonyítják;és biztos lehet benne, hogy gyermekei képességeik arányában fognak fejlődni és cselekedni. Az elmúlt időkben a „társadalom” és tudomány emberei Judea-i isten mellé álltak, aki az atya bűneit a fiúban bosszulta meg. Hogy hogyan lehet ezt megváltoztatni, hogy hogyan lehet az átöröklést ártalmatlanná tenni, azt sok ideig vizsgálták legélesebb szellemű tudósaink. Így aztán elérték, hogy az egészséges átlagos nő (és e nők mind egészségesek, és szépek is) akit, mint a gyermekek anyját és nevelőjét tiszteljük, mint feleséget szeretnek, mint társat kedvelnek és aki felszabadult a gyermekei jövőjétől való aggódás terhe alól, és akiben sokkal nagyobb mértékben meg van az anyaság ösztöne, mint az elmúlt idők szájalomra méltó igavonó állatainál vagy eme igavonók anyjánál vagy ezek felsőbb osztályokból való testvéreinél, akik a tények képmutató világában felnevekedve, álszeméremmel és érzékcsalódással kevert légkörben éltek.

— Ön oly hévvel beszél, a kérdés valósággal tüzei — szóltam.

— Igen — folytatta — és hadd mutassak rá a boldogság ama sok jelére, amelyet szabadságunkkal elnyertünk. Hogy tetszettek önnek az emberek, akikkel ma találkozott?

— Alig tartottam volna lehetségesnek — megvallom — hogy civilizált országban

annyi szép emberre akadnak.

Vidáman krárogott, ahogy öreg madarak szoktak. — Mit? Hát civilizáltak vagyunk még? — kérdezte. Ami külsőnket illeti az angol és népi származású, itt ez volt a túlnyomó, de korábban nem valami sok szépet teremtett. Nos, mi derekasan felfrissítettük. Ismerek egy embert, akinek van egy arcképgyűjteménye, tizenkilencedik századbeli fényképek után, ha ezeket a képeket korunk átlag arcaival összehasonlítjuk, akkor az eredmény kétség kívül a mi javunkra üt. És vannak emberek, akik a szépség eme növekedése és nemi életünk szabadsága és józansága közt közvetlen összefüggést látnak. Úgy vélik, hogy az a gyermek, aki a férfi és nő közt lévő természetes és egészséges szerelemből ered, még ha ez a szerelem futólagos természetű is, minden irányban és főleg a testi szépség tekintetében sokkal kifejtettebb, mint az a gyermek, aki a gazdagok tiszteletreméltó uzsora nászágyából vagy az előbbi rendszer igavonóinak eltompult keveredéséből származik. Az alma nem esik messze a fájától mondják. Mit gondol ön?

Teljesen ugyanezt gondolom én is. — feleltem.

X. fejezet

Kérdések és feleletek

— Nos? — kérdezte az öreg és nyugtalanul fészkelődött a székében. Nem akarja folytatni kérdéseit?

Kis időbe tellett, míg feleltem.

— Nagyon szeretném, ha egy-két szóban kifejtené gondolkodását a *nevelésről* — szóltam — habár Dick szavaiból megértettem annyit, hogy önök gyermekeiket vadon engedik felnőni és semmit sem tanultatnak velük; szóval, hogy nevelési rendszerüket annyira tökéletesítették, hogy most már egyáltalán nincs szükségük nevelésre.

Akkor nagyon ferdén gondolkodik — szólt. De természetesen értem, hogy ön

nevelés dolgában elmúlt idők álláspontját képviseli, amikor a létért való küzdelem, amit az emberek nevezték, vagyis küzdelem a rabszolgabérért egyrészt és a szabadalmazott rabszolgatartók zsíros oroslánrészéért, másrészt a legtöbb ember nevelését részben nagyon kevésé fontos tudás silány morzsáira szorította. Morzsák, amiket a kezdőnek jól vagy rosszul meg kell emésztenie, akár kívánta, akár nem és amiket emberek, akik nem törődtek a dologgal, feltálatk és újra meg újra megrúgtak, hogy a kását más emberek elé tegyék, akik szintén nem törődtek a dologgal. haragján és megjegyeztem: — Önt semmi esetre sem nevelték így, ezért haragját tegye el máskorra barátom.

— Igaz, igaz! — szólt és újra mosolygott. Köszönöm, hogy rossz kedvemnek gátat vetett, mert én mindjárt abba a korszakba képzelem magam, amelyről éppen szó van. Hogy tehát a tárgyat nyugodtabban tárgyaljuk: Önt azt várta, hogy az iskolaköteles korban levő gyermekeket, tekintet nélkül különböző képességeikre és hajlamaikra, iskolákba zárjuk és ha már egyszer ott vannak, egyformán brutális kíméletlenséggel hagyományos tanfolyamamokra kényszerítsük Nem érti, kedves barátom, hogy az ilyen eljárás nagyon is figyelmen kívül hagyja a testi és szellemi rátermettséget? Senki sem kerülne ki sérülés nélkül az ilyen taposómalomból és a tönkresilányítás csak azoknál mondana csütörtököt, akikben a lázadás szelleme elég erős. Szerencsére ez minden időben benne kellett, hogy legyen a legtöbb gyermekben, különben nem igen tudnám, hogy hogyan értük volna el a műveltség mostani fokát. Mindez már elmúlt, és és már nem leszünk türelmetlenek , a tanulás mindenki számára elérhető , akinek hajlama van rá és kívánkozik utána.

— Igen — vettem közbe — de tegyük fel, hogy a gyermek, vagy ifjú, vagy férfi vonakodik aritmetikát vagy matematikát tanulni. Ha már felnőtt már nem kényszeríthetik rá. Nem lehetne és kellene megtenni addig, amíg fel nem nőtt?

— Szép, — szólt halkán majd így folytatta: — kényszerítették önt, hogy aritmetikát vagy matematikát tanuljon?

— Egy kicsit.

— És hány éves most?

- Mondjuk, hogy ötvenhat.
- És mennyire ért ön most az aritmetikához és matematikához?
- Sajnos, szinte semmit.

Hammond csöndesen nevetett, de nem szólt semmit vallomásomra, és én elejtettem a nevelés témáját, mert reménytelennek látszott, hogy hitében megingathassam.

Kis gondolkozás után megjegyeztem:

– Ön a háztartásról beszélt, nem volt ennek egy kicsit a régi időkre emlékeztető ize? Azt hittem, hogy önök most inkább a közéletben fogják tevékenységüket kifejtteni.

– Fanllansztereket emeljünk , mi? — kiáltotta. — Nos, úgy élünk, ahogy kedvünk tartja, és általában együtt szeretünk élni több szomszédal, akiket megszoktunk. Ne feledje el, hogy többé nincs nyomor és Fourier és társainak terveit nem voltak egyebek, mint menekülés a tökéletes nélkülözés elől, ezt akkoriban nem lehetett másképp csinálni..Ilyen életmódot csak olyan emberek találhattak ki, akik a nyomorúságot a legkeserűbb alakjában ismerték. Habár általában elkülönített háztartás szokásos nálunk és ezek egymástól többé-kevésbé különböznek, azért magától értetődik, hogy baráti vendég előtt egy ajtó sem záródik be, ha az kész a többi házbéli életmódjához alkalmazkodni. Hiszen nem volna méltányos kívánság, ha valaki egy háztartásba tolazkodnék és azt kívánná, hogy a többiek az ő kedvéért változtassák meg szokásaikat és alkalmazkodjanak őhöz; hiszen nyugodtan elmehet máshová és élhet saját hajlama szerint. Erről azonban nem kell bővebben értekezniem , mert Dick úgyis fölfelé megy önnel a folyón és ön a saját tapasztalatából fogja látni és megítélni, hogy hogyan szabályoztuk ezeket az ügyeket.

Rövid szünet után így szóltam:

– Mi lett a nagyvárosokból? London, amelyet a civilizáció modern Babelének neveztek, úgy látszik eltűnt.

– Nos, — vélte az öreg — talán most inkább hasonlít a régi Babelhez, mint a „tizenkilencedik század modern Bábéle”. De hagyjuk ezt. Különben azt hiszem, a

vidék innen Hammersmith-ig elég sűrűn lakott és a város legsűrűbb népességű részét még nem is látta.

— Mondja meg tehát, milyen Eastend ?

— Volt idő — szólt — amikor egy jó lóra ülve és ajtómtól egyenesen előre lovagolva, gyors ügetéssel másfél óráig vágathatott és még mindig londoni utcák sűrű tömkelegében volt, amelyek legnagyobb részét, *Slums*-nak, piszoklyuknak nevezték. Olyan helyek voltak ezek, ahol ártatlan férfiak és asszonyok, kimondhatatlan kínokat szenvedtek. Az erkölcstelenség melegágyai voltak, ahol a férfiak és nők olyan lealacsonyításban éltek, hogy ez a kín és szégyen mindennapossá lett előttük, és azt hitték, hogy ez a természetes életmód.

— Tudom, tudom — szakítottam félbe türelmetlenül. — Ön arról beszél, ami volt; beszéljen inkább arról, ami van. Maradt hátra még valami nyoma ennek?

— Egy cseppet sem, — szólt — de az emléke megmaradt és ennek örülök. Minden évben tartunk eme keleti területeken egy májusi ünnepélyt, május elsején, a *nyomor eltűnésének* emlékére. Ezen a napon zene szól, táncolnak, játékokat és vidám lakomákat rendeznek a piszok és láz régi helyén, aminek csak emléke maradt fenn napjainkig. A legszebb lányok eléneklik a régi forradalmi dalokat és az egykor oly reménytelen elégedetlenek többi dalait — ugyanott, ahol az osztálygyilkosság borzasztó bűnei játszódtak le napról-napra. Olyan emberek, mint én, aki oly buzgalommal kutattam a múlt emlékei közt, szívét öröm tölti el a szépen öltözött, virágokkal ékesített leánykák láttán, akik maguk is boldogok boldog emberektől körülvéve, egy zöld dombon állnak, ott, ahol azelőtt egy ház állt, amelyben férfiak, asszonyok és gyermekek piszokban, mint a heringek összesajtolva éltek, éltek pedig úgy, hogy az emberi méltóság minden érzése kiveszett lelkükből. És mennyire megrázó amikor az édes, rózsás ajkakon megcsendülnek a borzalmas fenyegetések és panaszok, például *Hood* dala az ingről — értelmüket ne is sejtik a dalosok — mert a tragédia már a múlté és ma már érthetetlen. Gondolja ezt meg és képzelje el, ha tudja, hogy milyen gyönyörű lett az élet.

— Valóban — szóltam — ezt nemigen tudom elképzelni.

Láttam, hogy csillognak szemei és arca milyen tűzben ég és csodálkoztam, hogy éveik ellenére mennyi részt vesz a világ boldogságában, ahelyett, hogy kizárólag legközelebbi ebédjével foglalkoznának.

– És milyenek az ország többi városai? – kérdeztem.

– Ami az előbbi ipari központokat, a nagy, sötét, homályos, füsttől fekete városokat illeti, azok épp úgy, mint London téglá- és kősvatagjai, eltűntek, de éppen mivel csak gyárvárosok voltak és nem volt egyéb céljuk, mint szerencsejáték és csalás, kevesebb nyomot hagytak maguk után, mint London. Az a nagy változás, ami a mechanikus erők felhasználásában történt könnyen előidézte ezt, és ha nem is változtak volna meg annyira szokásaink, azért azt hiszem, mégis megszűntek volna, mint központok .

– És a kisebb városok? Azok bizonyára teljesen eltűntek?

– Ellenkezőleg, itt keveset pusztítottak el, csak sokat átalakítottak. A külvárosokat, ahol ilyenek voltak, megművelték, a város közepét szabadon hagyták. De azért városok utakkal, terekkel és vásárokkal még mindig vannak és ezek a kisvárosok mutatják nekünk, hogy milyenek voltak a hajdani nagyvárosok, – persze, amikor azok virágzottak.

– Csak mellékesen kérdem, a tudomány városa-e még Oxford?

– Még? – szól mosolyogva – Sőt visszatért igazi hivatásához! Biztosítom, hogy hivatását sokkal jobban betölti, mint a tizenkilencedik században. Most igazán tanulnak ott, tanulják a tudományt a maga kedvéért, szóval, a tudás művészetét, amit ott ápolnak és nem az előbbi kor silány tudását, amelyet azért tanultak, hogy megélhessenek belőle.

Ön talán nem tudja, hogy a tizenkilencedik században Oxford és kevésbé érdekes testvére Cambridge, kifejezetten üzletből és csalásból éltek. Ők ketten – és különösen Oxford – bizonyos elősdiak melegágyai voltak, akik saját maguk nevezték magukat műveltek. Ezek tényleg nagyon szemtelének voltak, éppen úgy, mint az akkori egész művelt osztály, de azok igyekeztek, hogy még szemtelenebbeknek mutassák magukat, hogy tudósoknak és bölcseknek higgyék őket. A gazdag középosztály (a

munkásosztályal nem érintkeztek) ezeket a vásári kikiáltókat azzal a megvető tûréssel nézte, ahogy egy középkori lovag nézte bolondjait, habár nem voltak oly mulattatók, mint a régi Paprika Jancsik; tényleg a világ legunalmasabb emberei voltak, csapás a társadalomra. Kinevették, kicsúfolták és — megfizették őket. Az utóbbi volt, amire törekedtek.

— Ah, istenem — gondoltam. Milyen előnyösen változtatja meg a történelem előző korok ítéleteit! Bizonyára csak a legrosszabbak voltak köztük ilyen rosszak.

De be kellett vallanom, hogy a legtöbbjük haszontalan fickó volt, valamint azt is, hogy meg lehetett őket vesztegetni. Azután hangosan így szóltam, habár inkább magamhoz, mint Hammondhoz:

— Hogy lehettek volna jobbak, mint koruk?

— Igaz, — szólt — de igényeik nagyobbak voltak — többek és jobbak akartak lenni. De hagyjuk ezt! Kérdezzen tovább!

— Hallottam — véltem — Londonról, a gyárvárosokról és a közönséges városokról, de hogy áll a dolog a falvakkal?

— Tudnia kell, hogy a tizenkilencedik század vége felé a falvakat majdnem mind elpusztították. Csak azok maradtak meg, amelyek a gyárvárosokhoz csatlakoztak, vagy maguk is gyárvárossá alakultak bizonyos mértékben. A házak összeomolhattak és romokká lehettek, nem bánták, a fákat kidöntötték, azért a pár koronaért, amit a nyomorult pár darabért kaptak — kimondhatatlanul rossz és szánalomra méltó épületeket építettek. A munkás kevés volt és mégis egyre lejjebb szállt a munkabér. Az élet mind ama kis fogásai, amelyek valamikor a vidékiek életét némileg kényelmesebbé tették, kipusztultak. A föld termékét, amelyet a paraszt keze növesztett nagyra, sohasem használta fel ez maga. Hihetetlen nyomor és kapzsiság költözött a mezőkre és földekre, amelyek az akkori durva és hanyag gazdálkodás ellenére is mégis oly bőven termettek. Volt erről önnek még sejtelme is?

— Hallottam, hogy így volt, de mi volt azután?

Hammond folytatta: — Eme viszonyok rendkívül gyorsan megváltoztak, mégpedig mindjárt a mi korunk legelején. A nép a falvakba tódult és megrohanta a földeket,

mint vadállat a zsákmányát, és rövid időn belül az angol falvak népesebbek voltak, mint a tizennegyedik században és mind népesebbek lettek. Persze nem volt kis dolog, földlöröklésével, a földnek ezzel a megrohanásával megbirkózni, és rettenetes nyomor lett volna a következménye, ha még az osztályuralom igája alatt nyögtünk volna tovább is.. De így hamar rendeződtek a viszonyok. Az emberek csakhamar látták, hogy kinek mihez van hajlama és lemondtak arról, hogy olyan foglalkozásokra kényszerítsék magukat, ami nekik nem felel meg. A város meghódította a vidéket, de a hódítók, mint az előbbi korok harcias kalandorai, engedtek a környezet hatásának és *vidékiekké* lettek, és mivel többen voltak, mint a *városiak*, ezekre annyira hatottak, hogy a különbség és ellentét város és falu közt mindinkább eltűnt.

— A városiak elvándorlása a falvakba hosszabb ideig tartott? — kérdeztem.

— Igen és nem. Még most is vándorolnak ki és be a városokból és városokba — felelt Hammond. De megjegyzendő, hogy a vidéket áthatotta a városi szellem és mozgalmasság és ebből kifejlődött az a boldog és nyugodt, de mégis előretörekvő élet, amelyet már ön is megízlelt. Még egyszer hangsúlyozom: sok balgaságot követtünk el, de volt időnk rá, hogy jóvátegyük. Még az én ifjú koromban is volt elég örüpltség, amit az embereknek ki kellett küszöbölniük. Bármilyen lassan is épültünk föl, de fölépültünk, és minél több embert fog ön itt látni, annál világosabb lesz ön előtt, hogy boldogok vagyunk, hogy a szép közepette és a szépért élünk, anélkül, hogy elpuhulnánk, hisz van elég dolgunk, és hogy örülünk, ha van dolgunk. Kívánhatunk többet az élettől?

Elhallgatott, mintha szavakat keresne gondolatai kifejezésére, és aztán így folytatta:

— A dolog így áll. Angliát valaha erdők és puszták kedves keverékéből állt, kevés várossal, amelyek a hűbér urak csapatainak várai, a nép vásárai és a kézművesek központjai alkottak.. Azután átvedlett óriási, méreggel teli gyárteleppé és még vészhozóbb játékbarlanggá, amelyeket rosszul megmunkált, nyomorult földek és kunyhók vettek körül, és a munkálkodó népeket kifosztották a gyárak urai.

Most Anglia egy kert, amelyben egy talpalatnyi terület sem elhagyatott, semmi sem gazdátlan tele van a szükségszerinti lakásokkal, csűrökkel és műhelyekkel, amelyek szétszórtan vannak szerte-szét az országban, mind szépek és egészségesek és kényelmesek. Mert tényleg saját magunk előtt pirulnánk, ha megengednénk, hogy — még pedig nagy mértékben — olyan birtokok létesüljenek, amelyek akár az egyedre akár a közösré nézve hátrányosak és károsak lennének.

— Erre így szóltam: — Ebben a tekintetben javára változott meg minden, mivel azonban nemsokára magam is meglátogatok néhány ilyen falut, kérem, mondja meg kevés szóval milyenek, hogy fel legyek rájuk készülve!

— Talán látott egy pár tûrhetően jó képet, amelyre olyan falukat ábrázolnak, amilyenek a tizenkilencedik század végén voltak. Vannak ilyenek.

— Igen láttam néhányat.

— Nos tehát, — szólt Hammond — a mi falvaink hasonlítanak némiképpen eme falvak legjobbjaihoz, amelyekben a templom a lakosok és a szomszédok gyülekezési helye a legszebb épület.

De jegyezze meg magának: a nyomor minden jele nélkül maguk körül — semmi féle festői rom, amint azt a festők valaha szerették festeni, hogy a rajzoláshoz való nem értésüket valahogy leplezzék. Ilyen penész halmaz nem tetszik nekünk, még akkor sem, ha nem tanyázik benne a nyomor. Mint a középkori emberek mi is a csinosat, tisztát, rendeset és barátságosat szeretjük., úgy ahogy a nép építi, ha van neki építészeti érzéke, mert most tudják az emberek, hogy mindenfélét megkaphatnak, amire szükségük van és a természettel való közlekedésükből nem tanulnak oktalanságot.

— Vannak még a falvakon kívül magányos falusi lakók? — kérdeztem.

— Igen sok — szólt Hammond — tényleg eltekintve a pusztaságoktól és az erdőktől mindenhol házak állnak. És ott ahol a házak ritkák ott igen nagyok és inkább a régi egyetemei házakhoz* hasonlítanak, mint a régi közönséges házakhoz. Ezt a társadalom kedvéért csinálták így, mert az ilyen házakban sok ember lakhatik és ezeknek nem kell éppen *parasztoknak* lenniük, bár majdnem mindegyikük segít hébe-

korba a föld megművelésével. Az élet azokban a nagy házakban igen kellemes, főleg mivel korunk egyes legkiválóbb tudósai is így élnek. Mindent egybevetve igen változatos ott az élet az emberek kedélyének és hangulatának különböző volta miatt, ami a társaságot izgatja és mulattatja.

— Mindez meglep, — szóltam — mert úgy látom, hogy a falu mindennek ellenére elég népes.

— Bizonyára — felelte — a népesség körül-belül ugyanakkora, mint a tizenkilencedik század vége felé csak jobban eloszlik — az egész országban megoszlik ez az egész. Persze más országokba is vándoroltunk ki, ahol szükség volt ránk és kíváncsok voltak utánunk.

Erre így feleltem: Úgy hiszem egy dolog nem felel meg ama kijelentésének, hogy az egész ország egy nagy kert. Ön beszélt pusztaságokról és erdőkről, én láttam a Middlesex és az Essex erdők kezdetét. Miért tartják meg az ilyen erdőket a kertekben, nem nagy pazarlás ez?

— Kedves barátom — szólt — mi kedveljük a vad természet eme darabjait és meghagyjuk, mert elég gazdagok vagyunk ahhoz, hogy megtartsuk őket. Az erdőtől eltekintve sok fára van szükségünk és reméljük, hogy gyermekeinknek és azok gyermekeinek éppen annyi fog majd kelleni. Miért ne lehet az ország ezért kert? Én hallottam, hogy ezelőtt a kertekben mesterségesen bozótot és sziklákat csináltak és ha nem is szeretem a művi dolgokat, de biztosíthatom, hogy egyes sziklás vidékeinket érdemes megnézni. Menjen a nyáron északra a Cumberland és Westmoreland szikláit. Vidéken egy pár juhlegelőre fog akadni, amelyek be fogják önnek bizonyítani, hogy a vidék nem olyan elhagyatott, mint ahogyan hiszi, nem oly haszontalan, mint a melegágyaknak használt talaj, amelyen azelőtt mesterséges úton gyümölcsöt termesztettek, amikor nem volt itt az ideje.

— El fogok menni, ha lehet — szóltam.

— Nem lesz oly nehéz — felelte erre.

XI.fejezet

A kormányzás.

Most — szoltam — olyan kérdéseket fogok önhöz intézni, amelyekről előre sejtem, hogy nagyon száraz lesz rájuk a felelet és nehezen lehet majd lényegeüket megvilágítani.. De már jó ideje látom, meg kell őket tennem, tehát kezdem is, milyen a kormányzati formájuk? Győzedelmeskedett végre a köztársaság? Vagy pedig csak diktatúra lett a vége, amelyről a tizenkilencedik század némely emberei azt hitték, hogy a demokrácia végeredményben ide fog jutni? Ez az utóbbi semmi esetre sem oly oktalan kérdés, mivel a képviselőházat szemét és trágyaraktárákká tették. Vagy hol van a mostani képviselőház?

Az öreg ember mosolygásomra szívből fakadt nevetéssel felelt.

— No no, a trágya nem a legrosszabb faja a rohadtságnak és romlottságnak; a trágyából termékenység fakad. Míg a *másik* rohadtságból csak nyomor és szükség származott, amelynek támaszai ama falak voltak. Mondom önnek, kedves vendég, a mi képviselőházunkat nagyon nehéz lenne egyetlen házban elhelyezni, mert az *egész nép* a mi parlamentünk.

— Nem értem önt!

— Nem? Ezt gondolhattam volna — felelte. Bár félek egész gondolatkörével ellenkezésbe jutott, mégis meg kell mondanom, hogy nekünk nincs semmi olyasfélének, amit ön a más társadalomból jövő, kormányoknak nevezhetne.

— Ezen éppen nem ütközöm meg annyira, mint ahogy talán gondolja — feleltem — mert ismerem a kormányokat. De mondja meg, hogy hogyan rendezkedtek be és hogyan fejlődött ennyire a dolog?

Erre így felelt: Annyi bizonyos, hogy foglalkozásunk és körülményeink bizonyos intézkedéseket követelnek, ezekről rögtön többet fog hallani; és az is bizonyos, hogy eme rendelkezések nem mindenkinek tetszettek. De az az igazság, hogy az embereknek kormányra: hadseregével, hadihajóival és rendőrségével épp annyira kevésbé van szüksége — épp úgy nem kell nekik „mivel a közösség közös

akarata érvényesül , mint ahogyan nincs szükségük semmiféle felvilágosításra sem , hogy belássák , hogy "egy fej és egy kő" ugyanabban az időben és térben nem foglalhat el egy helyet.. Parancsol még további felvilágosítást?

Az öreg Hammond oly meglegedett arccal dőlt hátra székében , hogy attól féltem, hogy most valami tudományos magyarázat következik; ezért hallgattam.

— Hát mire való volt azelőtt a kormány, ha nem arra — folytatta Hammond — hogy a gazdagot védje a szegény ellen, az erőset a gyenge ellen?

— Nagyon is igaz, de csak részigazság ha azt állítanánk ,hogy a korábbi társadalom minden nyomorát az akkori kormány idézte volna elő, amelyről beszélünk.

A kormány maga csak szükségszerű következménye volt kora terv és cél nélküli zsarnokságának. Ez a zsarnokság már megszűnt, így már eszköztárára sincs tovább szükség. Valóban nem is tudnánk vele mit tenni mióta szabadok vagyunk. Ezért nincs is olyan kormányunk ahogyan ön véli. Érti ezt most?

— Igen értem. De szeretnék még egy pár kérdést intézni önhöz arra vonatkozólag , hogy mikképen rendezik ügyeiket? Akar erről nekem felvilágosítást nyújtani?

— Legnagyobb örömmel, csak kérdezzen!

XII.fejezet

Az élet berendezése.

— Tehát — szoltam — fel tudna-e világosítani ama intézkedésekről és berendezkedésekről, amelyekről beszélt és amelyek önöknél a kormány helyébe léptek?

— Szomszéd — felelte — habár életmódunk a korábbival összehasonlítva nagyon egyszerű lett, mivel sok társadalmi formát és sok hamis szükségletet kiküszöböltünk, amelyek elődeinknek sok gondot okoztak; mindazonáltal életünk sokkal bonyolultabb, semhogy pusztán szavakkal minden részletét vázolhatnám és elmondhatnám, hogy miként szabályoztuk. Ezt önnek magának kell megfigyelnie, ha köztünk fog élni. Igazán könnyebben elmondhatom azt, hogy mit *nem* teszünk, mint azt, hogy mit teszünk.

– Úgy?

– Igen, igen csak figyeljen rám. Már körül-belül százötven év óta többé-kevésbé ugyanolyan módon élünk, valami hagyomány vagy szokás, vagy micsoda vált vérré bennünk és ez a hagyomány és szokás a köz javára irányítja tetteinket. Ránk nézve könnyű dolog úgy élni, hogy egymást kölcsönösen ki ne raboljuk és senkin erőszakot el ne kövessünk. Háborúskodhatnánk egymással és kirabolhatnók egymást, de ez sokkal terhesebb, mint a viszályok és a lopás kiküszöbölése. Röviden ez a mi életünk és boldogságunk alapja.

– Míg a régi időkben igen nehéz volt veszekedés és rablás nélkül élni. Ez az ugye – kérdeztem – az a része mondandójának, amikor az önök kedvező életfeltételét és elődjünk negatív oldalát mutatja be?

– Igen – felelte – oly komisz volt a világ, hogy azokat, akik felebarátjukkal csak közönséges tisztességgel bántak, mint hősöket és szenteket tisztelték és a legnagyobb bámulattal és tisztelettel vették körül.

– Még életükben? – kérdeztem. – Nem – felelte – haláluk után.

– Csak nem akarja azt mondani, – vettem közbe – hogy most az emberek sohasem lépnek túl a jó barátság határain?

– Bizonyára nem – szólt Hammond – de ha ez előfordul, akkor mindenki tudja, az is aki elköveti, hogy mit jelent: egy barát tévedése, nem pedig egy megszokott egy sablonos cselekedete annak, akit tervszerűen a társadalom ellenségévé neveltek.

– Látom, azt akarja mondani, hogy önöknél nincsenek már "bűnöző" osztályok.

– Hogyan lehetnének, ha egyszer nincsen gazdag osztály, amely az állam igazságtalanságával neveli az állam ellenségeit?

– Úgy rémlik – feleltem – mintha az előbb azt mondta volna, hogy a polgári jogot eltörölték. Igaz ez?

– Magától eltűnt, barátom. A polgári bíróságokat csak a magántulajdon védelmére állították fel, mert mindenki azt hitte, hogy az embereket csak a durva erőszakkal lehet becsületessé és tisztességesé tenni, Miután a magántulajdont megszüntették, mindama törvények és törvényekkel sújtott bűntettek eltűntek,

amelyek a magántulajdonból eredtek. „Ne lopj!” helyett azt mondták ezentúl: „Dolgozz és boldogulsz.” Kell-e a parancs teljesítésére erőszakot alkalmazni?

– Nos jó – szoltam – ez érthető és helyes. De hogy van az a dolog az erőszakos büntetteknel? Nem szükséges-e ezek ellen – mert hiszen ön is elismeri, hogy előfordulnak – nem szükséges-e ellenük büntetőtörvény?

Erre így szolt: – Olyan értelemben, mint ahogy ön használja ezt a szót, nincs büntetőtörvényünk. Vizsgáljuk csak meg közelebbről a tárgyat és nézzük, hogy honnan erednek ezek a bünök. Legnagyobb részük a magántulajdból ered, akkor amikor természetes ösztönét csak a kiváltságos kisebbség elégíthette ki; amikor az emberek kézzel fogható és szemmel látható kényszer alatt nyögtek. Az erőszakosságok eme oka teljesen megszûnt. Sok erőszakosságot követtek el a nemi ösztönök mesterséges kielégítése miatt, amelyből túlzott féltékenység és egyéb baj származott. Ha ezeket a bünöket alaposan szemügyre veszi, azt fogja látni, hogy alapjuk az a gondolat (törvényé szentesített gondolat) volt, hogy a nő a férfi tulajdona, lett légyen ez férje, atyja vagy testvére. Ez a gondolat természetesen a magántulajdonnal együtt eltûnt épp úgy, mint egyéb balgaságok a nő „bukásáról” vagy arról, hogy természetes ösztönét törvénytelen úton elégítette ki, ami megint a magántulajdon a következménye volt.

– Az erőszakosságok másik, rokon oka volt az a családi zsarnokság, amely azelőtt oly gyakran volt regények és elbeszélések tárgya, és amely szintén a magántulajdonból fakadt. Persze mindez eltûnt, amióta a családokat többé nem társadalmi vagy törvényes kötelékek kényszere, hanem kölcsönös szeretet és hajlam köti össze, és mindenki jöhet és mehet, úgy ahogy akar.

Továbbá a köztisztelet és becsülésnek mértéke nálunk nagyon különbözik az előző korokétól. Annak az útja, hogy valaki felebarátja megkárosításával szerezzen magának tekintélyt, el van zárva, azt hisszük, örökre. Mindenki szabadon fejlesztheti képességeit a legmagasabb fokig és ebben mindenki segít neki. Így azután megszabadultunk a kancsal rosszakarattól, amelyet a költők bizonyára nem alap nélkül házasítottak össze a gyûlölettel. Ez a gonosz pár megmérhetetlen

szerencsétlenséget okozott és sok rossz vért szül, ami szenvedélyes és izgatott embereknél, tette vágyó természetüeknél, erőszakossághoz vezetett.

Nevettem és így szóltam: — Más szavakkal ön azt állítja, hogy önöknél nincs erőszak?

— Nem — szólt — ez nem lenne igaz. Persze, hogy néha előfordulnak erőszakos dolgok. Heves ember téved néha. Egyik ember megüti a másikat és visszaadja a kölcsönt és — tegyük fel a legrosszabbat —és a vége gyilkosság. De akkor mi történik? Akkor mi, szomszédai és felebarátai, a rosszat még jobban elrontsuk? Olyan kicsinyes véleménnyel legyünk egymás felől, hogy feltegyük azt, hogy a megölt bossúra hív föl bennünket, mikor tudjuk, hogy ha csak nyomorékká ütötte volna, bizonyára megbocsát mihelyst eszméletre tér és nyugodtan fontolóra veszi a dolgot? Vagy visszahívja a gyilkos halála a megöltet, vagy jóváteszi azt a szerencsétlenséget, amely a halálnak oka volt?

— Igen — szóltam — de gondolja meg, nem kell a társadalom biztonságát valami büntetéssel megvédeni?

— Szomszéd — szólt az öreg ember némi izgatottsággal — ez az a pont, amelyen az egész dolog megfordul. A büntetés, amelyről az emberek oly bölcsen szoktak beszélni, és oly balgán cselekedni, mi volt más, mint félelmük kifejezése? És volt is okuk a félelemre, mert ők, jobban mondva a társadalom vezetői, úgy éltek, mint valami fegyveres csapat egy ellenséges országban. De nekünk, akik barátok közt élünk nekünk nincs szükségünk sem félelemre, sem büntetésre. Annyi bizonyos: ha mi esetleg nagyon ritka gyilkosságtól vagy esetleges durva erőszakosságtól való félelmünkben ünnepélyesen és törvényesen gyilkolnánk és erőszakoskodnánk, akkor csak alávaló gyávák társasága volnánk. Nem úgy van szomszéd?

— Igen, ha a dolgot ebből a szempontból nézem, mindenesetre.

— Értse meg — folytatta az öreg ember — ha valaki erőszakosságot követ el, megkívánjuk tőle, hogy lehetőleg vezekeljen érte — és ő maga is megkívánja ezt magától. És gondolja meg: lehet-e egy embernek, akit a düh, vagy örültség egy pillanatra elragadott, lehet-e egy ilyen embernek a megsemmisítése, vagy komoly

bántalmazása elégtétel a társadalomra nézve? Bizonyára csak még nagyobb károkat okozna a társadalomnak.

– Tegyük fel – folytattam – hogy egy embernek hajlama van az erőszakosságra, megöl minden évben egy embert?

– Ilyesmi ismeretlen előttünk – felelte Hammond – oly társadalomban, ahol nincs büntetés, amelytől félni kellene, nincs törvény amelyet ki akarnánk játszani, okvetlen lelkiismereti furdalás követi a tettet.

– És hogyan birkóznak meg a kisebb erőszakoskodásokkal? Mert eddig csak nagy szomorújátékokról beszéltünk.

– Ha a rakoncátlankodó se nem beteg, se nem örvült (és ebben az esetben őrizet alá kell tenni), akkor világos, hogy a rossz tette bűnbánás és önvád következik; és a társadalomnak is van módja erről meggyőzni őt.. És erre megint csak valamilyen bűnhődés következik, vagy legalább a bánat és önvád nyílt beismerése. Hát oly nehéz azt mondani: Bocsánatot kérek? Igen, néha nehéz – de ez nem baj.

– Ezt ön elégnek tartja?

– Igen, ezenkívül ennyi minden, amit megtehetünk. Ha többet teszünk és az illetőt gyötörjük, akkor fájdalmát dühvé változtatjuk át és a megalázkodást, amit egyébként tette miatt érezne, elnyomja a bosszú reménye, azért az igazságtalanságért, amit elkövettünk rajta

– Ön tehát, a bűnt pusztán betegségnek tartja, amelyhez a büntetőtörvénynek semmi köze?

–Úgy van! És miután, amint azt már mondtam önnek, általában véve egészséges emberek vagyunk, az ilyen betegségek nem igen nyugtalanítanak bennünket.

– Nos, helyes. Nincs polgári- és büntetőtörvénykönyvük, de kereskedelmi törvényük sincs. Az árucserére vonatkozó rendelkezéseket gondolom. Mert cserélniük csak kell, ha nincs is magántulajdon.

– Nincs kölcsönös, személyes cserekereskedésünk, amint ma reggel láthatta, amikor az áruraktárt meglátta. De természetesen vannak a kereskedelemre vonatkozólag megállapodásaink, amelyek a körülményekhez képest különbözők, és amelyeket az

általános szokás szerint alkalmaznak. Miután azonban ezek olyan dolgok, amelyeket a köznek kell megállapítania és amelyek ellen még álmában sem jut eszébe senkinek sem tiltakozni, ezért semmiféle intézkedést sem ettünk, hogy követésüket kikényszerítsük és ezért ezeket és ezért ezeket a megállapodásokat nem is nevezem törvénynek. És most mi lesz a legközelebbi kérdése?

XIII. fejezet

A politikáról

— Hol tartanak a politikában? — kérdeztem, Hammond mosolyogva felelt: Örülök, hogy éppen engem kérdez erről. Azt hiszem, hogy más valaki felszólítaná önt, hogy önmaga beszéljen erről, vagy ha megkísérelné az illető, annyit beszélne, hogy megunná a kérdezősködést. Azt hiszem tényleg, hogy az egyetlen ember én vagyok Angliában. aki tudja, hogy ön most mit gondol. És mivel értem, kérdésére csak röviden akarok felelni. Azt mondom t.i., hogy politika tekintetében nagyon jól érezzük magunkat — *mert nincs politikánk*. Ha ezt a beszélgetést valaha könyvben leírja, akkor csináljon ebből a kérdésből külön fejezetet. Horrebow: „Kígyók Izlandon” könyvének mintájára. Így lesz feleltem.

XIV. fejezet

Hogyan intézik az ügyeket

— Azt kérdeztem: Milyen viszonyban vannak idegen nemzetekkel?
— Nem akarom azt a látszatot kelteni, mintha nem érteném azt, amit mond. — felelte. De rögtön ki kell jelentenem, hogy a féltékeny, egymást gyűlölő nemzetek akkori rendszere, amely egykor az úgynevezett művelt világ kormányainál oly fontos volt, éppen úgy eltűnt, mint az emberek egyenlőtlensége a társadalomban.
— Nem unalmas így a világ? — Miért?

— A nemzeti különbségek elpusztulása miatt? Ostobaság! — szól Hammond megvetően. — Menjen a tengerentúlra és nézzen ott körül. Elég sok különbségre fog akadni. A környezet, az építkezési mód, a multságok, egyszóval minden más. A férfiak és asszonyok még az ön szempontjából is mások. Az öltözködés is sokkal változatosabb, mint a kereskedés és uzsora korszakában voltak. Beláttuk, hogy éppen eme sokféleség következtében lehetnek a különböző népek egymás számára hasznosak anélkül, hogy akárcsak egy pillanatra is gondolnánk arra, hogy egymást kifosszák. Mindnyájan egyazon cél felé törünk, és pedig arra, hogy életünket a lehető legnagyobb mértékben hasznossá tegyük a magunk és a közösség számára. Bátran mondhatom önnek, akármilyen sok perpatvar és félreértés fordul is elő, ettől függetlenül soha nem fordult elő, hogy két különböző származású egyén közt, és mivel ennek következtében az illetőkben kevesebb az oktalanság, annál könnyebben lehet a dolgot elsimítani.

Jó — szoltam — de, hogy simítják el a politikai véleménykülönbségeket egy nemzeten belül? — Azt állítja, hogy ilyesmi nem fordul elő?

— Nem, nem egyáltalában nem — felelte egy kissé csípősen; véleménykülönbségek jelentős dolgokról nem voltak, így nem akadt rá példa sem hogy, tartósan viszálykodásba sodorják és ellenséges politikai pártokra szakítsák az embereket, akik akár a világegyetem felépüléséről, akár az idő folyásáról is természetesen különbözőképpen vélekedhetnek. Nálunk a véleménykülönbségek technikai kérdésekre és az eljövendő eseményekre vonatkoznak, de ezen kérdésekben felmerülő különbségek nem haragítanak bennünket tartósan össze. Mivel a véleménykülönbségek összességének szemügyrevételekor kiderül, hogy az adott kérdéstről mely felfogás bizonyul helyesnek. Például valóban nem könnyű eldönteni, hogy az aratás ebben vagy abban a városban ezen vagy a jövő héten kezdődjék-e meg, és minek politikai pártot alapítani, ha mindenki megegyezik abban, hogy legkésőbb két hét múlva meg kell kezdeni az aratást, és mindenki kimehet a földre, és utána nézhet, hogy a termés elég magas-e, ahhoz hogy lekaszálhassák. — És önök a véleménykülönbségeket, kicsit és nagyot, a többség akarata szerint intézik el azt

hiszem.

– Bizonyos, hát hogy intézhetnénk el másképp? Tisztán személyes kérdésekben, amelyeknek a közjóhoz semmi közük – pl., hogy valaki hogyan öltözködjék, mit egyék és igyon, mit írjon vagy olvasson, és így tovább – erről lehet persze mindenkinek saját véleménye, s mindenki ez alapján cselekszik. De ha a dolog általános érdekű úgy, hogy annak megtevése vagy meg nem tévése mindenkire nézve fontos voltaképpen, akkor a többségnek kell felőle dönteni. Lehet, hogy a kisebbség fegyvert ragad és erőszakkal mutatja meg, hogy ő a tényleges és igazi többség, de ez szabad emberek társadalmában, ahol egyik éppoly egyenlő, mint a másik alig fordulhat elő, mert az ilyen társadalomban a látszólagos többség egyszersmind tényleges többség is. És a többiek, mint azt előbb jeleztem, sokkal jobban tudják ezt, sem hogy pusztá makacsságból ellenszegülnének, főleg miután elég alkalmuk van véleményüket kinyilvánítani és a dolgot az ő szempontjukból megvilágítani.

– S mi az eljárás formája ez irányban – kérdeztem.

– Nos, – szólt – vegyünk egy közigazgatási egységet, egy kerületet vagy egy grófságot, – mindezeket a neveket megtartottuk, de most már csak kis, de tényleg meglevő különbséget jelölnek, habár volt idő, amikor a különbség igen jelentős volt. Tehát tegyük föl azt az esetet, hogy egy ilyen kerületben néhány szomszéd azon a nézeten van, hogy valamit tenni kell, vagy el kell távolítani, pl. új városházát kell építeni, mivel a régi ízléstelen, kényelmetlen házakat le kell rombolni – vagy mondjuk, egy régi, csúnya vashíd helyébe kőhidat kell építeni.

Ekkor tehát a legközelebbi rendes összejövetelnél, amelynek neve nálunk „találkozás” – még a régi – bürokráciának idejéből maradt meg e szó, – tehát ezen összejövetelkor valamelyik szomszéd ajánlja a tervezett változtatásokat, és ha mindenki beleegyezik, akkor természetesen még csak a részleteket beszélük meg.

– Éppen így van, ha az ajánlatot senki sem támogatja, akkor a dolgot egyelőre elejtik. Ez azonban értelmes emberek között nem egykönnyen fordul elő, mert biztos, hogy az indítványozó már a gyűlés előtt beszélt másokkal is a dolog felől.

– Tegyük azonban fel, hogy egyes szomszédok a támogatott javaslattal nem értnek egyet, hogy azt gondolják, hogy a ronda vashíd egy ideig még elég jó és nem akarják magukat az újnak építésével megterhelni, akkor ezen az ülésen nem szavaznak le, hanem elhalasztják a jövő gyűlésig. Eközben mindenhol megfontolják az ellene és mellette szóló érveket, a fontosabb érveket összegyűjtik — amit különben mindenki nyomtatott formában beszélhet magának — úgy, hogy közben mindenki tisztába kerülhet, a probléma lényegével, és ha aztán újra egybegyűlnek, akkor rendesen megbeszélik a dolgot és végén kézfelemeléssel szavaznak. Ha a szavazás nem hozza a határozott többséget, akkor a tanácskozást megint elhalasztják későbbi időre. Ha a véleménykülönbségek nagyok, akkor a kisebbséget megkérdezik, hogy akar-e a többség határozatának engedelmeskedni, amit gyakran nem tesz meg, de legtöbbször igen. Ha megtagadja az engedelmességet, harmadszor is megbeszélik. Most már a kisebbség enged, ha láthatóan meg nem növekedett. Azt hiszem, hogy van valami félig elfelejtett szabály, amelynek alapján még tovább lehetne húzni az ügyet, de nem emlékszem, hogy valaha ezzel a joggal éltek volna.

– Megengedi szóltam a mesélő öreg úrhoz — hogy magáról a munkáról intézzek, egy pár kérdést önhöz?

– Kérdezzen csak vendég, szívesen felelek.

– Bizonyára — feleltem — senki sem köteles olyan munkában részt venni, amellyel nem ért egyet?

Mosolygott és így szólt:

– A kérdés elég elmés, de csak egy más planéta lakójának szempontjából. Bizonyára a kisebbség egy tagja, aki azt hiszi, hogy érzelmeit megsértették, kifújhassa dühét, amennyiben — maradjunk meg a hídról szóló példánknál — megtagadja a közreműködést. De kedves szomszéd, ez a mi társadalmunkban nem igen hathatós ír lenne arra a sebre, amelyet a többség zsarnoksága ütött, mert minden munka a társadalom minden tagjára vagy hasznot hajt, vagy kárt. Az illetőnek haszna lesz a hídépítésből, ha ez célszerűnek bizonyul, és fordítva, kára lesz belőle, ha az ellenkezője igaz — akár, ő maga is segédkezik a munkában, akár sem. Valóban nem

látok számára más elégtételt, mint azt az élvezetet, hogy azt mondhatja: hiszen előre megmondtam, hogy a hídépítés oktalanságnak bizonyul és káros rá nézve, de ha hasznos, akkor hallgatva tudomásul kell vennie. Rettenetes zsarnokság ez a kommunizmus, ugyebár? A népet az előző korban sokszor óvták ettől a szerencsétlenségtől — akkor, amikor minden jól táplált és elégedett emberre ezer nyomorult éhező jutott. Ami bennünket illet, megvagyunk és nagyon jól érezzük magunkat e zsarnokság mellett.

Pár percig elmélyedve ült, aztán rám nézett és így szólt:

— Akar még többet kérdezni vendég? A reggel hamar elmúlik ily beszélgetés mellett.

XV. fejezet

A munka ösztönzésének hiánya a kommunista társadalomban

— Igen — feleltem — de minden pillanatban azt várom, hogy Dick és Clara visszatérnek. Van még idő egy-két kérdésre mielőtt lejönnek?

— Kísérelje meg, — bátorított az öreg Hammond. — Minél többet kérdez annál jobban szeretem és ha a éppen akkor jönnének le, amikor feleletem közepén tartok, akkor hát éppen várnak, amíg befejezem. Ez nem fog ártani nekik, úgyis nagyon jól esnék egymás mellett tovább ülniük abban a tudatban, hogy újra egymáséi.

* mote = meeting: gyűlés, községi- és népképviselő.

Kötelességszerűen mosolyogtam és így szóltam: — Jó, akkor tovább fogok kérdezni és nem veszem figyelembe, ha bejönnek. Tehát: hogyan bírják rá az embereket, hogy dolgozzanak, ha a munkáért nem jár fizetés, és főleg, hogyan érik el, hogy az emberek szorgalmasan dolgozzanak?

— A munkáért nem jár fizetés? — szólt Hammond komolyan. — A munka fizetése az *élet*. Nem elég ez?

— De nem adnak bért kiválóan jó munkáért? — jegyeztem meg.

— Bér... — szólt — hát fizessünk azért, mert alkotnak? Hát az isten kapott jutalmat a

teremtésért? Lehet, hogy az emberek valaha így képzelték. Ha a teremtés öröméért, amely szóval csak a kiváló munkát jelölöm, fizetést kíván, akkor még megérjük, hogy legközelebb törvényjavaslatot nyújtanak be a gyermeknemzés előmozdítására.

– Nos igen, – szoltam – egy tizenkilencedik századi ember azt mondaná, hogy a gyermekek nemzése éppen olyan természetes vágy, mint amilyen természetes az a vágy, hogy ne kelljen dolgozni.

– Igen, igen – felelte ismerem ezt a régi ostobaságot – egyáltalában nem igaz és előttünk érthetetlen. Fourier, aki mindenki kinevetett, jobban értett a dologhoz.

– Miért érthetetlen önök akadnak előtt? – kérdeztem.

Így felelt: – Mert ezzel azt fejezik ki, hogy minden munka gyötrem. Ez a gondolat oly távol van tőlünk, hogy már azért kezdünk aggódni, hogy egy napon kevés munkánk lesz, bár elég jómódúak vagyunk, amint észrevette. *Élvezet* nekünk a munka és félünk attól, hogy megfosszanak tőle bennünket, nehogy gyötremnek tartanók.

– Igen – szoltam – ezt észrevettem és meg is akartam öntől kérdezni az okát, de először azt akarom tudni, hogy miért élvezet önöknél a munka?

– Mert most *minden* munka vonzó. Ez vagy azért van, mert mindenki tudja, hogy megbecsülés és jólét jár a végzett munka nyomában, ami kellemessé teszi ezt akkor is, ha az pillanatnyilag nem is kellemes vagy azért, mert a munka kellemes szokássá vált, mert például a gépies munka után, végre maga a munka is élvezet, mert a munka nálunk művészet, tudatos valódi művészet és a munkások maguk is művészek.

– Értem – szoltam. – El tudná mondani, hogy hogyan jutottak idáig? Mert őszintén szólva, ezt a változást a régi világ tükrében sokkal nagyobb és fontosabb változás, mint minden más változást, amit politikára, bűntettre, tulajdonra és házasságra vonatkozólag elmondott.

– Ebben igaza van. – felelte.

– Tényleg azt mondhatjuk, hogy ez a változás tette lehetővé a többi változást is..

– Nem mondana erről a dologról valamivel többet? – kérdeztem – Éppen ez

érdekelne legjobban.

– Nagyon szívesen. – szólt – De, hogy ezt meg tehessem, egy kissé igénybe kell vennem a türelmét, és vissza kell térnem a múltra. Ilyesminek a megvilágítására szükséges az ellentét, a szembeállítás. Nem fél tőle, hogy untatni fogom?

– Nem, nem – kiáltottam.

Kényelmesen hátradőlt székében és elkezdte:

– Mindabból, amit hallottunk és olvastunk, bizonyos, hogy az emberek a civilizáció utolsó korszakában az árutermelés tekintetében circulus vitiosusban éltek, vagyis olyan ördöki körbe keringtek, amelyből nem tudtak kievickélni. Csodálatosan tökéletesítették az árutermelést, és így hogy eme ügyességüket kihasználhassák az adás és vevés igen finoman kidolgozott rendszerét teremtették meg, amelyet világpiacnak neveztek és ez a piac, ha egyszer megindult, kényszerítette őket, hogy mindig több árut termeljenek, akár szükség volt rá akár nem. És természetesen nem vonhatták ki magukat a csak igazán szükséges dolgok érdekében, amelyek az életet fenntartják. Mindezzel az emberek óriási tömegű munkát vettek a nyakukba, csak azért, hogy nyomorult rendszerüket épségben tarthassák.

– Igen, és aztán? – kérdeztem. – Nos, miután ama rettenetes kényszer alatt voltak, hogy annyi szükségtelen árut kellett termelniük, lehetetlenné vált számukra az, hogy a munkát és annak gyümölcsét más szempontból tekintsék, mint abból a folytonos

törekvésből, hogy lehetőleg kevés munkát kellejen valamely dolog előteremtésére fordítaniuk és mégis ugyanakkor lehetőleg annyi dolgot kellett termelni, amennyi

csak lehetséges. A termelési költségek eme leszorításának — ahogy akkor nevezték — mindent feláldoztak, a munkásélvezetét, melyet munkáján érzett és még többet, legszerényebb szükségleteit, egészségét, életét és ruházatát, lakását szabad életét, élvezetét, nevelését —

szóval az életét. Mindennek nem volt annyi értéke, mint egy porszemnek, azzal a kényeszeüségell szemben, hogy olcsón kellett előállítani olyan dolgokat, amelyeknek nagyobb részt számunkra semmilyen értékük sem volt. Igen, beszélük — és el kell hinnünk, oly meggyőzőek a bizonyítékok, bár sokan közülünk alig bírják elhinni —, hogy gazdag és hatalmas emberek, az előbb említett szegény ördögök urai, maguk is nyomorban, piszokban, bûzben és minden lehető borzalom közt éltek (amelyeket az ember már természeténél fogva utál és kerül), csak azért, hogy vagyonukkal e megfoghatatlan örültség eme rendszerét fenntarthassák. Az egész társadalmat odadobták az „olcsó árutermelés”-nek nevezett falánk szörnyeteg torkába, amely szörnyeteget a világpiac erőszakolt az emberiségre.

— De milyen volt az áruk minősége, amelyeket a világpiac számára termeltek? Az ember azt hihetné, hogy az olyan népek, akik értettek a javak előállításához, bizonyára jól is készítették el őket.

Minőség! — szólt az öreg úr — Hogyan törődhetek az emberek olyan apróságokkal, mint amilyen az eladott áruk minősége? Legjobb árujuk silány tucاتمunka volt, a legrosszabb, nyomorúságos dolog — selejtes anyag, amellyel senki sem elégedett volna meg, ha jobbat kaphatott volna. Akkoriban igen közönséges tréfa képpen emlegették, hogy az árut nem azért készítik, hogy használják, hanem hogy megvegyék őket — tréfa, — melyet ön, aki más planétáról jön talán megért, de mi nem értjük.

— Hogyan — szóltam — a civilizáció népe nem csinálta volna jól azokat az árukat,

amiket használt?

– Oh igen – felelte – voltak bizonyos dolgok, amelyeket minden részletükben jól csináltak meg és ezek voltak a gépek, amelyek az áruk elkészítéséhez szükségesek voltak. Ezek tökéletes remekművek voltak és céljuknak csodálatosan megfeleleltek, úgy hogy joggal lehet azt mondani, hogy a tizenkilencedik század legnagyobb tette volt a gépek megteremtése, amelyek a találekonyág, ügyesség és türelem igazi csodái voltak, de nem használták őket egyébre, mint értéktelen dolgok tömegének elkészítésére. Valójában a gépek tulajdonosai nem azt nézték, hogy ezek mit termelnek hanem csak azt, hogy mennyi hasznuk van belőlük. Természetesen a gyáros egyedüli gondja az volt, hogy áru számára vevőket szerezzen – okosat vagy butát – ahogy jött.

– És az emberek ebbe belenyugodtak?

– Egy ideig.

– És aztán?

– s akkor összeomlott az egész – szólt mosolyogva az öreg ember – és a tizenkilencedik század úgy járt, mint az ember, akinek fürdés közben ellopták a ruháit, és aki most meztelenül kénytelen a városba menni.

– Ön nagyon rossz véleménnyel van a tizenkilencedik századról – szóltam.

– Természetesen – felelte – hiszen sokat tudok róla.

Egy ideig hallgatott is azután így szólt: Ebben a korban családunk gonosz dolgokat ért meg, nagyapám egyike volt az áldozatoknak. Ha ismeri némiképpen a tizenkilencedik századot, akkor meg fogja érteni, hogy mit szenvedett ha megmondom önnek, hogy igazi művész, lángeszű férfiú és forradalmár volt.

– Azt hiszem értem önt – mondtam – de most úgy látszik minden teljesen megváltozott.

– Majdnem teljesen – felelte. – tárgyakat, amelyeket elkészítünk azért csináljuk, mert szükségünk van rájuk éppen úgy csináljuk őket felebarátaink, mint a magunk számára – és nem valami homályos piac számára, amelyet nem ismerünk és a melyet nem ellenőrizhetünk. És miután nincs vevés és eladás, tisztára örültség

lenne, javakat halomszámra termelni, csak azért, hogy talán majd elhasználják őket, mert most nincs senki, akit kényszeríteni lehet arra, hogy az árut megvegye. És ez az oka, hogy mindaz, amit most csinálnak jó és céljának megfelelő. Semmit sem lehet készíteni, amit tényleg nem használnak, és ezért nem készítenek többet silány árut. Mindaz, amit pusztá kézzel nem lehet megcsinálni, rendkívül tökéletesített gépekkel végzik el és mindazt, amit kézzel megcsinálni élvezet, gép nélkül csinálják meg. És senkinek sem esik nehezére megtalálni azt a munkát, amely neki legjobban tetszik és hajlamainak és képességeinek leginkább megfelel úgy, hogy senkit sem áldozunk fel mások szükségleteinek kielégítésére. Néha azt láttuk, hogy egyes tárgyak elkészítése nagyon fáradságos vagy kellemetlen ezért lemondunk készítésükről. És most azt hiszem bizonyára be fogja látni, hogy ilyen körülmények között az ilyen munka többé kevésbé kellemetlen foglalkozás, mind testileg mind szellemileg és, hogy mindenki ahelyett, hogy kerülné, inkább keresi a munkát, mert örömet leli benne. Miután az emberek nemzedékről nemzedékre mindig ügyesebbek és fűgőbbek lettek, a munka lassanként olyan könnyűvé lett, hogy úgy látszik mintha kevesebbet készítenének, pedig tényleg sokkal többet készítenek. És azt hiszem, hogy innen magyarázható az, amit az előbb jeleztem, hogy attól félünk, hogy a munka kiapad, amit bizonyára már ön is észrevett – és az aggodalom, amely már évtizedek előtt keletkezett, mindig erősebb és erősebb lesz.

– Gondolja – szoltam – hogy tényleg a munkahiányától kell tartaniok?

– Nem, nem hiszem – felelte Hammond – és meg is mondom, hogy miért. Mindenkinek az a kötelessége, hogy a munkáját minél kellemesebbé tegye magának és ennek természetes következése, hogy a kidolgozás mindig gondosabb lesz, mert senki sem készít szívesen olyan munkát, amellyel nem vall becsületet, és mert ezért a munkás teljes figyelmét a munkájára központosítja. Ezenkívül rettenetes tömegű olyan dolog van, amelyeknek megcsinálásához egy-egy művész kell, úgy, hogy már ezzel is egy csomó ügyes munkás talál foglalkozást. És, ha a művészet kiapadhatatlan, nem kevésbé a tudomány is és a ha nem hisszük már azt, hogy ez az egyetlen foglalkozás az, amely az emberéhez méltó, amint azt egykor hitték, azért

mégis vannak és mindig lesznek emberek, akiket éppen a tudományos nehézségek vonzanak és akik ezért többre becsülik a tudományt, mint bármi mást. És mivel a munka mindig nagyobb és nagyobb élvezetet szerez, azt hiszem, hogy bizonyos mesterségeket megint folytatni fogunk, amelyek csak azért hagytunk abba, mert nem tudtuk őket kellemessé tenni. Különben Európának csak előrehaladottab vidékei azok, ahol ettől a munkahiánytól félnek. Azok az országok például, amelyek egykor Nagy Britannia gyarmatai voltak és mindenekelőtt az a földterület, amelynek egykor az Egyesült Államok volt a neve, nagy segítségünkre vannak és lesznek még sok ideig. Mert ezek az országok és különösen Amerika északi része, a civilizáció utolsó korszakában olyan rettenetesen szenvedtek annak barbaársága alatt, hogy most mindabban, ami az életet kellemessé teszi, nagyon hátramaradtak. Tényleg, azt mondhatjuk, hogy Amerika északi részének száz évre volt szüksége, hogy bûzös piszok halmazból emberehez méltó, lakható, tartózkodási helyé tegyék. És még most is sok baj van ott, főleg azért, mert nagy az ország.

– Rendkívül örülök – szoltam – hogy önök még oly sok boldogságra számíthatnak. De szeretnék még egy-két kérdést intézni önhöz és aztán mára már elég lesz.

XVI. fejezet

Ebéd a bloomsbury-i vásárcsarnokban

Mialatt beszéltem léptek zaja zürödött át az ajtó felől, a kilincset lenyomták és két szerelmesünk belépett. Oly boldogok és szépek voltak, hogy nem szégyelltem volna végig nézni szerelmeskedésüket, tényleg olyanok voltak, hogy mindenkinek beléjük kellett szeretni. Az öreg Hammond úgy nézett rájuk, mint a művész, aki képét szemléli – és pedig az olyan képet, amely majdnem úgy sikerült, ahogy azt létrehozásának kezdetekor remélte. Egész boldog volt és így szólt:

– Üljetek le, üljetek le és legyetek csendben. Kíváncsi vendégünk még egy pár kérdést kíván hozzám intézni.

– Ezt sejtettem – szólta Dick – csupán háromnegyed óráig voltak együtt; pedig két évszázad történetét nem lehet ilyen rövid idő alatt elbeszélni. És valószínűleg ön egy kissé elkalandozott a földrajz és művészet területére is.

– Ami a csendet illeti kedves nagyatyám – szólta Clara – ha mi nem is háborgatjuk, nem sokára megzavarja a déli harangszó, amii vendégünk számára azt hiszem, igen kellemes zene lesz.

– Igen – feleltem – most, hogy megemlítette, kezdem érezni, hogy így van! De hajnalhasadta óta csodákkal és csodálkozással laktam jól.

Éppen most csendült meg egy magas toronyról a harangok ezüstös hangja és a hangok csengő-bongó zenébe olvadtak egybe. Úgy hangzott fülemben, mint a rigó füttye kora tavasszal.

– Legyen vége a kérdezősködésnek ebéd előtt – szólta Clara és mint valami kedves gyermek kezemet megragadva, kivezetett a szobából, és a lépcsőkön a múzeum pitvarába, anélkül, hogy a két Hammonddal tovább törődött volna.

A vásártérre mentünk, ahol már előbb is voltam – szépen öltözött emberek, sűrű csoportokban siettek ugyanabba az irányba. Befordultunk az ösvényre és egy pompás, faragásokkal és művészi, ércmunkákkal gazdagon díszített kapuhoz értünk, amelynek küszöbén egy nagyon csinos, bogárszemű, fekete hajú leányka minden belépő kezébe illatos bokrétát nyomott. Egy terembe léptünk, amely sokkal nagyobb, művésziben megépített és talán szebb is volt, mint a hammersmith-i fogadó terme. Alig mertem a szemem a festményekről elfordítani, mert illetlennek tartottam, folyton Clarát bámulni, pedig igazán megérdemelte..

Első pillantásra láttam, hogy az ó-világ furcsa mondásait és meséit ábrázolják a festmények, amelyekről véleményem szerint igen kevesen tudhattak, és mikor a két Hammond helyet foglalt mellettem, a falra mutatva, így szóltam az öreg emberhez:

– Különös, hogy ebben a korban ilyen tárgyakat festenek meg.

– Igazán – vélte – nem látom, hogy mi van ezen csodálni való; mindenki ismeri ezeket a mondákat, amelyek mulattatóak és kedvesek és nem nagyon megrázóak az olyan helyen, ahol esznek, isznak és beszélgetnek az emberek. Azonkívül a szellemet is foglalkoztatják.

Mosolyognom kellett. Nos igazán nem reméltem, hogy lefestve fogom látni „A hét hattyú történetét” és a „Hamupipőkét” és a „Babszem Jankót” és más efféleeket, csupa olyat Grimm és Andersen a népek gyermekkorából gyűjtött össze, amelyekről azonban korunk már csak halványan emlékezik. Azt hittem, hogy az ilyen gyerekes dolgok már nem érdeklik az embereket.

Az öreg mosolygott, de mit sem felelt. Dick azonban elpirult és így szólt:

– Mit akar vendég? Én mindezt igen szépnek tartom, még pedig nemcsak a képeket itt, hanem magukat a meséket is. Gyerekkorunkban megvalósítottuk ezeket a meséket mindem bozótban, minden folyóparton. Minden magányos ház a tündérr király háza volt előttünk. Emlékszel Clara?

– Igen – felelt a leány és mintha elborult volna szép arca. Éppen meg akartam kérdezni ennek okát, amikor mosolyogva és csevegve beléptek a szép szolgáló lányok és ételt tettek elénk.

Éppen mint a reggelenél. Itt is minden étel olyan finom és művészi volt, hogy rögtön észrevehette az ember, hogy azok, akik az ételeket elkészítették, munkájukat kedvvel és szívesen végezték; mértéken túl menő falánkságnak vagy pedig túlságos ínyenckedésnek mégsem volt helye. Minden egyszerű, de a maga nemében kitűnő volt; időközben megtudtam, hogy ez nem ünnepi lakoma, hanem közönséges ebéd. Az üvegen és a porcelánon, az egész asztalterítéken – mindenen gyönyörűséggel legeltettem szemeimet, amelyeket gyakorlottá tett a középkor tanulmányozása. Valami előkelő korcsmát bűvő klubtag a tizenkilencedik századból a mintát talán durvának és hiányosan kidolgozottnak tartotta volna. Az edény anyaga zománcos anyag volt, pompásan díszítve, a kevés porcelán igazi kínai munka volt. Habár az üveg elegáns, finom és igen változatos alakú volt, általában nem volt olyan sima és tömör, mint a tizenkilencedik század áruja. A bútor valamint a terem egyéb

berendezése, éppen olyan stílusú volt, mint a teríték. Teljesen hiányzott az, amit a tizenkilencedik században fényűzésnek” vagy kényelemnek neveztek, vagyis a terem nem volt a kényelmetlenségig csecsebecsékkel megtömve. Bár az egész nap sok meglepetést szerzett, mégis meg kell emlékezni róla, hogy ilyen kellemes ebéden még soha életemben sem vettem részt.

Mikor megebédeltünk és egy palack nemes tokajival előttünk kényelmesen hátradőlünk székünkben, Clara megint a képekre terelte a beszédet, mintha e tárgy nyugtalanította volna.

Rájuk tekintve, így szólt: — Miért van az, hogy a művészek, habár mindnyájan érdeklődnek az élet iránt — miért van az, hogy azok az emberek, akik költeményeket írnak, vagy képeket festenek mégis csak ritkán írnak vagy festenek a napi életről? Ha pedig meg teszik, igyekeznek, hogy a költeményt, vagy a festményt minél elütőbbé tegyék az élettől? Hát nem vagyunk elég jók ahhoz, hogy saját magunkat fessük meg? Miért van az, hogy a rettenetes idők festményei és költészete oly érdekesek előttünk?

Az öreg Hammond mosolygott: — Ez mindig így volt és azt hiszem, hogy így is lesz; ezt nem lehet megmagyarázni. Igaz, hogy a tizenkilencedik században, amikor a művészet oly jelentéktelen volt és a művészetről oly sokat fecsegték, volt egy elmélet, amely szerint a művészetnek és a költészetnek a kor életéből kell tárgyát meríteni, de soha sem jutottak el oda, hogy ezt megvalósíthassák. Ha valaki ráadta a fejét, hogy az elméletet megvalósítsa, akkor rendszeren igyekezett (amint Clara éppen rámutatott), hogy az életet eltorzítsa, hogy idealizálja, vagy ne lehessen többet ráismerni, úgy, hogy az ember nem tudta, vajon a fáraók korából vett-e tárgyát vagy valami más korból-e?

Erre így szólt Dick:

— Csak természetesen, hogy ezek a csodálatos, rendkívüli dolgok vonzanak bennünket. Éppen azt képzeljük el ezt vagy am azt, hogy valósítottuk meg, ezen, vagy azon a helyen ezeket a meséket és hogy milyen hatással voltak ezek ránk. Éppen úgy hatnak ránk ezek a költemények és festmények is és miért legyen az

másképp?

– Eltaláltad – felelte az öreg Hammond – természetünk művészi része az, amely eme tündéralmokat megálmodtatja velünk. Amíg gyermekek vagyunk, oly lassan

múlik időnk, hogy azt hisszük, hogy mindenre van érkezésünk.

Sóhajtott és mosolyogva így folytatta: Örülünk legalább annak, hogy újra megtaláltuk gyermekkorunkat. A boldog

mára emelem poharamat!

– *Másodvirágzás* – szóltam halkán, de rögtön elpirultam kétszeres gorombaságom miatt és azt reméltem, hogy megjegyzésemet nem hallotta. De ő igenis meghallotta és mosolyogva hozzám fordult:

– Igen, ez az és miért ne? És ami engem illet, remélem, hogy az a másodvirágzás soká fog tartani és a következő korszakban, ha egy általában lesz még egy korszak, egy *harmadvirágzáshoz* fog bennünket vezetni, amelyben az aggkor lesz a bölcsesség és a boldogság kora – föltéve, hogy a mi korunk már nem – harmadvirágzás. Egyáltalában, kedves barátom, tudni a kell, hogy egyenként és összesen olyan boldogok vagyunk, hogy egyáltalában nem törődünk azzal, ami lesz.

– Én a magam részéről – szólt Clara – szeretném, ha olyan érdekesek lennének, hogy írnanak rólunk és lefestenének bennünket.

Dick egy szerető férfi, gyöngéd szavaival felelt, amelyeket nem lehet papírra vetni. Egy pillanatra mindnyájan elhallgattunk.

XVII. fejezet

Hogyan történt a világ átalakulása

Aztán Dick törte meg a csendet:

– Bocsásson meg vendég, ha ebéd után egy kissé lankadtak és unalmasak

vagyunk. Mit tenne most legszívesebben? Fogjuk be szürkénket és menjünk vissza Hammersmithbe? Vagy talán meg akarja hallgatni egy pár welszi ember énekét? Vagy talán bejönne velem a városba, hogy egy pár igazán szép épületet megnézzünk? Vagy mit szeretne?

— Nos — szoltam — én idegen vagyok és így meg kell elégednem azzal, amit más választ számomra. Igazán nem vágyódom sok élvezetre; úgy éreztem, hogy az öreg ember, a múlt idők ismeretében és gyűlöletéből fakadó rokonszenvével védelem számomra ennek az egész új világnak a szokatlansága ellen, amelyben minden megszokott gondolatomból és cselekedetemből úgyszóval kivetkőztetett. Tehát nem akartam őt elhagyni.

Ő is segítségemre sietett:

— Várj egy kicsit, Dick. Rajtad és a vendégen kívül még valakit meg kell kérdezni, és ez én vagyok. Én most nem akarom nélkülözni azt az élvezetet, amelyet vendégünk társasága nyújt, különösen mivel tudom, hogy ő is minden félét akar még kérdezni. Menjetez hát csak a ti énekeseitekhez, de előbb hozzatok ide a sarokba még egy üveg bort; később aztán jöjjetek vissza és menjetez vendégünkkel nyugatra — de ne nagyon siessetez.

Dick mosolyogva bólintott és csakhamar egyedül voltam az öreg emberrel a teremben. A délutáni nap szikrázva verődött vissza a karcsú szép alakú üvegekben előttünk álló vörösborról. Hammond így szolt: — Van-e valami, ami különösen érthetetlen még ön előtt életmódunkban, — most miután már sokat hallott felőle és látott is valamit belőle.

— A legérthetlenebb előttem az — feleltem — hogy hogyan történt mindez az átalakulás?

— Azt hiszem — szolt ő — a változás csakugyan nagy volt és. valóban nagy nehéz lenne, mind elmondani. Tudomány, elégedetlenség, árulás, csalatkozás, romlás nyomor, kétségbeesés — egyes nagy emberek, akik az átváltozáson gondolkoztak, mert világosabban látták, amit a nagy tömeg — mindez együttesen hatott.. Az embereknek át kellett esniök eme nyomorúságon és kételyek nélkül nézték a

fejlődést anélkül, hogy nyomban megértették volna ; úgy tekintették mégis, mint valami elkerülhetetlen és magától értetődő dologra és olyan természetesnek tartották, mint a napfelkeltét és lenyugtát — és valóban így is volt.

— Csak egyet mondjon meg, ha tud: az átalakulás, a „forradalom”, ahogy nevezik, békés módon történt?

— Békésen? Tud ön elképzelni békét a tizenkilencedik század zavartfejű, felvilágosulatlan tömegeinek közepette? Háború volt az elejétől végéig, kérlelhetetlen, vad harc, amíg a remény és a lelkesedés célhoz nem ért

— Háború alatt tényleges fegyveres ellenállást gondol ön, vagy sztrájkokat, kizárásokat, és kiéheztetéseket, amelyekről már hallottam?

— Mind a kettőt, mind a kettőt — felelte — annak a rettenetes időnek a történeleme , amely a tökerabszolgaságból szabadsághoz vezetett, következésképp foglalható össze: Mikor a tizenkilencedik században minden emberben derengett a remény, hogy az osztályok nélküli, emberek közösségén alapuló társadalom tényleg megvalósul, a burzsoáziának amelyek a társadalom zsarnokai voltak, oly rettenetes és nyomasztó volt a hatalmuk, hogy ez a remény majdnem minden ember előtt , csak szép álomnak tűnt. Még azok előtt is, akik a reményt úgyszólván akartuk ellenére, saját belátásuk és józan eszük ellenére táplálták.

Az öreg gondolkodva elhallgatott. Pár perc múlva meghatottan így folytatta:

— Az olyannyira igaz volt, hogy néhány felvilágosodott ember, akiket szocialistáknak neveztek visszariadt attól, hogy felszólítsák a tömeget az előttük sohase teljesülő, szép álom megvalósítására, bár tudták és nyíltan hirdették, hogy a társadalom egyedüli józan alapja a kommunizmus, úgy, ahogy most minden felé láthatja. Ha most hátratekintünk, láthatjuk, hogy az átalakulást a szabadság és egyenlőség utáni epedő vágy hozta létre.

— Nos, ezek az emberek, habár eme érzésüknek tudatában voltak, mégsem bíztak eszközeikben, hogy azok képesek lesznek az átváltozást felidézni. Ezt nem lehet csodálni, mert ha maguk köré tekintettek, akkor az elnyomott osztály számtalan tömegét oly nyomorban látták, annyira uralkodott rajtuk a nyomorból keletkező

önzés, hogy egyáltalán nem képzelte el maguknak semmiféle ebből kivezető perspektívát, azonkívül amely amúgy is adott volt, az rabszolga-rendszert, amelyben éltek lehetővé tette számukra, és (amely nem volt más, mint az az igen távoli lehetőség, hogy az elnyomottak poklából az elnyomók egébe felkapaszkodni. Habár tudták, hogy azoknak, akik a világot meg akarták javítani, egyedüli józan céljuk az egyenlőség volt, de kétségbeesésükben és türelmetlenségükben mégis meggyőzték magukat arról, hogy ha a termelési módot és a magántulajdonról szóló törvényeket ha át tudnák alakítani, akkor az alsóbb osztályok rabszolgasága (ezt a rettenetes szót használnák) valamelyest is javulna, akkor ez a helyzet a törvényhozáshoz mind jobban idomulna, amely törvényhozást mind jobban és jobban fel lehetne használni sorsuk javítására, addig amíg az „alsóbb osztályok” gyakorlatilag is elérnék és egyenlőséget — ezt a „gyakorlati” szót nagyon szívesen alkalmazták — mert a gazdagok kényszerből adnak a szegényeknek annyit, hogy ezek viszonylag túrhetőn megéljenek és ennek következtében a gazdagok sorsa nem volna olyan különösen értékés és így az osztályellentét lassanként magától megszűnnék. Egy kicsit hosszú meghatározás, úgy-e? Tudat gondolataimat követni? — Elég, érthetően — De folytassa!

[— Nos, ha érthető akkor folytatom. Hogy ha ez az elmélet nem is volt annyira elrugaszkodott a valóságtól, a gyakorlati életben még sem lehetett megvalósítani. Ha a munkásosztály egy részének a helyzete javult is volna annyira, hogy az uralkodóosztály helyzetéhez kezdett volna hasonlítani; akkor is ezen szerencsésebb munkások alatt a lehető legnyomurultabb rabszolgák osztálya nyögött volna, akiknek rabszolgasága még sokkal reménytelenebb lett volna, mint a régi bérrabszolgaság.

— Elmondhatná röviden, hogy ezután mi történt? — kérdeztem, mert úgy láttam, hogy egy kissé homályosan és nehezen érthetően beszél.

— Igen, ezt megtehetem. Ebben az időben állami szocializmus név alatt valami segítség felét juttattak a munkásoknak. De a gépezet nem működött zavartalanul. Minden fordulónál feltartóztatták a kapitalisták, ami természetes is

volt, mert az volt a célja, hogy azt a kereskedői és csere rendszert, amelyről az előbb beszéltem, lassan-lassan megszüntesse anélkül, hogy valami igazán használható intézményt tett volna a helyébe. Így aztán a zavar és az elégedetlenség is mindig nagyobb lett. Ez a helyzet sok ideig tartott. A felsőbb osztályok hatalma oly mértékben csökkent, amily mértékben csökkent a rendelkezésük a gazdagság felett és a dolgokról többé nem beszélhettek csak amolyan hánya-veti módon. Eddig a pontig igazat adott az állam szocialistáknak az élet. A másik oldalon azonban a munkásokat rosszul szervezték, a munkásosztály mind szegényebb lett annak ellenére is, hogy idők folyamán sok kedvezményt csikart ki uraitól. Így minden a levegőben lógott. Az urak nem tudták rabszolgáikat teljesen mértékben elnyomni, habár egyes felkeléseket könnyűszerrel levertek. A munkások kényszerítették uraikat, hogy sorsuk tényleges vagy képzelt javításába beleegyezzenek, de a szabadságot nem tudták kiküzdeni maguknak. Végre azután jött a nagy összeomlás. Hogy ezt megértsük ahhoz meg kell értenünk, hogy bár a munkásosztály jelentős eredményeket ért el fejlődtek a különféle társadalmi reformok szintjén, , amint mondtam társadalmi helyzetüket alapvetően nem igen teheték jobbá.

Adtam az ártatlant a dologban és így szóltam:

– Hát miben fejlődtek, ha helyzetüket nem javíthatták?

Így felelt:

– Nőtt a hatalmuk. Ezzel a hatalommal azután könnyen előidézhetek olyan állapotot, amelyben mindenki könnyen megszerezhetette azt, ami élete fenntartásához szükséges volt. Végre, a tévedések és csalódások hosszú évei után, megtanulták, hogy a szervezkedésben és egyesüléseikben rejlik az erő.

– A munkások végre legalább szervezkedni kezdtek az uraikkal vívott harcban – olyan harcban, amelyet több mint egy félévszázadon keresztül a modern munka- és termelési rendszer elkerülhetetlen részének tartottak. Ez a szervezkedés az összes bérmunkások vagy legalább a összes igazi bérmunkások szövetségében nyilvánkozott meg és ennek segítségével a munkások ki is küzdötték helyzetük javítását és habár a szervezett munkások, különösen szervezkedésük elején, sokszor vettek részt a

felkelésekben, ez még sem tartozott taktikájukhoz. Abban az időben, amelyről beszélek, tényleg már olyan erősek voltak, hogy a pusztá fenyegetés, hogy sztrájkolni fognak elég volt ahhoz, hogy különféle reformista követeléseik sikeresen hangot adjanak. Ugyanis feladták a szakszervezetek régi, balga taktikáját, amely abból állt, hogy valamely iparágnak mindig csak egy része lépett sztrájkba és a sztrájkolókat segélyezték. Ekkor már óriási sztrájkalappal rendelkeztek és, ha úgy akarták, bármelyik iparágnak az üzemét beszüntethették egy időre.

Félbeszakítottam az öreget:

— Nem kísértett emellett az a veszély, hogy a munkások pénzét rossz célra használják fel — például magán célra, amint az a romlott hazug világban divat volt?

Az öreg Hammond izgatottan izgett-mozgott székén és aztán így szólt:

— Habár mindez nagyon régen történt, mégis a szégyen pírja ömlik el arcomon, amikor meg kell önnek mondanom, hogy ez több volt, mint fenyegető veszedelem, hogy ilyen alávalóságok tényleg gyakran előfordultak és, az egyesületek emiatt gyakran közel jártak ahhoz, hogy feloszoljanak vagy részekre szakadjanak. De abban az időben, amelyről beszélek, a helyzet olyan fenyegető volt és a szükségszerűség, hogy véget vessenek a mind elviselhetlenebb helyzetnek, amelyet az osztályharc előidézett, a körülményeket annyira tisztán láttatták a munkásokkal, hogy minden értelmes ember kezdte átlátni az idők komolyságát. Így kezdtek minden lényegtelen dolgot figyelmen kívül hagyni, amely vakvágányra terelte volna küzdelmeiket.. Az öntudatosabb emberek már látták, hogy elérkezett a döntés ideje. Ilyen körülmények között csakhamar felismerték, hogy kik az önzők és az árulók — egyiket a másik után dobták ki a szövetségből ,akik azután rendszerint csatlakoztak a legreakciósabb szervezetekhez. .

— Mit tud ön azokról a jobb körülményekről? — kérdeztem. — s mik voltak azok?

Így felelt:

— Némelyeket és pedig azokat, amelyek a munkások életkörülményeire nézve a legnagyobb jelentőségűek voltak, a munkások egyenesen erőszakkal csikarták ki uraiktól. Az így elnyert új munkafeltételek csak szokásjogon alapultak és nem

gyökereztek a törvényekben. Mikor azonban már egyszer megkapták őket a munkások, az urak többé már nem merték azokat visszavonni, mert féltek a szervezkedő munkások erejétől. Más jobb körülményeket az úgynevezett állami szocializmus szült meg. A legfontosabban a következők voltak : A tizenkilencedik század vége felé az volt a jelszó, hogy az urakat a munkásosztály *munkaidejének a megrövidítésére* kell kényszeríteni. Mind hangosabban és általánosabban követelték, míg végre az uraknak engedniük kellett ebben a kérdésben Ennek a vívmánynak természetesen csak akkor lehetett bármilyen haszna , ha az órabéret is jobban megfizetik és az világos volt, hogy az urak nem emelik fel az órabéreket, ha nem kényszerítik rá őket. Ezért hosszabb küzdelem után kivívták azt a törvényt , amely kimondja ,hogy a különböző iparágaknál *minimál bért* állapítsanak meg..

Ezt a törvényt azonban csakhamar egy másikkal kellett kiegészíteni, amely megállapította , hogy a legáltalánosabb árúknak maximalizált legyen az ára, amely akkoriban ez a munkásoknak is megfelelt

– Veszedelmesen megközelítették a régi rómaiak ingyenkenyér-politikáját. – szóltam mosolyogva.

– Ezt akkoriban sokan mondták – felelt az öreg szárazon, – és sokáig általános volt az a hit, hogy az állam szocializmus végén ez a mocsárterület – föltéve, hogy a szocializmus egyáltalában eljut a végéig, ami, amint tudja, nem történt meg. A kormány elérkezettnek látta végre az időt, hogy szembeszálljon a vállalkozók hangos panaszaival, akik folyton a forgalom csökkenésén siránkoztak. Mellesleg megjegyezve, ez a csökkenés éppen oly kívánatos volt, mint a kolera kiirtása, amitől mi szerencsésen meg is szabadultunk. A kormány kénytelen volt olyan eszközökhöz nyúlni, amelyek a vállalkozóknak nem igen volt ínyükre; állami gyárakat állítottak fel, amelyekben a legszükségesebb árúkat elkészítették és nyilvános áruházakat nyitottak, amelyekben eladták azokat.. Ezek az intézkedések valamelyest javítottak a helyzeteten, és hasonlítottak egy ostromlott város parancsnokának a rendelkezéseihez. A kiváltságos osztály persze azt hitte, hogy ilyen törvények hozásával elérkezett a világvége.

– Ez az aggodalom nem volt minden alap híján. Már említettem, hogy milyen csodálatos kereskedelmi rendszer nyûgözte le a tizenkilencedik században az embereket. Ez a kereskedelmi rendszer csak egy elenyészõ kisebbségnek szerzett gondtalan életet, míg soknak, , csak nyomort és nélkülözést. Nos, hát ezt a rendszert az elterjedt kommunisztikus tanok és az állami szocializmus részleges keresztül vitele elõször megzavarta, aztán teljesen megbénította. Mind gyakrabban jártak „rossz idõk” az emberekre, ahogy akkor nevezték és a bérmunkásokra nézve ezek tényleg nagyon rossz idõk voltak. Az 1952. Év a legrosszabb volt valamennyi közt – a munkások rettenetes sokat szenvedtek. Az állam nem tudott valamennyi munkanélkülinek munkát adni és így az állami gyárak nem tudtak hivatásuknak megfelelni. A népesség nagy része a közjótékonyyságra szorult, ahogy akkor nevezték. A szervezkedõ munkások hol reménnyel, hol félelemmel kísérték a dolgokat. Fõ követeléseiket már nyilvánosságra hozták – most azon voltak, hogy követeléseik rögtöni keresztülvitelére megtegyék az elsõ intézkedéseket. Ezért általánosan és ünnepélyesen leszavaztatták az összes szövetséges szervezeteket. Ezek az intézkedések arra irányultak volna, hogy az ország összes természetes segélyforrásait és a kihasználásukat szolgáló gépeket az egyesült munkások vegyék birtokba. A kiváltságos osztályt mintegy nyugalomba akarták küldeni, ahol persze a munkások jó akaratától függtek volna. A „határozati javaslat”, ahogy nevezték, az egész sajtóban visszhangra talált. Nem volt ez egyéb, mint hadüzenet és a vállalkozók osztálya is ennek fogta fel. Szilárd ellenállásra készültek a „durva és vad kommunizmus” ellen, amint azt megfontolatlanul nevezték. Mivel pedig még sok tekintetben még nagy hatalommal rendelkeztek, vagy legalább úgy látszott mint azzal rendelkeznlnek, még mindig remélték, hogy brutális erõszakkal visszanyerhetik legalább egy részét annak, vagy talán az egészet is, amit elvesztettek. Azt mondták, hogy a különbözõ kormányok nagy hibát követtek el azzal, hogy nem álltak ellen már korábban. Keményen megrótták a liberálisokat és a radikálisokat (így nevezték, amint tudja az uralkodó osztály azon pártjait, akik hajlottak a demokrácia felé, akik idõszerûtlen elvhûségükkel és ostoba szentimentalizmusukkal a világot

ilyen válságos helyzetbe sodorták). És egy bizonyos *Gladstone*, vagy valószínűleg *Gledstein*, amint a szónak skandináv eredete után gondolom, — a tizenkilencedik század egyik kiváló politikusa, különösen ki volt téve támadásainak. Bizonyára nem kell önnek megmagyaráznom, hogy milyen ízléstelenek voltak eme támadások és szemrehányások. De a reakciós pártok eme gonosz munkájának fenekén szörnyű tragédia rejlett. „El kell nyomni az alsóbb osztályok telhetetlenségét”, „meg kell leckéztetni a népet” — ezek voltak azok a szent jelszavak, amelyeket a reakciósok országszerte hangoztattak. És ezek semmi jót sem jelentettek.

Az öreg elhallgatott, szemeim közé nézett és így szólt:

— Tudom, kedves vendég, hogy olyan szavakat és fordulatokat használtam, amelyeket csak talán nagyon kevesen értettek volna meg a mieink közül és akkor is csak hosszú és bonyodalmas magyarázatok után, vagy talán még akkor sem. Mivel azonban ön azt a hatást kelti mintha más planétáról jött volna, hát megkérdem, hogy megértette-e eddig azt, amit mondtam?

— Ó igen, — szóltam — mindent nagyon jól megértettem, kérem folytassa.

— Valami mellékes okból a munkások vezetői népgyűlést hívtak egybe a Trafalgar Square-re Bizonyára emlékszik a helyre Már évek óta vitatkoztak azon, hogy szabad-e itt egybegyűlni. A polgárok védőserege, rendőrség volt a neve, szokása szerint fütykösökkel támadt a gyülekezetre. A tolongásban sok ember megsérült sokan meghaltak még a helyszínen, mások csak később. A gyűlést szétugrasztották és sok száz résztvevőt elfogtak és börtönbe vetettek. Hasonló módon robbantottak szét egy gyűlést néhány nappal később Manchesterben, mely város azóta már eltűnt. Így kezdődött a „a leckéztetésük”. Az egész ország forrongott. Gyűléseket tartottak, ezért, hogy aztán egy másik tömeges gyűlést készítsenek elő feleletül a vagyonos osztály magatartására. Meghatározott napon rettenetesen nagy tömeg gyűlt egybe a Trafalgar Square-en és ennek szomszédságában, amely akkoriban szűk utcákból állt. A gyűlés nagyobb volt semhogy a fütykösökkel felfegyverzett rendőrség elbánhatott volna vele. Csak kisebb dulakodások fordultak elő, de ezekre a nép már előre elkészült. Három vagy négy

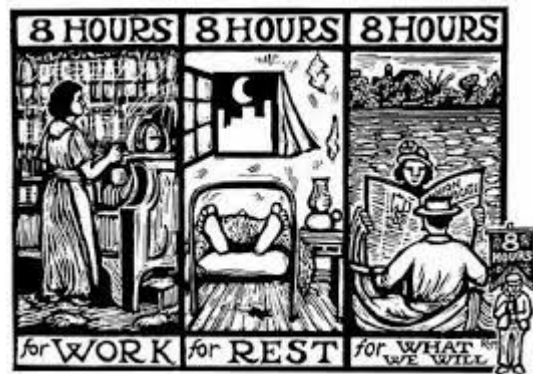
munkást megöltek és körülbelül húsz rendőrt agyontapostak a küzdelemben: a többi kékkabátos a lehető leggyorsabban távozott. A nép győzött, bár közel sem véglegesen.

A következő napon egész London háborgott. Sokan a gazdagok közül falura menekültek, a hatóság a katonaságot mozgosította, de nem merte, felhasználni. A rendőrséget sem lépett, mert mindenfelé lázongtak az emberek, Manchesterben, ahol a nép vagy nem volt olyan bátor, vagy nem volt olyan elkeseredett, min Londonban, több vezetőjét elfogták. Londonban az egyesült munkásszövetség a munkások vezetőit kongresszusra hívta egybe. Ezt a kongresszust *jóléti bizottságnak* nevezték, ami régi forradalmi név volt. Miután azonban a kongresszus nem rendelkezett iskolázott és felfegyverkezett sereggel, nem mert nyílt harcot kezdeni, hanem megelégedett azzal, hogy teleragasztotta a falakat felhívásokkal, amelyekben elég határozatlanul arra hívta fel a munkásságot, hogy ne hagyja magát eltiporni. De tizennégy nappal az említett csete-paté után új gyűlést hívtak egybe a Trafalgar Square-re.

— Eközben a városban nem szűnt meg a nyugtalanság. Az üzletek zárva maradtak, a kereskedelem pangott. Az újságok, amelyek szinte kizárólag a burzsoázia kezében volt, a kormánytól erélyes fellépést követeltek, a gazdag polgárok a maguk erejéből külön rendőrséget szerveztek és fütykösökkel látták el magukat. Sok erős, és jól táplált, tüzes fiatalember volt soraikban, akik szívesen harcoltak volna, De a kormány nem merte szolgálatukat elfogadni; megelégedett azzal, hogy az államtól meghatalmazást szerzett arra nézve, hogy minden erőszakos fölkelést elnyomhasson, és mind több katonát hozatott Londonba. Így telt el a hét a nagy gyűlés után; körülbelül hasonló nagy gyűlést tartottak vasárnap is, amely egészbe véve békésen folyt le, mert nem gördítettek akadályt útjába — és a nép megint győztesnek képzelte magát. Hétfőn azonban tovább radikalizálódtak a tömegek. Az utóbbi napokban munkás csapatok járták az utcákat és pénzért könyörögtek — vagy jobban mondva: pénzt követeltek — hogy rajta ételt vehessenek és a gazdagok akár jóakaratból, akár félelemből, elég az hozzá, hogy elég sok pénzt sokat adtak. Az egyházi hatóságok —

most nincs rá időm, hogy ezt a kifejezést megmagyarázzam — annyit adtak az utcákon hullámzó népnek, amennyit csak adhattak és az állam szerény eszközeivel a kormány is jól lakatott egy csomó szinte már félig éhenhalt embert. Ezenkívül több péküzletet és más élelmiszerkereskedést kifosztottak anélkül, hogy ez valami nabyobb feltűnést keltett volna.

Eddig csak megjárta, de az említett hétfőn a jóléti bizottság, amely általános oktan fosztogatástól tartott és, amelyet a kormány magatartása vakmerővé tett, felhatalmazott egy küldöttséget, hogy a város közepén két vagy három nagy élelmiszer csarnokot ürítsen ki. A csarnok tulajdonosai írásos biztosítékot kaptak, amelyben megígérték nekik, hogy az árújukat meg fogják fizetni. És a város azon részeiben, ahol a szervezett munkások a legerősebbek voltak, a nép több pékműhely hatalmába kerített és mindjárt embereket állított a kemencék elé, hogy kenyeret süssenek. Mindez arányilag kevés rendzavarással történt. Mialatt az áruházakat kiürítették a rendőrség segítette a rendet fenntartani, amint azt valamikor a nagy tűzvésznél is tette.

— Ez a sikeres akció annyira megijesztette a reakciosokat, hogy elhatározták, hogy a kormányt fellépésre kényszerítik. A következő napokban az újságok még jobban szították a hangulatot és fenyegették a népet, a kormányt és mindenkit, aki nem tetszett neki, hogy rettenetes dolgok fognak történni, ha a rendet nem állítják helyre mindenáron. A legnagyobb gyárak és kereskedők egy küldöttsége kijelentette a kormánynak, hogy a polgárok maguk fognak csapatot vezetni és úgy támadják meg a gyújtogatókat és gyilkosokat, ahogy a munkásokat nevezték, ha a kormány nem fogatja el rögtön a jóléti bizottságot.

— A küldöttség tagjai, néhány újságtulajdonos, a kormány és a katonai vezetés tanácskozássra gyűlt össze. Mosolyogva és megelégedetten távoztak a tanácskozással (így beszél el egy szemtanú)és senki sem beszélt többet arról, hogy a nép ellen

polgárőrséget fognak szervezni; sok jómódú ember azonban még aznap családosan otthagya Londont és birtokaikra vagy máshova mentek.

— Következő reggel a kormány kihirdette Londonban az ostromállapotot — a kontinensen, ahol jobbra önkényuralom alatt nyögtek az országok, ez egész szinte megszokott volt, de Angliában, abban az időben ez teljesen szokatlan intézkedésnek tűnt.. A kormány legifjabb és legügyesebb tábornokát állította a csapatok élére— olyan embert, aki ama gyalázatos rablóhadjáratokban, amelyeket az ország időről-időre viselt, bizonyos tekintélyre már szert tett . Az újságok ujjongtak és a leggonoszabb reakciosok léptek előtérbe; olyan emberek, akik ezidáig véleményüket megtartották maguknak, vagy csak legközelebbi ismerőseiknek merték elmondani. Ezek lestek az alkalomra, hogy a szocialistákat, sőt a demokratákat is egyszer s mindenkorra kiirthassák, akiket, mint mondták, az utolsó hatvan évben oly balgán megkíméltek.

— A vezető tábornok nem fejtette ki határozottan tervüket, egyes jelentéktelenebb újságok gyalázták is őket miatta, de az értelmesebb emberek a látszólagos semmittevésből arra következtetésre jutottak, hogy valami döntő csapás van előkészülőben.. Ami a jóléti bizottságot illeti, nem fordulhatott vissza a megkezdett útról, akármi is volt a véleménye a helyzetről. Többen a tagjai közül úgy vélekedtek, hogy a kormány nem fog közbelépni.

Nyugodtan folytatták az élelmiszerek beszerzését és feleletül az ostromállapotra ama városrészekben, ahol a munkásság a legerősebb volt, annyi embert láttak el fegyverrel, amennyit csak lehetett. Tábornok és a rendőrség mindezt nyugodtan tűrte úgy, hogy a hétvégén London elég nyugodt volt, bár a vidéken többhelyütt zavargások törtek ki, amelyeket azonban csakhamar levertek.. Leghevesebb küzdelem Glasgowban és Bristolban volt..

— Elérkezett a vasárnap, amelyen a gyűlést meg akarták tartani Sûrû embertömeg hullámozott a Trafalgar Square felé, köztük a jóléti bizottság legtöbb tagja, akiket rosszul felfegyverzett csapat vett körül. Az utcák békések és nyugodtak voltak, bár óriási tömeg gyűlt össze. A Trafalgar Square-n nem volt rendőrség, a nép

akadálytalanul birtokba vette a helyszínt. És a gyűlést megnyitották. A fegyveres csapat a szónoki emelvény körül helyezkedett el; rajtuk ívül csak kevés embernek volt fegyvere.

– A többség azt gondolta hitte, hogy a gyűlés nyugodtan fog lezajlani.. De a jóléti bizottság tagjai több városrészből azt hallották, hogy valamit terveznek ellenük; a hírek azonban olyan határozatlanok voltak, hogy senkis sem sejtette azt, ami készült. Nemsokára megtudták.

– Mielőtt még a Trafalgar-Square körül levő utcákat az emberek egészen ellepték volna egy szakasz katona jelent meg a tér észak-nyugati oldalán és a tér keleti házsora mellett állt fel. A nép felhördült a vöröskabátosok* láttára, a bizottság fegyveresei tanácstalanul álltak; nem tudták, hogy mitévők legyenek. A katonaság előrenyomulásával a tömeget annyira beszorították, hogy kevés reménye lehetett a békés szabadulásra.

– Alig ébredt a tömeg annak tudatára, hogy ellenségei a terett megszállták, amikor a déli utcákból új szakasz nyomult előre. Ezek az utcák a parlamenthez vonultak, amely még most is meg van de trágya raktár lett azóta belőle. A katonaság a Themse partján vonult előre, a népet mindinkább összenyomta és végre a tér déli oldalán állt meg. Aki józan volt nyomban látta, hogy mi történik, s mindjárt tudta, hogy a tömeget bekeríteték, de mindenki várta, hogy mi fog történni.

– Az összesajtolt tömeg meg sem tudott mozdulni, rettenetes félelem vett rajta erőt. A fegyveresek kis része az első sorok felé furakodott, egy másik része a téren lévő szobor talapzatára mászott, hogy lássa mi történik. A legtöbben -sok asszony volt a téren- ó azt hitték, hogy elérkezett a világ vége.

– Mihelyst a katonák elhelyezkedtek — beszéli egy szemtanú — egy aranyzsinóros tiszt ugratott elő és egy papírosról, amelyet kezében tartott, valamit felolvasott, amit azonban nagyon kevesen hallottak. Később megtudtam, hogy egy rendelet volt, hogy oszoljunk fel Figyelmeztette a tömeget, hogy törvényes meghatalmazása van arra, hogy ránk löjjenek. És ezt meg is fogja tenni, ha rögtön nem engedelmessékedünk. A tömeg felingerült. Vad, fenyegetőző kiáltások hangzottak. A tiszt visszalovagolt a

sorba. Elég közel voltam a tömeg széléhez, majdnem a katonák mellett - meséi a szemtanú - és láttam, amikor három kis szerkezetet toltak harcvonalba. Gépágyúk voltak. Elkiáltottam magam „Le a földre! Lőnek!” De csak néhányan követhették példámat, annyira össze volt sajtolva a tömeg. Rövid harsány parancsszót hallottam és fejemen átvillant a gondolat, vajon hol leszek a legközelebbi percben? És akkor mintha megnyílt volna a föld és maga a pokol zuhant volna ránk a tüzével. Rákövkező jeleneteket nehéz leírni.. Széles folyosók nyíltak a sűrű tömegben. Holtak és haldoklók fetrengtek a földön; nyögés, rikácsolás, kiabálás, átkozódás, a panasz és a düh ordítása reszkedtette meg a levegőt. Úgy látszott, hogy csak gyilkosság és halál van a világon.

— Azok fegyvereseink, akik még nem estek el és nem sebesültek meg, vad „Hurrá!” kiáltásban törtek ki, és lövöldözni kezdtek a katonákra. Pár katona elesett és láttam, amit a tisztek bejárták a sorokat és buzdították a legénységet, hogy lőjenek még egyszer, ezek azonban komoran hallgattak és fegyverüket a lábhoz eresztették. Csak egy altiszt ugrott a gépágyúhoz és elkezdte működéskébe hozni; de egy magas fiatalember, egy tiszt kiugrott a sorból és gallérjánál fogva visszaráncigálta. A katonák mozdulatlanul álltak és a rémült tömeg a lehető leggyorsabban rohant ki a térről. Később mondták el nekem, hogy a keleti oldalon is tüzeltek a katonák és, hogy ezek is részt vettek az öldöklésben. Hogy hogyan jutottam ki a térről, azt nem tudom. Olyan dühös, ijedt és kétségbeesett voltam, hogy nem éreztem talpam alatt a földet. Így beszélt szemtanúnk. Egy perc alatt rettenetes embertömeg esett el a nép soraiból; a pontos számot megállapítani, vagyis az igazságot megtudni nem volt könnyű dolog — gondos számítás szerint két vagy háromezer lehetett a halottak száma. A katonák részéről meghalt három ember és egy tucat megsebesült.

Az izgatottságtól remegve lestem az öreg szavát. Hammond szeme égett és mint valami rajongóé átszellemült. Amit hallottam, azt már régen sejtettem. De csodálkoztam, hogy egy öldöklés puszta elmondása annyira fellelkesítette, és így szóltam:

— Mily rettenetes! Azt hiszem, hogy ez az öldöklés egy időre az egész

forradalomnak véget vetett?

– Nem, nem – kiáltott – *a kezdete volt a forradalomnak.*

Az öreg Hammond megtöltötte poharainkat és felállva így szólt:

– Ürítsük poharainkat azok emlékére, akik ott meghaltak, mert nagyon soká tartana, ha mind el akarnám mondani, amennyit nekik köszönhetünk.

Felhajtottam poharam és újra leültünk. Az öreg így folytatta:

– A Trafalgar téri öldöklés kezdete volt a polgárháborúnak, bár ez, mint minden ilyen világot alakító esemény csak lassan öltött határozott alakot. Az emberek csak lassan-lassan jutottak annak tudatára, hogy milyen fontos válság közepette élnek.

– Bármilyen rettenetes is volt az öldöklés, bármilyen szörnyű és lesújtó volt is az első ijedtség – mihelyst a népnek ideje volt rá, hogy a történteken gondolkozzék inkább érzett rettenetes fájdalmat és haragot mintsem félelmet – bár a tehetséges fiatal tábornok könyörtelenül betartotta az ostromállapotot. Mert habár az uralkodó osztályokat borzadály, sőt félelem töltötte el, amikor másnap reggel elterjedt az öldöklés híre, a kormány belátta, hogy ha elvetette a szelet, hát a vihart is aratnia kell. Azonban a legreakciosabb újságok is kettő kivételével, szinte elkábultak a rettenetes hír hallatára és egyszerűen közölték a tényeket anélkül, hogy valami ítéletet mondtak volna felette..Csak két lap tett másképp: egy úgy nevezett „liberális” lap – a kormányt is így hívták – amely, kenetteljes bevezetés után, amelyben legmelegebb együttérzésének adott kifejezést a munkások ügyével, álszenteskedő színészkedéssel fejtette ki, hogy a kormánynak ilyen forradalmi időkben kötelessége igazságosnak lennie, de nem csak igazságosnak, de szilárdnak is. A legkíméletesebb, leghumánusabb eljárás pedig az, ha a szegény munkásokat, akik a társadalom alapjait akarják felforgatni (oly társadalomét, amely szegény tette őket, egyszerűen agyonlövök). Ezzel egyszer s mindenkorra kipusztulnak és az újabb felkelések veszedelme jóval kisebb lesz.

– A másik egy olyan újság volt, amely eddig a leghevesebb ellenfele volt a demokráciának. De a lap szerkesztője elég férfias volt ahhoz, hogy a maga

véleményét mondja el és nem a közönségéét. Rövid egyszerû de lángoló szavakban felszólította népet, hogy gondolja meg mit ér az olyan társadalom, amelyet ártatlan polgárok legyilkolásával kell megvédelmezni és azt követelte a kormánytól, hogy szüntesse meg az ostromállapotot, a tábornokot pedig és azt a tisztet, aki a népre lövetett gyilkosságért helyezze vád alá. Sõt tovább ment, és azt mondta, hogy akármi is legyen az õ véleménye a szocializmus tanításairól, sorsát mindaddig hozzá köti a nép sorsához, amíg a kormány jóvá nem igyekszik tenni kegyetlenségét és igazságtalanságát és nem hallgat olyan emberek követeléseire, akik tudják, hogy mit akarnak, és akiket a társadalom züllöttsége kényszerít arra, hogy követeléseiket ilyen vagy olyan módon kierőszakolják.

— A szerkesztőt a katonai hatóság rögtön fogságba vetette, bátor szavai azonban már felkeltették a közönség figyelmét. Olyan nagy volt a hatásuk, hogy a kormány némi habozás után, megszüntette az ostromállapotot, persze, azért nem mulasztotta el, hogy a katonai hatalmát még jobban megszervezze.

— A jóléti bizottság három tagja életét vesztette a Trafalgar Square-n, a többiek régi tanácskozó helyükre tértek vissza és nyugodtan várták a elkövetkezendőket. A tábornok hétfőn reggel elfogatta őket, és amilyen buta már az ilyen katonai masina, rögtön agyon is lövette volna őket, ha meg nem akadályozza benne a kormány, amely mégis megijedt kissé attól a nagy felelősségtől, hogy embereket ölessen meg anélkül, hogy bíróság ítélte volna őket halálra. Először azt tervezték, hogy rendkívüli bíróság elé állítják őket — a „bíráknak különleges ítélőszéke” elé, ahogy nevezték — vagyis olyan emberek elé, akik okvetlen elítélik majd őket.

A kormányban utóbb mégis felülkerekedett a hideg megfontolás, és a foglyokat a rendes nyilvános esküdtszék elé állították. A tárgyaláson igen kellemetlen meglepetés érte a kormányt. Hiába hívta fel az elnöklő bíró az esküdteket, hogy ítéljék el a foglyokat, az esküdtek a „nem bûnösre” szavaztak, sőt az ítélőtábla a felmentő ítélet indoklásában még azt is kijelentette, hogy a katonák eljárása, ahogy az akkori idők furcsa nyelvén kifejezte „szükségtelen, szerencsétlen, elhamarkodott” volt. A jóléti bizottság folytatta a működését, és most már kifejezője

volt a nép akaratának, úgy, mint a parlament az urak akaratának. A kormány szabad kezet engedett neki és úgy látszott, mintha engedni akarna a nép követeléseinek. De ez csak úgy látszott! Olyan összeesküvés féjét tervezett, amelyben részt vettek a parlamentnek úgynevezett ellenzéki vezérei is. *Államcsínyt* terveztek az urak. A közönségnek erről persze fogalma sem volt, és örömmel gondolt arra, hogy elmúltak a polgárháború veszélyei. A nép körmenetekkel és népgyűlésekkel ünnepelte meg a győzelmet, az ünnepségek a „nagy öldöklés” emlékére folytak az egész országban. A parlamentben törvényt hoztak a munkások javára, az előkelő osztályok veszélyesnek és forradalminak bélyegezte őket, tényleg azonban a népnek még mindennapi élelmét és normális emberi életet sem tudtak biztosítani.

— Habár a kormányt és a képviselőházat a bíróságok, a hadsereg és a „társadalom” támogatta, azért a jóléti bizottság mégis hatalom volt az országban és tényleg a munkásosztályt képviselte. Ama néhány nap alatt, amely tagjainak felmentése után eltelt, lényegesen javult a helyzet.. A régi tagoknak kevés lehetőségük volt az ügyek vezetésére, habár egy-két önző és áruló kivételével becsületes és elhatározott emberek voltak, sokan más téren igen ügyesen érvényesültek volna. De most, amikor az idő gyors cselekvést kívánt, olyan emberek vették át a vezetést, akik képesek voltak a dolgokat és a munkásság erejét a helyes cél felé irányítani. Egész hálózatot szerveztek a munkásszervezetekből, amelyeknek nyílt célja az volt, hogy a társadalom hajóját a *kommunizmus* öblébe hajtsák. És miután e szervezetek a közönséges munkásháború és osztályharc vezetését is átvehették, nem sokára a munkásság összes ügyeit ők vezették és irányították, és a kincsre vágyakozó vállalkozók csakhamar tehetetlenekké lettek e hatalmas munkásszervezetekkel szemben. A döntést nem lehetett halasztani. Az uralkodóosztály , a parlament, kénytelen volt választani: vagy újra elkezd a polgárháborút és az embereket halomra löveti — vagy enged a munkások követeléseinek és mind magasabb bért fizet, mind rövidebb munkaidőért. Persze egy szövetségese lehetett a munkásoknak és ez a *világkereskedelem* hirtelen összeomlásának lehetősége.. A gazdasági elosztást a tények láncolata oly világossá tette mindenki előtt, hogy a burzsoázia, amely egy pillanatra

megrettent és a kormányt kárhoztatta az öldöklésért, most majdnem kivétel nélkül köpönyeget fordítovvá vált és azt követelte a kormánytól, hogy vegye figyelembe fenyegetettek érdekeit és vessen véget a szocialista vezetők tyrannizmusának, „terrorizmus”-ának.

— Eme nyomás alatt idő előtt napfényre került — a reakciosok szándéka..De ekkora már a tömegeket és vezetőiket előre figyelmeztették és a szükségesnek látszó intézkedéseket megtették már addigra , mirre a reakciosok tervük kiviteléhez hozzá foghattak volna.

— A szabadelvű kormányt (szemmel láthatólag előzetes összebeszélés folytán) legyőzték a konzervatívok, habár utóbbiak számra nézve kisebbségben voltak voltak. Az alsóház igazi nép képviselői nagyon jól tudták, hogy ez mit jelent. Tiltakoztak is ellene, azután otthagyták a házat és mindnyájan a jóléti bizottsághoz csatlakoztak, és most újra kitört a polgárháború.

— Ennek első megnyilatkozásai nem pusztán fizikai harcból állottak. Az új tory-kormány elhatározta, hogy cselekedni fog, de nem merte megújítani az ostromállapotot; ezért egy szakasz rendőrrel és katonával elfogatta a jóléti bizottságot. Ők nem álltak ellen, habár megtehették volna, mert tekintélyes számban rendelkezettek olyan emberekkel, akik a levégső lépésekre is el voltak szánva. De először olyan fegyvert akart kipróbálni, amelyet sikeresebbnek tartottak, mint az utcai harcokat.

— A bizottság tagjai nyugodtan mentek a börtönbe, hisz hátra hagyták szellemiségüket és *szervezetüket*. Nem bíztak valami gondosan megalkotott minden lehető hatalommal és hatáskörrel ellátott központi szervezetben, hanem inkább bíztak a nép minden rétegében, amely teljes egészében rokonszenvezett a mozgalommal és, amelyet nagyszámú kisebb középpontot, igen egyszerű rendszabályokkal kapcsolt egybe. Ezeket a rendszabályokat most felhasználták.

— A legközelebbi napon, amikor a reakció vezérei kárörvendően a markukba nevettek arra a gondolatra, hogy milyen hatást fog kelteni az államcsíny, ha a közönség értesül arról a lapokból — nem jelentek meg lapok. Csupán dél felé jelent

meg itt-ott néhány lap olyan alakban, mintha a tizenhatodik század közepéről való lapok lettek volna. Ezeket rendőrök, katonák, üzletvezetők és sztrájkőrök készítették. Mohón kapkodták és olvasták el őket, de ekkor már a legtöbb hír elavult és mindenki tudta, hogy kitört az általános munkabeszüntetés. A vasutak nem közlekedtek, a táviratokat nem továbbították, a húst, halat és zöldséget, amit a vásárra hoztak, nem lehetett eladni és minden megromlott. A burzsoázia, amelye mindig a munkásoktól függött, kétségbeesetten erőlködött, hogy mindennapos szükségleteiket beszerezze. Azoknak azonban, akiknek nem kellett félniük a jövőtől még örültek is a „váratlan pikniknek”.* Nem remélt napok vetették előre árnyékukat, a korszak amikor minden munka élvezet lesz.

— s így telt el az első nap. Este felé már nem tudta a kormány, hogy mitévő legyen. Csak egy eszköz volt a kezében, amellyel a nép forrongását elnyomhatta volna: a durva erőszak, de nem volt senki, aki kiadta volna a parancsot a katonaságnak vagy a rendőrségnek. Az utcákon nem masoroztak felfegyverkezett emberek. Az egyesült munkásszervezetek helyiségei átváltoztak irodákká, amelyekben a munkából kilépőknek segélyt osztogattak. Ilyen körülmények között a hatóságok annál kevésbé merték a munkásszervezetek hivatalnokait elfogatni, mert ezen az estén sok tekintélyes polgár is járt az irodákban segélyért és a forradalmárok könyörületességét használta fel vacsorája beszerzésére. A kormány ugyan itt-ott katonaságot helyezett el de nyugton maradt és arra várt, hogy a lázadók, ahogy nevezték őket, majd valami kiáltványt fognak reggelre kibocsátani és meg lesz a kívánt ürügy a cselekvésre. Várakozásukban azonban csalatkozhattak. A közönséges újságok e reggel feladták a küzdelmet és csak egy különösen reakciós újság jelent meg, amelynek a neve „Napi telegráf” volt**

Ez az újság jól megformált mondataiban legyalázta az „oktalan és hálátlan lázadókat”, akik „egy pár pénzsóvár agitátor és egy pár megcsalt bolond kedvéért és hasznára közös anyjuknak az angol nemzetnek életére törnek”. Ezzel

ellentétben a szocialista lapok a maguk teljes egészében megjelentek; szépen nyomtatták őket, telve voltak csodálatosan világos cikkekkel a szocialisztikus tanokról és azok gyakorlati keresztülviteléről, nem volt bennük semmi túlzás, gyűlölet, vagy személyes sértés; úgy hatottak a pillanat ijedelmek és szörnyűségei közt, mint egy májusi nap illatos üdesége.

— A kormány a *bojkotton* (ez volt a kiéheztetésnek a neve) annyira meglepődött, hogy rettenetes izgatottságban ide-oda ingadozott. Az egyik napon a hatalom urai mindent abba akartak hagyni, amíg valami új tervet nem találtak ki, másnap a munkás bizottság összes tagjait el akarták fogatni és harmadik napon már ott tartottak, hogy majdnem megparancsolták, ifjú tábournokuknak, hogy valami ürügy alatt rendezzen új vérfürdőt. Midőn azonban az uraknak eszükbe jutott, hogy a katonák annyira megrémültek ama vérfürdön, amelyet maguk idéztek elő a Trafalgar Square-n, hogy nem lehetett őket rávenni, hogy másodszor is lőjenek, akkor elment a bátorságuk az új öldökléstől.

* E szót itt olyan értelemben használja az író, hogy mindenkinek magának kellett szükségleteiről gondoskodnia — mint a pikniken, ahol mindenki magával hozza az ételeket.

** *The Daily Telegraph*, egy lelkiismeretlen, minden féle színben pompázó, „szabadelvű” reakciós újság.

A munkásbizottság megszorodott és nagyon sok embert támogatott. Tekintélyes mennyiségű élelmiszert gyűjtött össze. Nagyszámú jómódú ember kényszerült segítséget keresni a munkásoknál. És még valami megjegyzésre méltó történt: úgynevezett „előkelőbb” emberek összeálltak és felfegyverkezve végigvonultak az utcákon raboltak és fosztogattak; hidegvérrel elcipeltek minden ennivalót ama üzletekből, amelyeknek tulajdonosai kimerték nyitni boltjaikat. Különösen megtették ezt az Oxford Steeten, amely akkoriban mindenféle üzlettel volt megtömve. A kormány éppen engedékeny hangulatban volt és ki akarta mutatni, hogy mennyire pártatlan és, hogy ő csak a rendet akarja fenntartani. Rendőroket küldtek ki, hogy fogják el a gazdag éhezőket. Ezek azonban vitézül

ellenálltak, és hármuk kivételével mindnyájuknak sikerült a menekülés. A kormány nem érte el a célját, nem dicsőítették pártatlanságát a alapok — elfelejtette, hogy nem is jelennek meg a lapok. A kis csetepatének azonban híre terjedt, de egészen másképp szólt a mese róla. Úgy mesélték, hogy az éhezõ proletariátus vívott küzdelmet az East Endben és mindenki természetesnek tartotta, hogy a kormány elnyomja erőszakkal is a szegény népet, ahol csak lehet.

— Ezen az estén az elfogott jóléti bizottságot igen udvarias emberek látogatták meg, akik állítólag igaz részvétellel voltak sorsuk iránt; s akik kifejtették, hogy milyen öngyilkos politikára tévedtek, s hogy mennyire veszélyeztetik meg nem alkuvó magatartásukkal a népérdekeit. Az egyik fogoly így beszélt el ezt a látogatást: „Megtudtuk, hogy a kormány megkísérelte azt, hogy egyenkint hallgatva ki bennünket kikémlelje tervünket. Annál nagyobb örömünkre szolgált az a mód, ahogyan eme „intelligens” és művelt embereknek feleltünk.

Az egyik egyszerûen kinevette õket, a másik hosszú dajkamesékkel altatta el, a harmadik makacsul hallgatott, a negyedik rákiáltott a „nyomorult rendõrspiclire”, hogy fogja be a száját — ez volt az egész, amit kicsikarhattak belõlünk.”

— Így folyt le a nagy sztrájk második napja. Minden gondolkodó ember tisztán látta, hogy a harmadik napon el kell dõlnie a válságnak, mert a bizonytalanság és a rosszul palástolt félelem nem tarthat tovább. Az uralkodóosztály és a középosztály nem politikus tagjai, akik ennek erejét és támaszát tették, juhnyájhoz hasonlítottak, amelynek nincs pásztora — a szó szoros értelmében nem tudták, hogy mitévõk legyenek. Csak egy után sóvárogtak: a lázadókat arra bírni, hogy erőszakoskodjanak.

A harmadik reggelen, a sztrájk harmadik napján, amikor a jóléti bizottság tagjait újra a hatóság elé vezették, a lehető legnagyobb udvariassággal bántak velük; minden szófecsérlés nélkül elbocsátották a foglyokat, akik gyülekezési helyükre tértek vissza és mindjárt ülést tartottak. Éppen ideje volt, mert ezen a harmadik napon a nép tényleg forrongott.

Ha egy pár évvel elõbb történt volna ilyesmi, amikor még senki sem mert kételkedni abban, hogy a munkaadók a nép urai, s amikor még a legszegényebb és

legtudatlanabb ember is bennük látta a természetszerű támaszát, miközben ezek csontig nyúzták — akkor bizonyára az egész társadalom összeomlott volna. De az évek hosszú sora, amelyekben a nép megtanulta megvetni urait, önbizalommal töltötte el a munkásokat, s el kezdtek ama nem törvényes hatalommal fölruházott vezetőkben bízni, akiket az eszmények árja vetett felszínre.

— A hatás, amelyet a bizottság szabadon bocsátása keltett, lélegzethez juttatta a kormányt. A hírt a munkások kitörő örömmel fogadták és a gazdagok is úgy vélték, hogy az feltartóztatja kissé a teljes összeomlást, amelytől remegtek; ez aggodalmukat

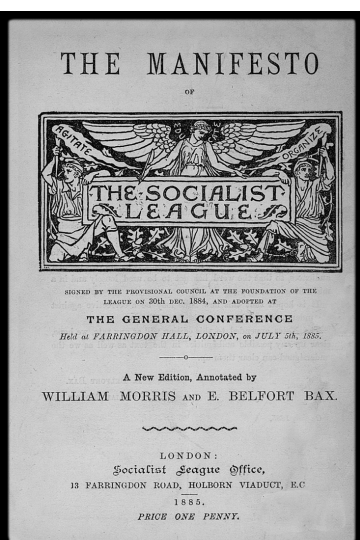

csak fokozta a kormány gyöngesége. Tényleg e gyöngeség idézte elő azt, hogy az összeomlás oly gyorsan bekövetkezett, mely összeomlást egyébiránt semmi féle energia és tetterő sem tartóztathatta volna fel.

— A kormány késlekedett. Tárgyalásba bocsátkozott a jóléti bizottsággal, mert csak a pillanatnyi veszélyre gondolt. Kellően felhatalmazott egy embert, hogy tárgyaljon ama emberekkel, akik a nép lelkiületén és gondolkodásán uralkodtak.

— A fegyverszünet részleteire — mert fegyverszünet volt, amelyet az angol birodalom kormánya kötött a munkások kormányával — nem akarok kitérni. A vége az volt, hogy a nép összes, határozottan megfogalmazott követeléseit teljesíteni kellett. Most már tudjuk, hogy e követelések legtöbbjét nem volt érdemes felállítani, vagy megtagadni. Akkor azonban nagyon fontosnak tartották őket, mert jelei voltak a lázadásnak, ama nyomorult rendszer ellen, amely már összeomlófélben volt. Egy

követelés azonban égető szükségszerűség volt. A hatalom urai igyekeztek kitérni előle, de mivel nem bolondokkal volt dolguk engedniük kellett. Ez a követelés volt: elismerése és törvényes biztosítása a jóléti bizottságnak és mindama szervezeteknek, amelyek e köré csoportosultak. Világos, hogy ez két dolgot foglalt magában: először bûnbocsánatot az „ lázadó”-nak, akiket nem lehetett többé

határozott polgárháború nélkül megtámadni; másodszor a szervezeti forradalom folytatása.

– A polgárháború tehát a történetek ellenére is tovább tartott?

– Igen, természetesen – szólt az öreg Hammond. – Tényleg, ez törvényes elismerés tette lehetővé a polgárháborút. A harc elvesztette az öldöklés jellegét az egyik oldalon, a másik oldalon pedig fölhagytak a sztrájkokkal való passzív ellenállással.

– Meg tudja mondani, hogy hogyan folytatták a küzdelmet? – kérdeztem.

– Igen – felelte – vannak okmányaink, amelyekből mindenről értesülünk, és a legfontosabbat elmondhatom önnek belőlük. Amint már beszéltem a reakcionáriusok nem bízhattak a sorkatonaságban; a tisztek általában véve mindenre készek voltak, mert kevés kivétellel a legostobább emberek voltak az országban. A kormány tehetett, amit akart, de a fesőbb- és középosztályok jó része eltökélte, hogy ellenforradalmat fog csinálni, mert a kommunizmusban, amely most közelebb volt a megvalósuláshoz, mint valaha, nem tudtak belenyugodni. Fiatal emberek összeálltak és felfegyverkeztek – mint azok a fosztogatók a nagy sztrájk idején, akikről beszéltem – katonailag kiképezték magukat és minden alkalommal mindenféle ürügy alatt harcot kezdetek a néppel. A kormány nem segített ugyan nekik, de nem is gördített akadályokat elibük; nyugodtan várta, hogy mi lesz a dologból. „A rend őrei”, ahogy nevezték őket, eleinte némi sikereket értek el, a mi vakmerőbbeké tette őket. A rendes hadsereg sok tisztje támogatta őket és ezek közvetítésével sikerült a rend fosztogató őreinek mindenféle hadiszerral ellátni magukat. Taktikájuk abban állt, hogy megszállták a nagyobb gyárat – így egyszer Manchestert, amiről az előbb beszéltem, teljesen hatalmukba kerítették. Az egész országban hadakoztak változó szerencsével – amit azt hiszem gerilla háborúnak neveztek. A kormány, amely eleinte úgy tett, mintha semmit sem tudna a harcról – legfőljebb szavazóról beszélt – hirtelen a „rend őrei” mellé szegődött és egész katonaságát egyesítette ezeknek bandáival. Kétségbeesetten erőlködött, hogy a „lázadókat”, ahogy most megint nevezték a munkásokat, és ahogy ők maguk is nevezték magukat, elnyomja.

– Késő volt. Mindkét oldalon föladták a gondolatot, hogy megegyezés alapján békét kössenek. A harcnak csak két féle vége lehetett: vagy teljesen rabiga alá kerül az uralkodó osztályokon kívül mindenki, vagy felváltja a régi társadalmat egy másik, amely az egyenlőségen és a kommunizmuson fog alapulni – ezt a legostobább és legelmezavarodottab ember is belátta. Az utolsó évszázad renyhésége, reménytelensége bátran mondhatjuk: gyávasága eltűnt, hogy a kifejezetten forradalmi idők szenvedélyes, törhetetlen hősiességének adjon helyet. Nem akarom azt mondani, hogy az akkori emberek sejtették az életet, amelyet most mi élvezünk, de általában ilyen életre törekedtek és a jelen kétségbeesett küzdelmei mögött sokan látták már a pihenést, amelyet a jövő hoz számukra. Ama emberek, akik a szabadság zászlaja alatt küzdöttek, azt hiszem, nem voltak boldogtalanok, habár remény és aggodás között hánykolódtak és gyakran emésztette őket kétség és kötelességükkel való összeütközés.

– De hogyan harcolt a nép, a forradalmárokat gondolom? Mik voltak a sikereik?

Azért kérdeztem ezt, mert szerettem volna az öreget visszaterelni az igazi történet mezejére és álmodozó, az ő korában káros hangulatából kiragadni.

Így felelt: – Szervezőkben és vezetőkben nem szûkölködtek, mert olyan idõben, amikor erõs lelkû embereknek a köznapi élet minden követelését sutba kellett dobniuk, maga a harc teremtette meg a nép kebelében a szükséges tehetségeket. Tényleg, mindazok után, amiket olvastam és hallottam kételkedem, hogy eme bosszantó polgárháború nélkül keletkezett volna a közigazgatáshoz szükséges tehetség a munkások soraiban. Akárhogy is van a dolog, a háború meg volt és a népnek olyan vezetői akadtak, akik felülmúlták a reakcionáriusok vezetőit. Azonkívül a népfelkelõk sem okoztak nagy nehézséget, mert a forradalom szellem annyira áthatotta a sorkatonaság közembereit, hogy legnagyobb részük a néphez pártolt. A siker fő oka azonban az volt, hogy a munkások ott, ahol nem kényszerítették õket, nem a reakcionáriusok, hanem a „lázadók” szekerét tolták.

Mivel Hammond elhallgatott, ezt a kérdést intéztem hozzá: De mégis, hogyan folyt le végleg a dolog?

Némi vonakodás után így szólt az öreg:

– Azokon a területeken kívül, ahol mindenhatók voltak, semmiféle munkát nem végeztek el a reakcionáriusok és ezekben a kerületekben is folyton lázadásokkal nyugtalanították őket. Idővel sok ezren megfásultak és meghódoltak a lázadók előtt, akiknek száma folyton gyarapodott. Végre mindenki átlátta, hogy diadalra a nép hajdan reménytelen ügye vergődött és reménytelenné a rabszolgaság és a kiváltságok ügye vált.

XVIII.fejezet

Az új élet kezdete

Nos helyes, — szóltam — ilyen módon a munkások minden nehézséget legyőztek. Meg voltak elégedve az emberek a dolgok új rendjével?

– Az emberek? — kérdezte Hammond. — Bizonyára, *minden* ember örült a békének, különösen, amikor látták — amit mindenki csakhamar láthatott —, hogy az élet így egészen kellemes. Még azok sem zárkózhattak el a tény elől, akik egykor gazdagok voltak. És ami azokat illeti, akik szegények voltak, ezeknek a helyzete, a majdnem két évig dühöngő háború ellenére is, lényegesen megjavult; amikor aztán megjött a béke, csakhamar gyors léptekkel haladtak a nemesem életmód felé. A legnagyobb nehézséget az okozta, hogy azok, akik egykor szegények voltak, annyira nem tudtak semmit az élet kellemességeiről, hogy nem voltak *igényeik*. Átkozott igénytelenségükben nem követeltek eleget, nem tudták a dolgok új alakulását kihasználni. Talán inkább hasznukra vált, mint kárukra, hogy a harc tönkretette az azelőtti jólétet is. Mert hogy újra jólétet teremthessenek; majdnem éppen olyan megerőltetetten kellett dolgozniuk, mint a forradalom előtt. Az összes történetírók megegyeznek abban, hogy semmiféle háborúban nem tettek tönkre annyi jószágot és annyi termelőeszközt, mint ebben a polgárháborúban.

– És hogyan haladtak előre a háborút követő években? — kérdeztem — Elmondana róla valamit?

Erre is felelt: — Oh, többet beszélnék róla, mint amennyit ideje van meghallgatni; de legalább elmondom önnek, hogy mik voltak a legnagyobb nehézségek, amiket le kellett küzdeniük:

— Midőn a háború után újra megnyugodtak az emberek és midőn munkájukkal részben helyrepótolták a veszteségeket, amelyet a háború pusztításai okoztak, csalatkozásféle fogta el az embereket. Úgy látszott, hogy az előbbi kor néhány reakcionáriusának jóslata teljesezni fog, tudni illik, hogy törekvéseink vége nem lesz más, mint tompa közönyösség és egyhangúság, tisztán a hasznosra és kellemesre alapított Phaiákország. Azt már látták, hogy a munkára serkentő versengésnek a megszûnése, csöppet sem zavarta meg a szükséges áruk előállítását. De talán azt hitték, hogy az úgynevezett „szabadverseny” megszûnése munkakerülõvé teszi majd az embereket, mert sok idejük lesz a naplopásra és az álmodozásra. De a vihar csak fenyegetett és elvonult anélkül, hogy kárt tett volna. Azok után, amiket már elmondtam önnek, biztosan eltalálja, hogy mi volt az ellenszer ennek a fenyegetõ veszedelemnek. Csak meg kell gondolni azt, hogy sok árút, amelyek egyrészt rabszolga-cikkek voltak a szegények számára, másrészt fényûzési cikkek a gazdagok számára, egyáltalában nem készítettek többet.

— Szóval úgy kerülték el a bajt, hogy csak mûvészi árút termeltek?

— Hogyan? A szabadságért és életükért vívott küzdelmükben volt az embereknek még arra is idejük, hogy a szépmûvészetekkel is törõdjenek?

— Nem szabad azt gondolnia, — vélte Hammond — hogy a mûvészet mostani formája fõleg a régin alapszik; egyébiránt — bármilyen különösen hangzik is ez — a polgárháború sokkal kevésbé volt veszélyes a mûvészetre, mint más dolgok és így a végsõ harc idején a régi mûvészet különösen a szobrászat és a költészet, csodálatosan felvirágzott.

— A mûvészet, avagy a munkakedv, vagy akárhogy is nevezzük azt, amirõl most beszélök, magától keletkezett a nép bizonyos ösztönébõl, amelynek most már nem kellett kétségbeesetten, emésztõ fáradtságig dolgoznia és így azt a munkát, amelyet a kezébe vett a lehető legjobban igyekezett megcsinálni. Miután egy ideig ez így tartott

az emberek lassan-lassan kezdtek a szép után sóvárogni; kezdték a tárgyakat, amiket csináltak, felcifrázni, eleinte persze kezdetlegesen és esetlenül, de amikor aztán

komolyan hozzáláttak a dologhoz, mindig jobban sikerült. Mindezt nagyon jól előmozdította a pizsok és rendetlenség eltűnése, amit elődeink oly szépen eltűrték és elősegítette még a nyugodt, de nem egyhangú falusi élet, amelyről már beszéltem. Ilyetén módon azután mindig

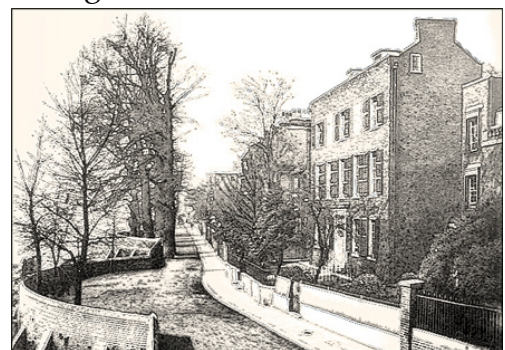
több élvezetet szerzett a munkánk és csakhamar tudtára is ébredtünk ennek az élvezetnek. Ápoltuk és gondoskodtunk róla, hogy elég munkánk legyen — és ezzel a vihar elvonult és mi boldogok valánk. Csak maradjon századokon és századokon keresztül így!

Az öreg álmodozásiba merült, amelybe úgy hiszem egy kis búskomorság is vegyült, de nem akartam félbeszakítani. Hirtelen összeszedte magát és így szólt: — Rajta, kedves vendégem, itt jön Dick és Clara, hogy elvigyék önt és ez véget vet elbeszélésemnek, ami bizonyára nem okoz önnek szomorúságot. A hosszú nap vége felé ballag és kellemes útja lesz hazafelé Hammersmith-be.

XIX. fejezet

Vissza Hammersmith-be

Nem feleltem semmit, mert ilyen komoly beszélgetés után nem volt kedvem udvariaskodásra. Minden esetre szívesen beszélgettem volna még tovább is az öregúrral — ő legalább megértette azokat a nézeteket, amelyek közt felnöttem, míg az ifjú emberek szemében igazán más planétáról való voltam. Mindazonáltal jó arcot vágtam a nem is olyan

rossz játékhoz, amely pillanatnyilag mégis rosszkedvűvé tett — a lehető legszeretetre méltóbban mosolyogtam a fiatal pár felé. Az öregember vidáman felkiáltott: — Nos gyermekeim vigyétek vendégünket és tegyetek érte, amennyit tudtok! A ti kötelességetek, hogy kellemessé tegyétek életét, hogy testileg és szellemileg jól érezze magát; semmiféle tekintetben sem volt olyan boldog, mi ti. Éljen boldogul, vendég!

És forrón megszorította a kezemet.

— Éljen boldogul! — szóltam. — Nagyon köszönöm, hogy oly szívesen elmondott mindent, és mihelyt újra Londonba jövök, meglátogatom. Föltéve, hogy megengedi?

— Igen, — szólt — hacsak lehet, jöjjön.

— Nem oly nagyon hamar lehet majd — jegyezte meg Dick vidáman, — mert ha ott fönn betakarítottuk a szénát, akkor felvezetem egy kis északra, hogy lássa miképp élnek ott barátaink.

— De engem is veled viszel ugye Dick? — szólt Klára csinos kezét az ifjú vállára téve.

— Természetesen — szólt Dick, bizonyos büszkeséggel. — majd úgy fogjuk intézni a dolgot, hogy minden este jó fáradtan érj ágyadra. És barna nyakkal és barna kézzel, oly szép lesz fehér ruhádban, hogy bizonyára elfelejted képzelte bajaidat. Akárhogy van is a dolog, egyheti szénabetakarítás csodákat fog művelni.

A lány elpirult örömeiben és az öregember nevetve így szólt:

— Látom vendég, hogy a lehető legjobb dolga lesz, mert nem kell félnie tőle, hogy két útitársa túlságos udvariassággal lesz terhére; annyi dolguk van egymással, hogy nem sokat fognak önnel törődni és az én véleményem szerint ez a legjobb barátság és kímélet egy baráttal szemben. Ezek a madarak szeretik, ha van egy jó hozzájuk illő barátjuk, akihez fordulhatnak, hogy a szerelem gyönyörét, a barátság komoly és prózai érzetével váltogassák föl. Ezenkívül Dick és Clara néha-néha szeret egy kissé mulatni is és ön tudja, hogy a szerelmesek csak akkor beszélnek, ha különös okuk van rá, különben csak szerelmeskednek. Éljen boldogul vendég, sok szerencsét!

Kára odalépett az öregúrhoz, karját nyaka köré fonta, szívélyesen megcsókolta és így szólt:

– Ön kedves öreg bácsi, akármennyit is tréfálkozik velem. Nemsokára viszontlátjuk egymást. Legyen nyugodt, boldoggá fogjuk tenni vendégünket, habár van némi igazság abban, amit mondott.

Még egyszer megráztuk kezét, aztán elhagytuk a csarnokot, átmentünk a folyosón és innen ki az utcára, ahol vidám lovacskáink már befogva várt ránk.

A ló jó kezekben volt, bár egy hétéves kis fiúcska tartotta kezében a gyepelőt és komolyan nézett; fönt a ló hátán egy tizennégy éves lányka ült, maga előtt ki, három éves hűgát tartva, míg egy másik kis lány, aki három évvel fiatalabb lehetett, mint hátul kapaszkodott. A három gyerek figyelve megoszlott a cseresznye közt, amelyet ettek és lovuk közt, amelyet simogattak és ütögettek, és amely mindeme kedveskedést barátságos leereszkedéssel fogadta, de mikor Dick megjelent füleit hegyezte. A lánykák nyugodtan leugrottak és Clarához sietve, vidáman nevetgélve körülötte ugráltak. Felszálltunk a kocsira, Dick megrántotta a gyepelőt, és kocsink elérőbogott.

Szürkénk nyugodtan ügetett a londoni utcák fái között, amelyek virágillatot leheltek a hűvös esti légbe, mert már napnyugta felé járt az idő.

Csak nagyon lassan és óvatosan haladhattunk, mert az út hemzsegett az emberektől, aki a szabadban élvezték az üde esti levegőt. Jól szemügyrevettem az embereket és mondhatom, hogy a tizenkilencedik század sötétszürke, jobban mondva barna színeihez hozzászokott szememnek nem tetszett ruhájuk színpompája és fénye, amit Clarának is merészelttem mondani. Meglepettnek látszott, sőt egy kissé haragos is volt.

– Nos, mi nem tetszik ezen? Az embereknek nincs piszkos munkájuk, élvezik a szép estét és semmit sem látok, ami ruháikat tönkretethetné. Ugyan Menjén! Hát nem nagyon szép mindez? Hiszen nem túlzott cifrázkodás.

És tényleg igaza volt. Mert sok ember ruhája józan, bár csinos színű volt úgy hogy közelebről megnézve, egészen megbékültem vele.

Tehát így szóltam: — igen, igaza van. De hogyan viselhet mindenki ilyen csinos ruhát? Nézze csak, ott megy, egy öregebb ember sötétszürke ruhában és innen is látom, hogy igen finom gyapjúszövet és selyemhímzéssel van borítva.

Clara: — Ha éppen kedve tartaná, viselhetne kopott ruhát is, — illetve ha nem gondolná, hogy sérti mások jó ízlését.

Én: — De kérem, mondja meg, hogyan bírják a költségeket kitartani?

Alig ejtettem ki e szavakat, máris észrevettem, hogy beleestem régi hibámba, és ostobaságot mondtam, mert láttam, hogy Dick nevetésben tört ki. De egy szót sem szólt, hanem átengedett Clara kénye-kedvének, aki így szólt:

— Nem értem, hogy mit gondol. Persze hogy kitartjuk, másképp nem tennők. Nagyon könnyen azt mondhatnánk: munkánkat csak arra használjuk, hogy kényelmes és célszerű ruhákat készítsünk magunknak, de ezzel mi nem elégszünk meg. Miért kárhozzát bennünket? Azt hiszi talán, hogy megvonjuk aszánktól az ételt, hogy szép ruhát horhassunk? Vagy talán igazságtalan dolog az, hogy ruhát, amellyel testünket befedjük, épp olyan széppé tesszük mint testünket? Éppúgy mintahogyan a szép egy szarvasbőre, vagy vidra prémje. Ki ebben a jogtalan?

Egypár mentegetődő szót mormogtam. Tényleg gondolhattam volna, hogy az olyan népnek, amely úgy szereti az építőművészetet, ahhoz is kell értenie, hogy miképp ékítse önmagát. Annál is inkább, mert eltekintve a színektől, a ruhák szabása szép és célszerű volt — eltakarta a testet, anélkül, hogy elégtelenítette vagy elcsúfította volna.

Clara csakhamar kiengesztelődött és mialatt az előbb említett erdő felé kocsiztunk, így szólt Dickhez:

— Mondok valamit Dick. Rokonunk, az idősebb Hammond, látta már vendégünk furcsa ruházatát V azt gondolom, hogy holnapi utunkra valami rendesebb ruhát keressünk ki számára; ha nem tesszük, ezerféle kérdésre kell majd feleletet adnunk. És — tette hozzá hamiskásan — ha ő maga is csinosan lesz felöltözve, akkor nem fog rajta megütközni, hogy mi is barátságossá akarjuk tenni külsőnket.

— Igazad van Clara — szólta Dick —, minden meg lesz, amit kívánsz, illetve, amit ő kíván. Majd kikeresek valamit neki, mielőtt holnap felkel.

XX. fejezet

Ismét a Hammersmith-i vendégház

Így beszélgetve lassan ügettünk a balzsamos esti levegőben, és megérkeztünk Hammersmith-be, ahol barátaink örömmel fogadtak bennünket. Boffin új öltözetben, fennkölt udvariassággal fogadott. A takács ki akart kérdezni és a legapróbb részletekig tudni akarta, hogy mit mondott Hammond, de mikor Dick intett neki, udvariasan abbahagyta a kérdezősködést. Annie remélte, hogy kellemes napom volt és oly szívélyesen megszorított a kezemet, hogy némileg sajnáltam, amikor a kezét el kellett bocsátanom. Az igazat megvallva nekem jobban tetszett Annie, mint Klára, aki mindig tartózkodó volt egy kissé, míg Annie a lehető legnyíltabb teremtés volt, és minden és mindenki élvezetet szerzett neki a legkisebb erőltetés nélkül.

Este igazi kis ünnepélyt rendeztek, részben az én tisztelemre és, amint hiszem — habár semmit sem mondtak róla — Clara és Dick kibékülésének tiszteletére is. Kitűnő bort ittunk, a csarnokot a legpompásabb és legjobb szagú virágok tették illatossá, és vacsora után hangversenyt rendeztünk (Annie hangja ítéletem szerint mindegyikét felülmúlta, tisztaságra és kellemes hangzásra nézve, valamint érzelem tekintetében is). És végre történetkéket mesélgettünk és figyelve ültünk. A termet csak a Hold világította meg, ezüstös sugarakat vetve szét a gót ablakokon át a szobába, mintha valami rég elmúlt időkben éltünk volna, amikor még csak kevés könyv volt és csak kevesen tudtak olvasni. Itt meg kell jegyeznem, hogy barátaim nem valami szorgalmasan olvashattak, habár tudtak könyvekről beszélni. Abból a sok szabadidőből következtetem ezt, amivel szemmel láthatólag rendelkeztek. Ha Dick egy könyvről említést tett, ezt olyan ember arckifejezésével tette, aki valami nagy tettet vitt véghez, mintha azt akarná mondani: Lássátok, én olvastam ezt!

Az este hamar elmúlt. Először életemben maradtam a diszharmónia zavaró tudata nélkül, a közelgő romlástól való félelem nélkül, amely mindig előntött, ah a múlt remekműveit vagy a jelen bájos természetét élveztem — e természet és ama művészet, mindkettő évszázados évezredes fejlődés eredménye, amely kényszerítette az embereket, hogy e művészetet megalkossák és a természetet, hogy az évszázadok formáinak alávesse magát.

Itt mindent élvezhettem anélkül, hogy az igazságtalanság és az a nyomorult rabszolga-munka, amelynek élvezetemet köszönhettem, kínzó gondolatokkal töltött volna el. Itt nem kellett gondolnom az élet bizonytalanságára és oktalan voltára, ami az előbbi korok történetét kedveltette meg velem; nem a zsarnoksága és a félelemmel és borzalommal tele harca, amely költeményeiben visszhangzottak!

Az egyetlen, ami lelkemre nehezedett, az a gondolat volt, hogy hol fogok másnap reggel fölébredni. Azonban erőt vettem magamon, vidáman ágyamba tértem és néhány pillanattal utóbb mély álomba merültem.

XXI. fejezet

A folyón felfelé

Gyönyörű, napsugaras reggelre ébredtem. Kiugrottam ágyamból, de még mindig teherként nehezedett rám az aggodalom, amely tegnap este is elrontotta kedvemet. De rögtön megfeledkeztem róla, mikor kis hálósobámban körülnéztem, és megtekintettem, a falakon lógó halvány, de tiszta színezésű képeket, amelyek alatt a nagyon is jól ismert versek voltak bevésve, Gyorsan felöltöztem az új ruha, amelyet számomra odakészítettek, oly csinos volt, hogy zavarba jöttem. Kimondhatatlanul jól éreztem magamat és a szabad napok ama soha el nem felejtett boldogsága tért vissza lelkembe, amelyeket nem éreztem azóta, mióta mint iskolás gyermek szünidőre hazasiettem, nem éreztem.

Még nagyon korán volt. Mikor a folyosóról, ahol hálósobám volt a terembe siettem. Annie jött velem szembe, és barátsága jeléül csókot nyomott arcomra.

– Vendég, örülök, hogy olyan korám kelt — kiáltott — ilyen júniusi reggelen Themzénk igen kedves folyó. És miután nem akarjuk ettől az élvezettől megfosztani, megbíztak, hogy adjak önnek egy csésze tejet és kenyeret, és vezessem a csónakhoz, mert Dick és Clara már lent vannak.

Kézen fogott és az erkélyre vezetett egy kis asztalhoz, amelyet a bozót félig elrejtett, és amelyre a fák kellemes árnyékot vetettek, Az asztalon már várt rám a tej és a kenyér, és olyan reggelit ígért, amelyet a legfinnyásabb ínyenc sem vetett volna meg. Mialatt ettem, Annie mellette ült. Kevéssel utóbb jött Dick és Clara, utóbbi friss volt, mint a kora hajnal és igen szép festett, világos selyem, hímezett ruhájában; Dick hímezett, fehér flanel ruhája is igen csinos volt.

– Ma fontos nap van — szólt Dick — ma elmegyünk szénagyűjtésre. A kaszálás általában kellemesebb, mint az aratás a szép idő miatt és igazán, ha még nem dolgozott szép időben szénaföldön, akkor nem tudja mi a kellemes munka. A leányok és asszonyok ilyenkor olyan csinosak — tette hozzá huncutkodva — hogy általában igazunk van, ha ünnepélyel avatjuk föl a szép idő kezdetét.

– A nők selyemruhában dolgoznak? — kérdeztem mosolyogva.

Dick komolyan akart felelni de Clara rózsás tenyerével befogta száját.

– Hagyd csak Dick, nem szabad őt úgy kioktatni. Hadd találja ki Ő maga, úgy sem kell már soká várnia.

– Igen, — szólt Annie — ne vázold olyan csábítóan, különben csalatkozni fog, ha a függöny felgördül. De ideje, hogy induljunk, ha az árt és a szép, napsugaras reggelt élvezni akarjuk. Éljen boldogul, vendég!

Kedves, elfogulatlan modorában megcsókolt, és majdnem elvette velem kedvemet a kirándulástól; de el kellett fojtanom érzelmeimet, mert föltettem, hogy az ilyen elragadó női lénynek bizonyára meg van a vele egykorú kedvese.

Lementünk a kiszállóhely lépcsőin, és egy csinosan díszített kis kényelmes, sajkába szálltunk. Éppen mikor indulni akartunk jött Boffin és a takács, hogy elmenni lássanak bennünket. Boffin testét egyszerű, kényelmes munkaköpeny takarta, fejét széles karimájú kalap védte a nap sugaraitól. Ezt levette, hogy ó-spanyol

udvariassággal üdvözlöt intsen. Dick ellökte a csónakot, derekasan evezni kezdett, és Hammersmith hatalmas fáival és szép, vízmentén fekvő házaival csakhamar a távol ködbe veszett.

Mialatt tovasiklottunk összevettem a Dick vázolta képet azzal a képpel, ahogy én ismertem a szénagyűjtést. Különösen az asszonyokat idéztem vissza emlékezetembe, ezeket a szögletes, esetlen, sovány, beesett keblű, rút alakokat, akiknek mozgásában és arcában semmi kellem sem volt, és akiknek testét szegényes kartonruha, fejüket utálatos szalmakalap fedte — ezek a madárijesztők, akik gépiesen és szótlanul robotoltak reggeltől napestig jártak emlékeiben. Mily sokszor rontotta el az ilyen látvány a júniusi nap élvezetét, hányszor vágyódtam utána, hogy a földeket olyan férfiakkal és nőkkel ássam benépesítve, akik összhangban vannak a nyár hőségével, a mérhetetlenül gazdag, ragyogó égboltú elragadtató illatot és hangokat lehelő nyár bőségével, de most a világ öregebb és bölcsebb lett és reményemet végre teljesülve fogom láthatni.

XXII.fejezet

Hampton Court. És egy ember, aki a régi időket dicséri

Így mentünk tovább, Dick kényelmesen evezett, Clara oldalmon ült és Dick férfias szépségét csodálta, annak becsületes arcába tekintve. Én semmire sem gondoltam. Midőn a folyó felső részére értünk, semmi különbséget sem találtam a mai Themze és ama Themze között, amely emlékemben élt; mert eltekintve a régi londoni cockney-villák* utálatos ízléstelenségétől, amelyekben a jómódúak; a börzeügynökök és más ilyesfélék laktak, és amelyek azelőtt a fáktól beárnyékolt part szépségét elrontották, még akkor is szép volt a Themze ezen része. És mikor az árnyas lombok alatt tovasiklottunk, úgy éreztem magamat, mintha az ifjúságom tért volna vissza, és egy kiránduláson vennék részt, ami igen nagy örömet szerzett akkor, amikor még boldogabb voltam, semhogy boldogtalanságra gondolhattam volna.

Délben Hampton Court vendéglőjében megebédeltünk, és pár órai pihenés után tovább mentünk.

Néhányszor megkíséreltem az evezőket forgatni, Dick azonban nem engedte – nyíltan megvallva – nem éppen nagy sajnálatomra, mert a pompás vidék látásán érzett örömöm és saját gondolataim eléggé elfoglaltak. Ami Dicket illeti, teljesen rendjén volt, hogy ő evezett, mert erős volt, mint egy ló és a testi fáradoalmak a legnagyobb örömet okozták neki. Igazán fáradságunkba került megállásra bírunk, amikor csillogó holdfényben Runnymede elé érkeztünk. Itt kiszálltunk és egy helyet kerestünk, ahol sátrainkat felüthessük. Egy öregember jött felénk, és jó estét kívánva, azt kérdezte, van-e éjjeli szállásunk? Mikor hallotta, hogy nincs kért bennünket, hogy szálljunk hozzá. Ajánlatát szívesen elfogadtuk. Clara kedvesen megragadta az öreg kezét, amint azt öregembereknél szokta, és mialatt lassan előre mentünk, egy pár általános megjegyzést tett a szép napról. Az öregember megállt. Ránézett és így szólt: – Az idő tehát tényleg tetszik önnek?

Igen – mondta Clara, láthatóan meglepve. – Önnek nem?

– Nos, – felelte – talán mégis. Mindenesetre így szerettem, amikor még fiatalabb voltam, de most szeretném, ha egy kissé hűvösebb volna.

Klára semmit sem szólt, és tovább ment, amíg éppen egy domb alján egy kerítéshez nem értünk, amelynek kapuját az öreg kinyitotta. Eközben jócskán besötétedett. Egy kertbe léptünk és előttünk kis ház emelkedett, amelynek ablakából fény szűrődött ki felénk. A hold kétes világítása, és a nyugatról lövellő sugarak ellenére is láttuk, hogy a kert teli van virággal; az illat, amelyet a hűvös esti légből árasztottak, oly bódítóan édes volt, hogy mind a hárman önkéntelenül állva maradtunk, és Klára édes, óh! kiáltást lehelt ki, mint a madár, amelyik énekelni kezd.

– Mi az? – kérdezte az öreg kissé zsémbesen. – Itt nincs kutya, vagy talán tuskébe lépett és megsértette magát?

– Nem, nem szomszéd, – szólt Clara – de

milyen bájos, mily bájos itt!

– Persze, hogy egészen csinos, mit van ezen csodálni való?

Klára ezüstös hangján elnevette magát, és mi durva hangunkkal kísértük

– Nem akarok önökkel perlekedni – vélte házigazdánk – nem érdemes.

Menjünk be és vacsorázzunk.

Egy virágzó rózsáktól övezett, köves úton egyenesen a ház felé tartottunk, ahol egy igen csinos szobába vezetett bennünket, amely fával volt kirakva, és amelyet gazdag faragványok díszítettek.

A szoba fő ékessége azonban egy szőke hajú, és szürkeszemű fiatal leány volt – arcát, kezét és meztelen lábát barnára perszelte a nap. Nagyon egyszerű ruhát hordott, de szándékosan, nem pedig szegénysége miatt, amint ezt rögtön észrevettem, habár ezek voltak az első erdei lakók, akikkel találkoztam. A lány egy birkabőrön feküdt az ablak mellett, de mikor beléptünk gyorsan felugrott. Mikor atyja háta mögött észrevette a vendégeket, örömeben összecsapta kezét, ujjongott és miután a szoba közepébe kísért, örömeben körül táncolt bennünket.

– Hogyan – szólt az öregember – te örülsz, Ellen?

A leány hozzáugrott, kezét nyaka köré fonta és így szólt:

– Igen úgy van, nagy apa, és neked is örülnöd kellene!

– Igen, igen hiszen én is örülök, amennyire tudok. Vendégek, kérem, foglaljanak helyet!

Mindez nagyon különösnek látszo.....,de barátaimnak még különösebbnek Mi..... a gazda és unokája nem voltak , Dick megragadta az alkalmat és fülembé súgta:

– Egy elégedetlen, még mindig van egy pár ilyen. Azelőtt azonban valóságos átokként nehezettek az országra.

Mialatt Dick beszélt az öregember megint bejött és sóhajtva odaült mellénk. Számított rá, hogy mi is meg fogjuk hallani. Mivel azonban éppen ebben a pillanatban hozta be az unokája az ételeket, nem törődtünk tovább a mogorva öreggel; lecsillapítottuk nem kicsi éhségünket, és én örültem a kellemnek, amely az

unoka minden mozdulatát jellemezte.

Az ételek és italok jól voltak, habár kissé különböztek attól, amit Londonban kaptunk. Az öregember azonban kedvetlenül szemlélte a tálát, amelyben több sügér feküdt, és így szólt:

– Hm sügér! Sajnálom, hogy nem kínálhatom meg önöket jobbal, vendégek. Volt idő, amikor lazacot hozathattam volna önöknek Londonból, de hát az idők rosszabbak lettek.

– Igen, de most is kaphattál volna lazacot — szólt unokája mosolyogva — ha tudtad volna, hogy vendégek érkeznek.

– A mi hibánk, hogy nem hoztunk magunkkal lazacot — szólt Dick jókedvűen.

– Ha az idők rosszabbak lettek, a sügerek nem változtak. Ez a középső sügér itt jó font lehetett, amikor fekete sávjait és vörös uszósárnnyát a horognak mutogatta. És ami a lazacot illeti, ez a barátom, aki külföldről jött tegnap egészen meglepődött, amikor elmondtam, neki, hogy Hammersmith-ben hemzsegnek a lazacok. Én a magam részéről nem vettem észre, hogy az idők rosszabbak lettek volna, és nem is hallottam erről semmit.

Némileg kedvetlen lett. Az öregember felém fordult és nagyon udvariasan így szólt:

– Nagyon örülök uram, hogy láthatok valakit a tengerentúlról és kérem, feleljen egy pár kérdésemre.

– Mit kíván tudni? — kérdeztem.

– Először — bocsásson meg, hogy így részleteztem a dolgot — van-e még abban az országban, ahonnan ön jött régi divatú versenyzés?

– Igen, ez ott divat.

Kíváncsi voltam, hogy hová akar kilyukadni.

– Bocsánat — szólt az öreg fickó — második kérdés: Ennek következtében nem szabadabbak, erélyesebbek — szóval egészségesebbek és boldogabbak, mint mi?

Mosolyogtam: — Nem beszélne így, ha csak némi fogalma is lenne arról az életről, amelyet mi élünk. Önök az égben élnek, ahhoz az országhoz hasonlítva,

amelyből én jövök.

– Az égben? Szereti az eget?

– Igen, – feleltem – bizonyára kissé bosszúsan – mert kérdezősködése kissé kellemetlen kezdett lenni.

Mérges voltam, és így szóltam: – Szomszéd, hogy rövid legyek és világosan szóljak: abban az országban, ahonnét jövök, és ahol a verseny, amely után ön vágyakozik, még javában virágzik, a legtöbb ember nagyon szerencsétlen, itt ellenben, legalább úgy látszik, minden ember boldog.

– Ne vegye zokon – felelte az öreg – és engedje meg, hogy megkérdezzem öntől, miként tetszik önök a mi boldogságunkat?

Ezek a kérdések, amihez oly makacs szívósággal ragaszkodott, mindnyájunkat nevetésre készítetett és titkon maga az öregember is velünk nevetett. Mindazonáltal egyáltalában nem érezte magát lenyűgözve, és rögtön így folytatta:

– Mindazok után, amiket hallok azt gondolom, hogy az olyan csinos leány, mint Ellen, azelőtt úrhölgy lett volna, és nem kellett volna a naptól lesütve, mezítláb járkálnia, mint most, mit szól hozzá?

Klára eddig hallgatott. Most ő is belekezdett a társalgásba.

– Igazán nem hiszem, hogy jobb dolga lett volna, vagy, hogy a viszonyokat meg kellene javítani. Nem látja, hogy az időnek megfelelően öltözködött? És ami a lesütést illeti, remélem, hogy nekem is lesz kis részem benne, ha tovább megyünk a folyón felfelé. Rá is fér fehér bőrömre egy kis napsütés.

Ezzel fel tűrte ujját, és karját Ellen karja mellé fektette, aki mellette ült. Nyíltan szólva, nagyon mulattam rajta, hogy adta Clara a városit. Valójában olyan erős és olyan tiszta volt a bőre, amilyen csak a legegészségesebb embernél lehet látni.

Dick félénken simogatta a pompás kart, és megint lehúzta a ruhát, míg Klára az érintésnél elpirult. Az öreg mosolyogva így szólt: – Talán nem tetszik önnek a simogatója?

Ellen megcsókolta új barátnőjét, és egy ideig hallgatva ültünk, amíg Ellen kellemes hangon bájosan énekelt és mindnyájunkat elragadott, még az öreg savanyú

uborkát is, akit szertettel teli nézett rá. Később a fiatalok is énekeltek és végre Ellen is kis hálósobáinkba vezetette bennünket. Ezek oly illatosak, tiszták és csinosak voltak, mint a régi pásztor költő ideáljai. Tegnap esti abbeli félelmemet, hogy megint a régi, nyomorult világban fogok felébredni, ahol az élvezet ízetlen és a remény félig félelem — egész elfeledtette vele az est vidámsága.

XXIII.fejezet

Kora reggel a Runnymede-nél

Habár nem riasztott fel lárma, mégsem tudtam másnap reggel soká ágyban maradni, amikor oly vidám — és az öreg panaszainak ellenére is, — oly boldog volt a világ.

Fel keltem és mindjárt láttam, hogy bár még nagyon korán van, valaki mégis megelőzött, mert a lakószoba már csinosan és szépen ki volt takarítva és az asztal már meg volt terítve reggelihez. De nem halottam és nem láttam senkit a házban és így kimentem. Miután egy párszor bejártam az illatos kertet, átsétáltam a réten. Most láttam, hogy még négy éppen ilyen alakú ház áll a magaslaton. A rét, amelyen haladtam még nem volt lekaszálva, de egy sor csinos cserény választotta el egy másik réttől, amelyen éppen halomba rakták a szénát éppen úgy, mint ifjú koromban szokták. Önkéntelenül arra tartottam; tudni akartam, hogy milyenek a kaszások ebben a jobb és boldogabb időben és ezenkívül reméltem, hogy Ellent is ott találom. Átnéztem a cserényeken és láttam, hogy hosszú sorban szénagyűjtők dolgoznak a réten. Többnyire fiatal lányok és asszonyok voltak, ruhájuk olyan volt, mint Ellené az előtte való este, könnyű gyapjú, szép hímzéssel. A férfiak fehér, világos színekkel hímzett flanel ruhákat viseltek. A tarka öltözetű emberek a rétet olyanná tették, mint egy színes tulipán-ágy. Mind önként, de jól és szakadatlanul dolgozott, habár vígan voltak, mint egy seregéllyel teli berekben őszkor. Fél tucat férfi és nő jött hozzám, kezüket nyújtották, köszöntöttek egy-két kérdést intéztek hozzám: honnan? és hová?, azután sok szerencsét kívántak és visszatértek munkájukhoz. Ellen nagy

csalódásomra nem volt közöttük, de ugyanekkor egy karcsú alakot láttam a felső rétről házunk felé menni. Ellen volt, kosárral a kezében. Mielőtt még a kerti kapuhoz ért volna kijött Dick és Clara, és hozzám siettek, Ellent a kertben hagyva. Csevegve mentünk a csónakhoz, amelyből csak azt vettük ki, amiben az éjjeli harmat kárt tehetett volna. Miután Dick megint mindent rendbe hozott hazaértünk.

Az úton rájöttem, hogy Clara észrevette a különbséget város és falu között, amely utóbbinak mindnyájan rabul estünk, mert épp oly egyszerű és könnyű ruhát vette fel, mint Ellen, csak könnyű szandált hordott.

Az öregember barátságos köszöntéssel fogadott bennünket a lakószobájában, de csakhamar megint el akarta kezdeni a régi, jó idők dicsőítését. De nem igen ügyeltünk rá. Már késő volt és a nap melegnek ígérkezett. Indulnunk kellett.

XXIV.fejezet

Fel a Temzén a második napon

Így tehát csónakunk felé tartottunk. Ellen gondolataiba mélyedt, míg az öreg barátságosan és udvariasan viselkedett, mintha szelídíteni akarná azt a hatást, amelyet kérdései ránk tettek. Clara vidám és gondtalan volt, de mégis kissé nyomott kedélyűnek látszott. Bizonyára nem bánta, hogy elérkezett a búcsúzás pillanata: úgy rémlett mintha gyakran félénken és lopva Ellen felé nézett volna és annak vad, de mégis kedves szépségét bámulta volna.

Beszálltunk a csónakba. Dick rögtön az evezők után nyúlt, a vízbe merített őket, és könnyedén tovasiklott a csónak a vizinövényekkel fedett folyón. A folyó közepén hátra fordultam és mikor gazdánknak kezemmel intettem, láttam, hogy Ellen ennek vállához simult és az öreg egészséges, piros-pozsgás arcát simogatta. Fájt a gondolat, hogy sohasem látom többé a pompás leányt viszont.

Most én vettem kezembe az evezőket és a nap jó részén át meg is tartottam őket és ez magyarázza meg azt, hogy olyan későn érkeztünk meg arra a helyre, amelyet Dick kijelölt.

Clara nagyon gyöngéd volt Dickhez, amint helyemről észrevehettem, ez pedig olyan vidám és víg volt, mint rendesen. Örültem neki, mert az olyan jellemű ember, mint ő nem fogadta volna gyengédségét zavarodottság nélkül, ha utolsótartózkodási helyünk varázslónője csak bármennyire is behálózta volna.

Út közben semmi rendkívüli sem történt, az utazás éppen olyan bájos volt, mint tegnap.

Már jó későn volt, amikor Dick így szólt: — És most vígan vendég, közel vagyunk mai utunk végéhez. Meg fog bocsátani, hogy nem szálltam ki itt vagy lejjebb, de egy barátunk, aki maple-durhami réten egy szép házban lakik, nagyon kért bennünket, hogy látogassuk meg, ha erre járunk, és azt gondoltam, hogy ez a kis éjjeli utazás nem lesz önnek kellemetlen.

Nem volt szükség bátorításra, mert a lehető legvidámabb hangulatban voltam; habár a boldog és nyugodt élet idegen szerúsége kissé elijesztett, azért mégis elégedettség töltötte el lelkemet, és ez nagyon különbözött a kimerültségtől; úgy éreztem magam, mintha újjászülettem volna.

Nemsokára kikötöttünk azon a helyen, ahol a folyó, ha jól emlékszem, észak felé fordul. Egy régi ház állt ott — jobbra végtelen rétek, balra egy sor régi, pompás fa, amelyek ágait a víz fölé terjesztették.

Midőn a csónakból kiszálltunk, ezt kérdeztem Dicktől: — Abba a régi házba megyünk?

— Nem, — felelte — habár tiszteletre méltó kora ellenére is elég jó karban van, és laknak is benne. Látom, hogy még jól ismeri a Themzét. De barátom, Walter Allen, aki meghítt, egy nem igen nagy házban lakik, amelyet nem régen építettek. Ezeket a réteket ugyanis, különösen nyáron, annyian látogatják, hogy nagyon is sok sátrat állítottak fel a szabadban és a községek, amelyeknek ez nem volt egészen ínyükre, három házat építtetett a folyó és Eaversham közt és még egy nagy házat feljebb. Látja ott lent Allen Walter házat?

Csillogó holdfény mellett átmentünk a réten és nem soká a házhoz értünk, amely alacsony volt — közepén négyszögű udvarral. Dick barátja, a Allen Walter a

kapuban állt, és barátságosan köszönt és minden felesleges szófecsérlés nélkül a csarnokba vezetett bennünket. Csak kevés embert találtunk ott bent, mert a lakók egy része a szomszédba ment szénát gyűjteni, mint Walter mondta, kiment, hogy a gyönyörű éjjelt élvezze.

Dick barátja negyven éves lehetett. Karcsú, fekete hajú ember volt, barátságos, de komoly arccal. Legnagyobb meglepődésemre szigorúságot vettem észre rajta, és úgy látszott, egy kissé szórakozottan hallgatott beszédünkre.

Dick néha-néha ránézett; láthatóan nyugtalankodott. Rövid szünet után így szólt:

– Halld csak, öreg pajtás, ha valami történt, amiről nem tudtunk, amikor nekünk írtál, jobb, ha mindjárt megmondod! Különben azt kellene gondolnunk, hogy alkalmatlan időben jöttünk és kellemetlenek vagyunk.

Walter elpirult és úgy látszott, hogy csak nehezen tudja könnyeit visszatartani, végre így szólt:

– Természetes, hogy mindenik örül, hogy téged, Dick és barátaidat itt láthat, de az igaz, hogy nem a legjobb dolgunk van, a szép idő és a pompás termés ellenére. Valaki meghalt.

– Nos, ezt megnyugvással kell fogadnod, ez elkerülhetetlen.

– nagyon helyes – vélte Walter, – de ez erőszakos halál volt és még egy második, sőt harmadik embert is romlásba dönthet. Hogy megvalljam az igazat, erre kölcsönösen elfogulatlanok lettünk egy kissé; ez az oka annak is, hogy már olyan kevesen vannak itt.

– Meséld el a dolgot Walter, beszéd közben talán elmúlik kedvetlenséged.

– Jól van. Nagyon rövid leszek, bár hosszasan ki lehetne színezní, amint azt ilyen esetekben a régi regényírók szokták tenni. Tehát van itt egy bajos leány, akit mindnyájan kedvelünk, és néhányan közülünk szeretünk is. Ő, egyikünket jobban szerette, mint a többieket. És egyikét a többieknek – a nevét nem akarom megmondani – teljesen elfogta a szerelmi őrjöngés, és viselkedése a lehető legkellemetlenebbé lett. – Nem rosszaságból, de mert a szenvedély úrrá lett fölötte – úgy, hogy a lány, aki kezdetben nagyon jól tűrhette, habár nem is szerette, tényleg

meggyűlölte. Természetesen mindnyájan, akik ismertük és így nem is tanácsoltuk neki, hogy távozzék el erről a vidékről, mert ügyét mindig jobban elrontotta. De jóakarató és bizonyára ésszerű tanácsunkat nem akarta követni és ezért kénytelenek voltunk neki megmondani, hogy mennie kell, vagy pedig megszakítjuk vele az érintkezést. Szerelmében fájdalma olyan kedélyállapotba döntötte, hogy attól féltünk, hogyha ő nem megy nekünk kell mennünk.

— E figyelmeztetésre megjavult — de egyszer valami, talán holmi beszélgetés a lánnyal, vagy pár heves szó az előnyben részesített kedvessel, teljesen kihozta sodrából — baltát ragadott és megtámadta vetélytársát, mikor senki sem volt a közelben. A küzdelem közben, amely most bekövetkezett a megtámadott olyan ütést mért rá, hogy belehalt. És most az, aki a szerencsétlen ütést rámérte, annyira magán kívül van, hogy meg akarja magát ölni; ha megteszi, attól félek, hogy a lány is követni fogja. És mindezt éppen olyan kevésbé tudjuk megakadályozni, mint tavalyi földrengést.

— Gonosz história — szólt Dick — de az az ember már halott és nem lehet többé feltámasztani és a gyilkos nem cselekedett rosszhiszeműen; nem tudom tehát megérteni, hogy miért nem vigasztalódik. Azonkívül az halt meg, aki némiképp megérdemelte, nem a másik. Miért tegye tönkre egy ember egész életét egy szerencsétlen véletlen miatt? És a lány?

— Úgy látszik — felelt Walter —, hogy jobban megijedt, mint, ahogy bánkódik. Amit a férfiről mondasz, az igaz; de az izgalom és a féltékenység, ami a tragédiát előidézte, lázas állapotot keltett benne, mi alól még nem tud kiszabadulni. Azt tanácsoltuk neki, hogy egy időre menjen el innen, tengerentúlra — de olyan állapotban van, hogy azt hiszem csak akkor fog elmenni, ha valaki elkíséri, és úgy gondolom engem fog érni e sors és ez nem éppen kellemes rám nézve.

— Óh, majd jobb lesz, mint gondolod — jegyezte meg Dick.

— Természetesen, előbb vagy utóbb értelmesebben kell a dolgot tekinteni.

— Reméljük — felelt Walter — miután könnyítettem szívemen, ne beszéljünk ma többet róla.

Bámulva hallgattam az elbeszélést. Először azon csodálkoztam, hogy a gyilkost nem vetették fogságba addig is, amíg be nem bizonyul, hogy önvédelemből cselekedte. De minél jobban gondolkoztam a dolgon, annál tisztábban láttam, hogy mégannyi tanú sem mondhatott volna egyebet, minthogy gyűlölték egymást, amit ugyanis tudtak. Láttam, hogy az öreg Hammond szavai beigazolódnak. Bizonyára a gyilkos egy kissé túlságosan bánkódott, de egy bizonyos volt: az illető tettének egész súlyát érezte, és nem várta a társadalomtól, hogy az mossa őt tisztára. Nem féltem tőle, hogy az ember életének sérthetlensége barátaimnál szenvedni fog az akasztófa és a börtön nem léte miatt.

XXV.fejezet

A harmadik nap a Themzén

Midőn másnap a csónakhoz mentünk Walter újra a tegnapi estéről kezdett beszélni, habár most már inkább reménykedett, mint az előtt. Úgy véltem, hogy a gyilkos, ha egyáltalán nem akart tengerentúlra menni meghúzódhatnék valahol itt a közelben; — legalább azt ajánlotta neki. Dicknek és nekem is kissé különösnek tetszett a gyógyítási mód; Dick ki is fejezte ezt:

— Walter, barátom, ne kényszerítsd azt az embert arra, hogy örökösön a tragédiáról gondolkodjék, mert ezt teszed, ha magányosságra ítéled. Csak megerősödik ama véleménye, hogy bűnt követett el és ez lesz a vége, hogy megöli magát.

Erre Clara megjegyezte:

— Hogy én is megmondjam, amit a dolgról gondolok, hát azt vélem, hogy hagyni kellene, hadd búsuljon. Azután majd látni fogja, hogy tartsa magát az életre; később azután boldogul fog élni. Attól nem félek, hogy öngyilkosságot fog elkövetni, mert mindazok után, amit ön nekünk elmondott, látom, hogy nagyon szeretheti azt a lányt, és nyíltan szólva, mindaddig, míg szerelmét ki nem elégítette, ragaszkodni fog az életéhez.

Walter elgondolkozva nézett maga elé és így szólt:

– Önnek igaza lehet, és talán mindnyájuknak kevésbé tragikusnak kellett volna a dolgot fölfogniuk. De lássa, vendég – szólt hozzám fordulva – az ilyen dolog oly ritkán fordul elő, hogy ha egyszer mégis megtörténik, teljesen rabul ejt bennünket. Mindnyájan szívesen megbocsátunk barátunknak, hogy ilyen boldogtalanokká tett bennünket, mert az emberi élet és boldogság iránt érzett tiszteletből tette.

És Dickhez fordulva így folytatta:

– Nem vinnél magaddal egy darabig a folyón fölfelé? Utána akarok nézni, találok-e egy félreeső helyet a szerencsétlen számára, ha már egyszer úgy karja; hallottam, hogy arra felé van egy zug, ami nagyon alkalmas volna neki – ott a streatley-i gátaknál – ha ott partra teszel, majd megszemlélem azt a házat.

– Üres az a ház? – kérdeztem.

– Nem, – felelte Walter – de az az ember, aki most benne lakik, ki fog költözni, ha meghallja, hogy szükségünk van rá.

– És – tette hozzá Clara pajzán mosollyal – nem lesz olyan messze a kedvesétől, hogy ne találkozhatnak, ha kedvük lesz rá – és ez nem fog hiányozni.

Eközben a csónakhoz értünk és csakhamar a nagyszerű és széles folyó közepén voltunk, Dick nyílsebesen hajtotta a csónakot a szélcsendben.

A folyó egy kanyarulatánál fél tucat leánnyal találkoztunk, akik a part pázsitján játszadoztak. Barátságosan köszöntöttek bennünket – rögtön észrevették, hogy csak utazgatunk – és megálltunk, hogy egy percre elbeszélgessünk velük. Éppen megfürödtek, könnyen voltak öltözve és mezítláb jártak. A lányok a berkshire-i réteket vállalták magukra és a csónakra vártak, amely odaszállítsa őket; addig vidám játékkal ütötték agyon az időt. Mindenáron magukkal akartak vinni bennünket, de Dick ragaszkodott a kijelölt útirányhoz. A lányok végre is engedtek, habár kedvetlenül. Bosszúból egy csomó kérdést intéztek hozzám, az országról, amelyből jövök, a módról, ahogyan élnek, és így tovább – szóval, olyan kérdéseket, amikre nem igazán tudtam feleletet adni. Segítettem magamon, ahogy tudtam; de aligha

értették meg, amit feleltem. Észrevettem, hogy ezek a csinos leányok is, mint mindenki, akivel eddig találkoztam, szívesen foglalkoznak az élet kis részeivel. De ezekről a dolgokról igazán, meleg érdeklődéssel beszéltek, Azt is láttam, hogy a nők éppen olyan tájékozottak voltak mindenben, mint a férfiak; ismerték minden virág nevét és tulajdonságát, tudták, hogy hol és hogyan él ez vagy az a madár, vagy hal, stb. A műveltség, amelyre itt bukkantam, lényegesen megváltoztatta felfogásomat a falusi életről. Azelőtt azt szokták mondani — és egészében véve joggal — hogy a falusiak munkakörükön kívül igen kevésbé ismerik a falut; ezek az emberek pedig mindenről, ami a földeken, erdőkben, folyókban és a pusztákon történik nagyon jól voltak értesülve.

XXVI.fejezet

A csökönös elutasítók

Mielőtt még a leányoktól elváltunk, egy ladikot láttunk közeledni Berkshire felől.

Dick megkérdezte a leányokat, hogy ez e az a csónak, amely elviszi őket.

— Bizonyára — felelték — a többiekre még soká várhattunk volna. Azok a nagy hajót vezették, hogy köveket hozzanak rajta.

— Kit ért „a többiek” alatt? — kérdezte Dick.

Mire egy idősebb leány nevetve így válaszolt: — Jobban tenné, ha ön maga menne oda és megnézné őket. Látja ott — és egy északra fekvő dombra mutatott — nem veszi észre, hogy ott építenek?

— Igen, — szólt Dick — és csodálkozom, hogy ebben az évszakban ezt teszik; miért nem gyűjtenek önökkel szénát?

A leányok hangosan elnevelték magukat, és mielőtt még abbahagyták volna a nevetést, a csónak a parthoz ért, és a leányok beszálltak és elhelyezkedtek benne, mialatt az újonnan érkezettek barátságosan köszöntöttek bennünket.

Mielőtt elindultak a lány így kiáltott: — Bocsássa meg szomszéd nevetésünket, éppen csipkelődünk egy kissé az építőkkal odaát és mivel nekünk nincs időnk rá, hogy

elbeszéljük önnek, kérdezze meg őket magukat — örülni fognak, hogy láthatják önöket — ha nem zavarják meg őket munkájukban.

Mindnyájan újra nevettek és barátságosan búcsút intettek, mialatt a ladik, amelyet erőteljes evezőcsapások mozgásba hoztak, átvitte őket a túlsó partra.

— Menjünk oda! — ajánlotta Clara, illetve, ha nem siet Streatley-be, Walter.

— Oh, nem — felelte Walter — örülök, hogy valami ürügyet találok, amellyel tovább maradhatok társaságukban.

Így tehát beszálltunk csónakunkba és a domb felé eveztünk. Útközben megkérdeztem Dicktől, mit jelentett a leányok nevetése?

— Nagyon jól el tudom képzelni az okát — világosított fel Dick — néhánynak itt fönt sürgős munkája van, és ezért nem megy szénagyűjtésre, ami nem is baj, mert erre könnyen nehéz munkára elég vállalkozó akad. Mivel azonban a szénagyűjtés ünnep, hát a szomszédok kicsit incselkednek az építőkkal.

— Látom — feleltem — ez éppen olyan, mintha Dickens idejében néhány fiatalember úgy el lett volna merülve munkájában, hogy elfeledték volna a karácsony-estét megülni.

— Éppen olyan — vélte Dick — csakhogy az embereknek nem kell éppen fiataloknak lenniük.

— De mit gondol ön „könnyen nehéz” munka alatt?

— Használtam ezt a kifejezést? Olyan munkát értettem ez alatt, amely edzi az izmokat, és amely úgy kifáraszt bennünket, hogy jól alszunk utána, de azért nem megerőltető, szóval olyan munkát, amely nem merít ki bennünket. Az ilyen munka mindig kellemes, ha nem dolgozunk túl sokat. De tudja, az igazi kaszáláshoz bizonyos ügyesség is kell.

Ilyen beszélgetés közepette elértünk az épülő házhoz, amely pompás gyümölcsöskert végén állt. A kertet régi kőfal vette körül.

— Ah, igen — szólt Dick — emlékszem — pompás hely egy ház számára. Ezen a helyen valaha a tizenkilencedik században egy elátkozott ház állt. Örülök, hogy lebontották és újat építettek a helyére; az egész kőből van, ami az ország ezen

részében nem lett volna éppen szükséges. De szavamra, derék munkát végeznek.

Walter és Clara ezalatt beszélgetésbe elegyedtek egy kőfaragóval, aki talán negyven éves lehetett. Vésőt és kalapácsot tartott a kezében; az épületen és állványokon még vagy fél tucat férfi és két nő dolgozott. Egy nagyon csinos asszony, aki nem dolgozott velük, és igen ízléses kék vászonruhát hordott, felénk sietett Üdvözölt bennünket és mosolyogva így szólt:

— Ah, idefáradtak, hogy lássák a makacsul vonakodókat; hová megy kaszálni szomszéd?

— Oxford mellé — felelte Dick — a kaszálás ott egy kissé későn van. De hogyan jutott ön a vonakodók közé?

Nevetve felelte: — Olyan szerencsés vagyok, hogy nem kell dolgoznom; Philippa asszonynak állok modellt, ha szüksége van rá, mert ő a legjobb szobrászunk. Jöjjenek hozzá!

A még be nem fejezett ház kapujához vezetett bennünket, ahol egy alacsony asszony vésővel és kalapáccsal a falon dolgozott. Nagyon elmélyedt munkájába, és közeledésünkre nem fordult meg; de egy nagy lányformájú asszony, aki a közelben dolgozott, már megfordult és vidáman nézett Dickre és Clarára. A többiek nem figyeltek ránk.

A kék ruhás asszony kezét szobrász vállára tette és így szólt: — Nos, Philippa, a ha munkájával így sietni fog, mint most, akkor csakhamar nem lesz több munkája, és akkor mit fog csinálni?

A szobrász gyorsan megfordult, körülbelül negyven éves lehetett — én legalább ennyinek tartottam, és kissé hangosan, de szelíd hangon így szólt:

— Ne mond ilyen oktalanságot, Kate és ne zavarj, ha elkerülheted! — Mikor bennünket meglátott elhallgatott és azzal a barátságos mosollyal üdvözölt, amelyet mindenhol tartogattak számunkra.

— Köszönöm szomszédok, hogy meglátogattak bennünket.; de meg fogják engedni, hogy a munkámat folytassam, mert egész áprilisban és májusban beteg voltam és nem dolgozhattam. A friss levegő, a nap és a munka, párosulva azzal a tudattal,

hogy újra egészséges vagyok, minden órát élvezetessé tesz számomra. Tehát bocsássanak meg, folytatnom kell munkámat. És visszatért munkájához, ami azonban nem akadályozta meg benne, hogy a kalapácsütések közben velünk beszélgessen.:

— Látja, mi mindnyájan azt hisszük, hogy a folyó egész területén ez a legszebb hely egy ház számára; de eddig egy méltatlan épület foglalta el úgy, hogy elhatároztuk, hogy megint mindent jóváteszünk, és legszebb házat fogjuk itt felállítani, amelyet csak meg tudunk csinálni.

És azután megint egész figyelmével a munka után látott. A munkavezető észrevette, és hozzánk fordult: — Igen, szomszédok, úgy van; kiválóan szép és jó munkát akarunk véghez vinni; a házat virágok, emberi és állati alakok díszítsék; némely dolog akadályozott munkánkban. — Többek közt Philippa betegsége is. — habár nélküle is készen lettünk volna.

— Igazán hiszi ezt? — morgott Philippa munkájáról feltekintve.

— Minden esetre ő a mi legjobb szobrászunk és nem lett volna szép tőlünk, ha a munkát nélküle kezdtük volna meg. Belátják — szólt, rám és Dickre nézve —, hogy tényleg nem mehetünk szénát gyűjteni. Nem igaz, szomszédok? Ennél a gyönyörű időnél azonban oly gyorsan halad a munkánk, hogy nyolc vagy tíz napunk marad még a rozsaratásra. Ha azután arra, észak-nyugatra fognak látogatni, derék aratókat fognak ott találni.

— Hurrá! Jól fecseg! — Kiáltott egy hang a gerendázatról. — Munkavezetőnk ezt könnyebb dolognak tartja, mint egyik követ a másikra rakni.

Ez a felkiáltás mindenkit megnevette. Láttuk, amint egy asztalt vitt a kőpillér alá és azután az elmaradhatatlan, nagy, fűzfavenyigével befont üveget és magas poharakért futott, mire a munkavezető egy kőre leülve, így szólt:

— Igyanak szomszédok, hogy fecsegésem valóra váljék, vagy azt kell hinnem, hogy nem hisznek nekem. Ti ide fent — kiáltott föl a gerendázatra — nem jöttök le egy pohár borra?

A kiáltásra három férfi futott le a létrán, a többiek nem feleltek, a víg fickó

kivételével — ha szabad úgy neveznem — aki anélkül, hogy megfordult volna, így kiáltott felénk:

— Bocsássatok meg szomszédok, hogy nem megyek le, de dolgoznom kell; az én munkám nem csak lustálkodás, mint azoké a lődörgőké ott lent;— de küldjetelek fel egy pohárral, hogy a szénagyűjtők egészségére ihassak.

Philippa persze nem hagyta ott kedves munkáját, de a másik asszony lejött. Mint később kitűnt, Philippa lánya volt nagy erős lány fekete hajjal, cigányos arccal, és sajátságos ünnepélyes külsővel. A többiek hozzánk jöttek és koccintottak velünk; a gerendázaton lévő ember is felénk fordult, és poharát egészségünkre ürítette. A szorgos kis asszonyka a kapunál semmiről sem akart tudni, csak a vállát vonogatta, mikor lánya hozzáment és vállát megbökte.

Ezután egy kézszorítással elbúcsúztunk a „makacs vonakodóktól” és a lejtőn lefelé csónakunkhoz siettünk. Alig tettünk meg pár lépést, már hallottuk a vakolókanál csörgését, amely összevegyült a méhek zümmögésével és a pacstírták csattogásával a basildoni kis síkságon.

XXVII.fejezet

A Themze felső részén

Berkshire-nél, Streatley minden szépségétől körülvéve, Walter kiszállt és mi az ország belseje felé siettünk, egészen White Horse-ig és miután az ellentét város és falu között megszűnt, elragadtatás szállt meg a jól ismert és változatlan berkshire-i domb láttára.

Délben Wallingfordban állapodtunk meg; a régi város utcáiról a piszok és nyomor minden nyoma eltűnt; sok csúnya házat leromboltak, és helyükbe sok szép újat emeltek. De csodálkoztam rajta, hogy a város még most is olyan volt, mint ahogy én emlékeztem rája — olyan volt, mint ahogy akkoriban *kellett* volna lennie.

Ebédnél egy igen értelmes öregemberrel ültünk együtt, aki olyan második Hammond volt, csakhogy falusi kiadásban. Csodálatosan ismerte az ország

történelmét Mair Alfrédától egészen a parlamenti harcok koráig, amelyek, mint tudjuk részben Wallingford körül játszódtak le. Ami azonban legjobban érdekelt, az az volt, hogy nagyon tájékozott volt az átmeneti korszakban, és sokat mesélt nekünk róla, különösen a népnek a városból falura való özönléséről, és a népnek lassanként emelkedő jólétéről, — hogy hogyan tanulta meg újra városi és falusi nép az élet művészetét, amelyet egy időben elfelejtett. Olyannyira elfeledtek minden mesterséget, hogy, mint az öreg mesélte, nem csak hogy lehetetlen volt asztalosra vagy kovácsra bukkanni egy faluban, vagy kisvárosban, hanem az emberek ezeken a helyeken azt is elfeledték, hogy hogyan sütik a kenyeret, és így például Wallingfordba a kenyeret az újságokkal együtt Londonból kellett hozatni vasúton. Továbbá elmesélte, hogy a városiak, akik falura költöztek, úgy tanulták meg a mezőgazdaságot, hogy pontosan megfigyelték, hogy miképpen dolgoznak a gépek, és a gépektől sajátították el a kézi ügyességet— mert akkoriban majdnem minden mezei munkát művészies gépekkel végeztek el, amely gépeket a velük bánó munkások nem is értettek.

Ugyanakkor az idősebb munkások azon fáradoztak, hogy az ifjabbakat kioktassák, és hogy lassan megtanítsák őket az elfeledett ügyességre és fogásokra. Az emberek hozzászórtak, hogy mindent gépekkel végezzenek el, és ezáltal maguk is gépekké lettek, és képtelenek voltak a legegyszerűbb önálló munka megtevésére. Minden, még a legkisebb munkához is gépekre volt szükségük úgy, hogy teljesen ezektől függték. Az öregember többek közt bemutatta nekünk egy községtanácsi tárgyalás jegyzőkönyvét. Ebből láthattam, hogy mennyit kínlódtak az emberek, míg a legközönségesebb dolgot el tudták végezni, amíg nyitjára tudtak akadni olyan dolgoknak, amelyet azelőtt minden gyermek tudott; például a helyes arányt az alkáli és az olaj között, hogy mosószappant lehessen belőle csinálni, vagy azt a hőfokot, amelyen a víznek lennie kell, amikor a birkahúst beleteszik és így tovább. Eme tanácskozások komolysága, amely tanácskozásoktól távol állt minden pártoskodás, amely azelőtt minden bizonnyal meg lett volna, igen élvezetessé, és egyszersmind tanulságossá tette a jegyzőkönyvet.

Az öregember — Henry Morsum volt a neve — elvezette bennünket, miután megebédeltünk és kipihentük magunkat, egy nagy csarnokba, amelyben jelentős gyűjtemény volt fölhalmozva azokból az ipari és művészeti cikkekből, amelyeket a gépkorszak utolsó idejétől egész a legújabb korig készítettek. Minden egyes dolgot megnéztünk és az öreg mindent alaposan és gondosan megmagyarázott. Ezek a dolgok is igen érdekesek voltak, mert szemléltetően mutatták be az átmenetet a gépiparból az új korszak kezdetének kéziiparába. A kéziipar természetesen csak nagyon lassan tökéletesedett.

— Emlékezni fog — szólta az öreg régiségkutató —, hogy a kézművesség nem annak a gyümölcse volt, amit közönségesen anyagi szükségnek, vagy szükségességnek neveznek; ellenkezőleg, idővel a gépeket annyira tökéletesítették, hogy majdnem minden szükséges munkát velük végeztettek el. Sokan egész komolyan azt hitték akkor, mint már azelőtt is, hogy a gépek egészen pótolni fogják a kézművességet. És tényleg minden emellett szólta Egy másik, kevésbé logikus nézet a szabadság napjai előtt uralkodott a gazdagok közt és az új korszak virradata után nem egyhamar múlt ki. — és minden, amit olvastam, azt bizonyítja, hogy akkoriban a nézet éppen olyan természetes volt, mint amilyen ízléstelen ma — tudniillik az a nézet, hogy miután a közönséges napi munkát úgyis gépek végzik el, az emberiség értelmesebb része kizárólag a felsőbb műveltségre, a művészetre és tudományra, valamint a történelem tanulmányozására vetheti magát. Sajátságos volt — nem igaz? —, hogy az emberek figyelmét elkerülte a teljes egyenlőség után való törekvés, amelyet ma minden boldog emberi társadalom igazi kötelékének tartunk.

Nem feleltem semmit, de annál többet gondoltam. Dick elgondolkozva így szólta:

— Sajátságos, szomszéd? Nem tudom, dédapám sokszor mondta, hogy a mi korszakunk előtt minden ember arra törekedett, hogy a munkától megszabaduljon, vagy legalább azt *hitték*, hogy erre törekszenek. Így tehát a munka, amelyet a köznapi élet erőszakolt rájuk, *inkább* viselte magán a munka jellegét, mint az a munka, amelyet maguk választottak, vagy amelyről hitték, hogy maguk választják.

– Nagyon is igaz – helyeselte Morsum. – Akárhogyan van is a dolog, csakhamar belátták tévedésüket és rájöttek, hogy csak rabszolgák és rabszolgatartók élhetnek meg a puszta gépekből.

Itt Clara hevesen közbeszólt: – Nem volt ez a tévedés annak a rabszolgaéletnek a következése, amelyben oly sokáig nyögtek? Olyan életnek, amely minden élőt és nem élőt – egyedül az emberi nemet kivéve – vagyis a természetet, ahogy nevezték, elkülönítette az embertől úgy, hogy ember és természet az emberekre nézve két teljesen különböző dolog volt? És miután az emberek így gondolkoztak, csak természetes volt, hogy megkísérelték a természetet rabszolgájukká tenni – hiszen azt hitték, hogy a természet valami rajtuk kívül eső dolog!

– Bizonyára, – szólt Morsum – az emberek nem tudták, hogy mit csináljanak, amíg végre azt látták, hogy az ellenszenv a gépies élet iránt, amely egyeseknél, akiknek alkalmuk és képességük volt a gondolkodásra, már az átalakulás előtt gyökeret vert, lassan-lassan mindig jobban elterjedt. Végre is a munka az élvezet alakjában minden gépies munkát megszüntetett. Az emberek ugyan remélték, hogy a gépies munkát valaha szűkebbre szoríthatják, de sohasem hitték, hogy valaha teljesen megszabaduljanak tőle. Egyébiránt e munkának már a lényege kizárt minden megszorítást. Vagy teljesen meg kellett tartani, vagy teljesen megszüntetni.

– Mikor vert ez az új forradalom szilárd gyökeret? – kérdeztem tovább.

– A nagy forradalmat követő első ötven évben – felelte Morsum. – Egyik gépet a másik után tették a lomtárba, azzal a megokolással, hogy nem tudnak vele művészi dolgot készíteni. Látja, itt vannak abból a korból való munkák – durva és ügyetlen kézi munkák, de mégis tartósak és használhatóak. – Igen sajtóságos munkák – szóltam, kivéve egy agyag edényt a régiségek közül – nem vad és barbár emberek munkája, és mégis magán visel bizonyos „gyűlöletet a civilizáció iránt”, amint egykor szerették mondani.

– Igen – mondta Morsum – nem szabad finomságot vagy szépséget

keresnie a dolgokon; akkoriban csak ilyen munkát lehetett elvárni azt olyan embertől, akit ha nem is törvényesen, de tényleg mégis rabszolgává tettek. Most azonban — és tovább vezetett bennünket, más dolgokra mutatva — most elsajátítottuk a kézi ügyességet és munkánk finomítása a képzelet és a gondolat szabadságát vesszük segítségül.

Odanéztem, és csodálkozva láttam, hogy milyen szép és csinos az olyan emberek munkája, akik végre megtanulták az életet élvezetnek és az ember mindennapos szükségleteinek kielégítését a legjobbhoz is méltó munkának tekinteni. Egy percre elgondolkozva hallgattam és azután önkénytelenül is e kérdés tolult az ajkamra:

— Mi fog erre a korszakra következni?

Az öregember nevetve válaszolt:

— Nem tudom; azzal, ami lesz, akkor fogunk foglalkozni, ha majd itt lesz.

— Aközben pedig — szólta Dick — azzal a föladdal kell foglalkoznunk, hogy használhatjuk ki legjobban hátralévő napjainkat. Ne vesztegessük az időt — ki az utcára, le a partra! Velünk jön egy kicsit, szomszéd? Barátunk nagyon vágyakozik az ön története után.

— Elmegyek Oxfordig. Egy pár könyvre van szükségem az ottani könyvtárból. Ön bizonyára a régi városban vesz éjjelki szállást?

— Nem — szólta Dick — följebb megyünk, mint tudja Heumahd asszony vár ránk ott.

Morsum bólintott. Azután elbúcsúztunk és hárman végig mentünk a városon, és valamivel a hídon túl csónakba szálltunk.. Éppen mikor Dick kezébe vette az evezőt, a híd alacsony bolthajtása alatt egy másik csónakot vettünk észre. Első pillantásra látszott, hogy igen csinos kis csónak; zöld volt a színe, és csinosan és művésziiesen festett virágok díszítették. Midőn a csónak átjött a híd alatt, egy alak emelkedet fel benne, amely épp olyan vidám és kedves volt, mint mag a csónak. Karcsú leány volt világoskék selyemruhában, amelyet a szél ide-oda lobogtatott. Úgy rémlett, mintha ismerném és tényleg, mikor fejét megfordította, és bájos arcát megmutatta, örömmel láttam, hogy nem volt más, mint a runnymedei csodakert

tündére — Ellen.

Megálltunk, hogy fogadjuk. Dick szíves „Jó reggelt!” kiáltással fogadta. Megkíséreltem, hogy olyan víg legyek, mint Dick, de nem sikerült. Ellen pompás, napsütötte arcát még sötétebbé tette a pirulás, midőn csónakját a miénk mellé irányította és így szólt:

— Látják, szomszédok, egy kicsit kételkedtem benne, hogy még mind a hárman vissza fognak térni Runnymedebe és meg fognak ott szállni. És azután nem tudom, hogy nyolc-tíz nap múlva otthon leszünk-e még — atyám egy bátyját akarja meglátogatni, aki északon lakik, és én nem akarom, hogy egyedül utazzék. Így tehát azt hittem, hogy nem látom önöket többé viszont és ez nyomasztólag hatott rám — és ezért utánuk jöttem.

— Ennek mindnyájan nagyon örülünk — szólt Dick, — ami Clarát és engem illet, biztos lehet benne, hogy meglátogattuk volna — bizonyára szívesen kipihen magát. Tehát osszuk a társaságot két részre.

— Igen — felelte Ellen — gondoltam, hogy ezt meg fogják tenni, és ezért hoztam magammal egy kormánylapátot. Kérem legyen szíves segítsen beakasztani.

Erre csónakját oldalunk felé irányította, míg a kormányt közel hozta Dick kezéhez. Ez letérdelt csónakunkban, a leány a magáéban és a szokásos mozdulatokat tették, míg az evezőt a horogba erősítették.

Mialatt a két pompás, ifjú arc a kormány fölé hajolt, nagyon közel érték egymáshoz és habár az egész csak egy pillanatig tartott is, mégis a nyugtalanság érzete szállt meg.

Clara helyén ült és nem figyelt a dologra; most azonban, hangjában a fájdalom rezgésével; így szólt:

— Hogyan oszoljunk meg? Nem akarsz te Ellen csónakjába menni, Dick mert te vagy — anélkül, hogy vendégünket sérteni akarnám, — a jobb evezős?

Dick felállt és kezét Clara vállára téve, így szólt:— Nem, nem, csak kísérelje meg most a vendég, hogy mit tud. Hadd gyakorolja magát az evezésben. Hiszen nem kell sietnünk, nem megyünk sokkal tovább Oxfordnál és ha az éj meg is lep bennünket,

majd megmutatja a holdvilág az utat.

– Úgy mellesleg mondva – jegyeztem meg – valamivel többet is tudok már evezőmmel tenni, mint megakadályozni, hogy az ár vissza ne vigyen bennünket.

Mindenki nevezett, mintha valami jó tréfát mondtam volna és Ellen ezüstös hangja úgy csengett a vidám nevetés közben, mint a legszebb zene.

Vígan átugrottam Ellen csónakjába, megragadtam az evezőket és erősen hozzáfogtam a munkához, hogy megmutassam mit tudok. Mert miért hallgassam el? – úgy tetszett, hogy még ez a boldog világ is boldogabb lett azáltal, hogy emellett a pompás leány mellett ülhettem, habár, be kell vallanom, az összes emberek közül, akiket az új világban láttam, ő maradt a legidegenebb előttem, ő hasonlított a legkevésbé ahhoz, amit vártam.

A nap lement, amikor Oxford közelébe értünk. Amennyire a folyóról látni lehetett, a tornyok és oszlopok, amelyek ezelőtt a gazdag és álművelt henyélők városában emelkedtek, mind megvoltak; de a rétek köröskörül, amelyeket az én időmben annyira elhanyagoltak, most üde pompában virultak.

Egy órával később megint egy kis városhoz érkeztünk, ahol kiszálltunk. Egy félig üres házban aludtunk, amelynek lakói majdnem mind sátrakban aludtak a réteken.

XXVIII.fejezet

A kis folyó

Másnap reggel már hat órakor útra keltünk, mert még mindig tíz órai út választott el bennünket célunktól és Dick szeretett volna még alkonyat előtt ott lenni. Az út kellemes volt, habár azoknak, akik nem ismerik a Temze felső részét, nem sokat lehet róla mesélni. Ellen és én megint egy csónakban ültünk, habár Dick azt akarta, hogy én az övébe üljek és a két asszony a „zöld játékszerbe”. Ellen azonban ebbe nem egyezett bele, hanem maga mellett tartott, mint a társaság legérdekesebb tagját.

– Ha már ennyire jutottunk – mondta – nem akarom, hogy olyan ember

üljön mellettem, aki mindig másra gondol; a vendég az egyetlen ember, aki tisztességesen tud mulattatni. Ez tényleg így van, – szólt hozzám fordulva – nem csak udvariasságból mondtam.

Clara elpirult; a boldogság lesugárzott róla; arra gondoltam, hogy mennyire félt Ellentől. És én, én megint fiatalnak éreztem magamat, és fiatalságom csodálatos reményei összevegyültek a jelen érzett örömmel, amely az előbbieket majdnem letörte és majdnem fájdalmat okozott.

Midőn a folytonosan szűkülő folyó kígyóként kanyargó hátán végigsiklottunk. Ellen így szólt: – Mennyire tetszik nekem ez a keskeny folyó, nekem, aki csak a nagy folyókat szoktam meg! Majdnem úgy látszik, mintha minden kanyarulatnál meg kellene állnunk. Mielőtt az este leszáll, tisztába leszek vele, hogy milyen kis ország a mi Angliánk, ha legnagyobb folyójának ilyen gyorsan a végéhez jutunk.

– A Themze nem nagy, hanem szép.

– Nem gondolja ön is, hogy nehéz magunkat abba a korba képzelni, amikor ezzel az országgal népe úgy bánt, mintha rút pusztaság lenne – nem nézve kedves szépségét, amelynek ápolásra lett volna szüksége – nem figyelve az évszakok változásaira mindig új örömeikkel, nem a talaj különbözőségeire és országunk egyéb bájaira. Hogyan lehettek az emberek oly kegyetlenek saját maguk iránt?

– És egymás iránt – tettem hozzá, és hirtelen elhatározva magam, így folytattam;

– Kedves szomszédnő, nyíltan bevallom önnek, hogy nagyon is könnyen elképzelem magmnak a rossz kort, mert magam is egy része vagyok. Látom, hogy ilyesvalamire gondolt és biztos vagyok benne, hogy elhiszi azt, amit mondok; tehát nem kell ön előtt semmit sem titkolnom.

Pár percig hallgatott, azután így felelt:

– Barátom eltalálta és bevallom, csak azért követtem önt Runnymede-ből, hogy egy pár kérdést intézzek önhöz: mert láttam, hogy ön nem hozzánk tartozik. Ez érdekelt és tetszett nekem, és oly boldoggá akartam tenni önt, amilyenné csak bírom. Nyíltan szólva, veszélyes volt a dolog – szólt elpirulva – úgy értem, hogy Dickre és Klárára nézve, mert most jó barátok vagyunk, megmondhatom, hogy még nálunk is,

ahol sok szép nő van, sok férfiúra váltam végzetessé. Ez az egyik oka, amiért atyámmal magányosan lakom Runnymede-ben. De ez mit sem használt, az emberek oda is utánam jöttek — utóvégre a hely nem pusztaság — és úgy látszik, így még vonzóbbnak találják, és már egész történeteket mesélnek rólam. De elég erről. Ma este, vagy holnap reggel egy ajánlatot fogok önnek tenni, amelyet, ha elfogad, nagyon fogok örülni, és azt hiszem, önnek sem fog fájdalmat okozni.

Hevesen szavába vágtam, és kijelentettem, hogy mindent szívesen megteszek, ha ön kívánja. És tényleg, éveim és azok nagyon is látható nyomai ellenére — habár remélem, az ifjúság érzete nem csak múló érzés volt — kimondhatatlanul boldognak éreztem magamat a remek leány társaságában és hajlandó voltam vallomásait többre becsülni, mint amik talán tényleg voltak.

Nevetett, de nagyon barátságosan nézett rám.

— Nos, egyelőre — szólt — hagyjuk a dolgot, mert az új országrészt, amelyen keresztülmegyünk, alaposan szemügyre akarom venni. Nem is tudtam ennek a vidéknek a bájairól. A méretek kis volta, a folyó kanyarodásainak rövidsége és a part gyors váltakozása — mindez azt az érzést kelti föl az emberben, mintha valami rendkívüli, valami kaland érné, amit egy nagy folyón sohasem éreztem ennyire.

Elragadtatva néztem föl rá, mert hangja, amely éppen azt fejezte ki, amit én gondoltam, mintha gyengédséget fejezett volna ki irántam. Szeme találkozott az enyémmel és barna arca elpirult, amikor így szólt:

— Kedves barátom, tudja meg, hogy atyám e nyáron elhagyja a Themzét és elvisz engem a cumberlandi római sáncokhoz. Ez a kirándulásom egyszersmind búcsú a déli vidékektől. Nem szívesen vándorlok egyik vidékről a másikra; az ember úgy hozzászokik a vidék minden kis részletéhez — oly harmonikusan és boldogan összenő ez saját lényünkkel, hogy fáj, ha tőle válni kell. De abban az országban, ahonnan ön jön az ilyen nézetet bizonyára kicsinyesnek, és unalmasnak tartják, talán azért rossz véleménnyel van rólam?

Bájosan rám mosolygott és siettem így válaszolni:

— Oh nem, tényleg, csak az én gondolataimat fejezte ki. De a ligha reméltem,

hogy ön így fog beszélni. Mindabból, amit hallott úgy tudom, hogy az önök országában nagyon gyakran változtatják a tartózkodási helyet.

— Nos igen — felelte — az emberek szabadon mozoghatnak, de a kényutazások kivételével — különösen ilyenkor, szénagyűjtéskor — nem hiszem, hogy az emberek tartózkodási helyüket megváltoztatnák. Megengedem, hogy nekem sem szokásom otthon kuksolni, — amint most is látja — és szeretném önnel az egész nyugatot bejárni — és semmire sem gondolni — tette hozzá elbájoló mosollyal.

Hogy érzelmeimet elrejtsem, derekasan neki láttam az evezésnek; a csónak nyílsebesen rohant előre. Bármennyire is vonzódtam Ellenhez, bármennyire elfoglalta lelkemet a gond, hogy hova fog e vonzalom vezetni, nem mulaszthattam el, hogy a folyót és partját a legélénkebb figyelemmel kísérem. — annál is inkább, mert láttam, hogy ő is fáradhatatlan érdeklődéssel nézi a váltakozó képet. A virágos part minden kis részét, az aranyos és ezüstös folyó minden kis mormogó örvényét azzal a vidám boldogsággal figyelte meg, amellyel valaha én tettem, amellyel most is teszem ebben a csodákkal teli, sajátságos világban. Úgy látszott, hogy Ellen nagyon örült vidámságomnak. És én, én nem tudtam eleget bámulni azon a gondos ápoláson, amelyben a pompás folyót és barátságos partjait mindenfelé részesítették — mindennek szépség és élvezet volt a célja, még hasznos is magán viselte a szépség bélyegét

XXX.fejezet

Az utazás vége

Végre a folyó egy kanyarulatához értünk, ahol a másik oldalon sűrű, susogó nádas mögött magas part emelkedett; és a másikkoldalon még magasabb part, teljesen beborítva fűzfákkal, amelyeknek ágai a folyóba lógtak és szilfákkal, a melyek a fűzfákat túlszárnyalták. Alakokat láttunk ide-oda mozogni, mintha keresnének valamit, ami tényleg úgy is volt és mi — illetve Dick és társai — mi voltunk azok, akiket kerestek. Dick bevonta evezőjét és én követtem példáját. Örömkialtásba tört ki,

amelyet sokszorosan viszonzottak — körülbelül egy tucat férfi, asszony és gyermek állt a parton. Egy magas, csinos asszony fekete lobogó hajjal és mélyen fekvő szürke szemmel jött felénk, barátságosan kezét szorította velünk és így szólt:

— Dick barátom, majdnem várnunk kellett önre! Miért nem lepett meg bennünket? Egész bátran jöhetett volna egy nappal előbb!

Óh, — felelte Dick, alig észrevehető fejbólintással csónakunk felé — nem akartunk nagyon gyorsan fölfelé jönni; azoknak, akik még nem jártak erre, nagyon sok látnivalójuk van itt.

— Ez igaz — felelt a hölgy — és barátságos pillantást vetett felénk. De és ön is, kedves szomszéd, itt van egy szabad tér a nádasban és ott a kanyarodásnál éppen jól lehet kiszállni. A dolgait elvihetjük, vagy majd megbízunk vele egy gyereket.

— Nem, nem — szólt Dick — könnyebben megy a vízen. Azután pedig barátomat arra a helyre akarom vinni, ahonnan el lehet menni a régi parasztházhoz, amelyet látnia kell. Egészen a gázlógig akarunk menni, önök beszélgethetnek velünk a partról, mialatt mi evezünk.

Pár perc alatt átvágtunk a sűrűn és csónakunkat a mészkővel borított, hófehér partra hajtottuk; partra szálltunk barátaink karjaiba, Az utazás bevégeződött.

Elváltam a vidám tömegetől, fölmentem az országútra, amely néhány lábnyira a víz fölött, a folyó mentén haladt és körülnéztem. A folyó egy széles mezőn keresztül kanyargott, ami a most érő füvet szürkésbarna színűvé tette; a mező mögött tőlem balra, egy épület kupolája emelkedett és pedig ott, ahol a zsilipnek kellett lennie, amelyhez, amint látszott most egy malom is tartozott Délen és délkeleten, ahonnan mi jöttünk, egy erdő háta határolta a folyóvölgyet; az erdő aljában és a lejtőjén több alacsony ház állt. Most egy kissé jobb felé fordultam és a galagonya bokrok és vadrózsa hosszú hajtásai közt áttekinthettem az egész síkságot, amely előttem elterjedt, míg egy dombosor, zöld legelőivel meg nem akasztotta pillantásomat. A szilfaágak elfödtek előlem a házakat; csak az országút jobb felén vettem észre itt-ott egy pár egyszerű, szürke épületet.

Itt álmodozó hangulatban megálltam és szememet dörzsöltem, mintha nem lennék

teljesen ébren, és mintha azt várnám, hogy a szép férfiak és asszonyok vidám, tarkán öltözött csapata két vagy három vézna, elnyomorított férfit és rongyos, beesett szemű, rút asszonnyá fog változni, amint egykor ez ország földjét nehéz, szeges cipőikkel napról-napra, télen-nyáron, tavasszal és őszkor, évről-évre taposták, nehezen kedvetlenül, reménytelenül. De a változás nem történt meg és szívem hangosan dobogott örömeiben, a sok szép, tiszteletreméltóan szürke falura gondoltam, amely a folyó mentén a síkságról a fennsík felé húzódott, és amelyet egészen ezek a boldog szeretetreméltó emberek laktak, akik elvetették a hamis mammont és megszerezték az igazi gazdagságot.

XXXI.fejezet

Öreg ház, új emberek

Mialatt itt álltam, Ellen elvált boldog barátainktól, akik még a parton álltak és felém jött. Megfogta kezemet és szelíden így szólt:

– Vigyen rögtön magával, ne várjunk a többiekre, jobb szeretném, ha mindjárt mennénk.

Azt akartam mondani, hogy nem ismerem az utat és hogy a folyó mellett lakóknak kell vezetniük bennünket, de majdnem akaratom ellenére, lábaim tovavittek a jól ismert úton. Az út egy kis mezőre vezetett bennünket, amelyet egyik oldalán a folyó egy holtága határolt. Jobbra több kisebb házat láttunk öreget és újat, és előttünk egy magtárt szürke kőből, és egy helyenként borostyánnal befutott falat, amely fölé néhány szürke torony emelkedett. Az út az említett folyó sekély részéhez vezetett. Kereszteztük az utat és megint önkénytelenül megnyomtam a fal egyik kapujának kilincset, egy kövezett úton álltunk, amely a régi házhoz vezetett, amelyhez a végzet oly csodálatos módon vezetett vissza az emberek ez új társadalmában. Kísérőnőm kellemes meglepetésében örömkialtásban tört ki és ezen nem is csodálkoztam, mert a kert a fal és a ház közt egészen megtöltötte a júniusi virágok illat, a rózsák egyik a másikhoz szorulva oly édes bőségben illatoztak, amint

ez jól gondozott kis kertekben szokott lenni és amely az első pillanatra a szépség érzetét kelti fel a nézőben. A rigók a legédesebb és legélesebb hangjukon fütyültek, a galambok búgtak dúcukban, a varjúk fecsegtek és veszekedtek fölöttünk a magas szilfa ágai közt és a fecskék kiabálva keringtek a tornyok körül. És az öreg ház méltó őre volt a nyár mind e szépségének.

Ellen megint az én gondolataimat fejezte ki, midőn így szólt: — Igen, barátom ez az, amit látni akartam; ez öreg ház számos tornyaival, amelyet régmúlt idők egyszerű falusi emberei építettek, anélkül, hogy törődtek volna a város és az udvarok zajával. Még mindig kedves mindama szépség között, amit az újabb nemzedék alkotott. Értem, hogy barátaink miért ápolják oly gondosan és miért becsülik oly sokra. Úgy tűnik fel előttem, mintha megvárta volna e boldogabb időket és ölében megőrizte volna a boldogság morzsáit, amiket egy zavaros és viharos múltból gyűjtött össze.

A ház mellé vezetett, szép alakú, napsütötte karját a mohos, zuzmóval benőtt falra nyugtatta, mintha át akarná ölelni és felkiáltott:

— Oh, mennyire szeretem a földet, az évszakokat, esőt és napfényt és mindent, ami hozzátartozik és mindent, ami belőle származik.

Nem tudtam felelni — egyáltalában egy szót se kiejteni. Ujjongása és lelkesedése oly élénk és benső volt, szépsége oly tökéletes, de amellet erős és egészséges lelkesedését oly tökéletesen juttatta kifejezésre, hogy minden szó felesleges közhely lett volna. Attól féltem, hogy a többiek jönni fognak és megtörik a varázst; de egy ideig a torony alatt álltunk, anélkül, hogy valaki közeledett volna. Némi távolban vidám hangokat hallottam és tudtam, hogy barátaink most a folyó mentén haladnak a ház és a kert másik oldalán a nagy mező felé.

Valamivel hátrább léptünk, hogy megtekintsük a házat. Ajtók és ablakok tárva voltak, hogy a balzsamos naptól megszáritott levegő behatolhasson. Az ablakok felső párkányáról virágfüzérék lógtak le az ünnep tiszteletére — jeléül annak, hogy a többiek osztozkodtak szeretetünkben a régi ház iránt.

— Jöjjön be — mondata Ellen — remélem minden változatlan odabenn, bár

nem hiszem. Jöjjön, mert azonnal vissza kell térnünk a többiekhez. A sátrakba mentek, mert bizonyára sátrakat ütöttek fel a kaszálók számára, hiszen ez a ház az ember tized részének sem bír hajlékot adni.

A kapuhoz vezetett és alig hallhatóan mag elé mormolta: — A földet és, ami a földön nő, a földi életet — oh! Bár kimondhatnám és kifejezhetném, mennyire szeretem!

Beléptünk, de egy lélekre sem akadtunk, amidőn egyik szobából a másikba vándoroltunk, a rózsákkal díszített pivartól egészen a különös, bizarr szobáig, ahol azelőtt a lovagi birtok pásztorai és földművelői aludtak, most azonban, a kis ágyakról és haszontalan és értéktelen, rendetlenül ott heverő dolgokról; elhervadt virágokról, madártollakról, tojánhéjakról ítélve, gyermekek voltak elszállásolva.

Mindenütt csak a legszükségesebb bútorok álltak és ezek is a legegyszerűbb alakúak voltak. Az a nagy pompaszeretet, amely különben sajátja volt e népnek, úgy látszik, helyet engedett annak az érzésnek, hogy a ház maga díszje a falusi életnek, amelynek közepén fönnyaradt, mint a régi idők maradványa és hogy újra díszíteni annyit jelentene, mint értékétől, amellyel mint egy darab természeti szépség bírt megfosztani. Végre leültünk egy szobában ama fal fölött, amelyhez Ellen oly kényelmesen odatámaszkodott. A falakt még a régi kárpit díszítette, amelynek semmi művészeti értéke sem volt, de amelyet kora kellemes színűvé tett, ami nagyon illett a ház csendjéhez, és amelyet nagyon rosszul pótolta volna a feltűnő pompa. Mialatt itt ültünk, néhány kérdést intéztem Ellenhez, ami éppen eszembe jutott, de alig figyeltem arra, amit felelt. Hallgatásba merültem majdnem mindenről megfélekedve, ami körülvett és csupán arra emlékezve, hogy a régi szobában vagyok és, hogy a galambok turbékolnak a háztetőkön.

Pár perc múlva magamhoz tértem — nem hiszem, hogy tovább tartott volna, habár akkor éber álmomban sokkal hosszabbnak látszott az idő. Ezalatt Ellen ott ült előttem, sugározva szépségében és életkedvében és annál frissebbnek és virágzóbbnak látszott, mert annyira elütött az elhalványult tapétától, holt színeivel és képeivel. Rámnézett villámló szemével, mintha vesémig akarna látni, így szólt:

– Megint a múlt és jelen között levő ellentétben gondolkozik, ugyebár?

– Igen – feleltem. – Azon gondolkoztam, hogy mi lett volna önből az elmúlt időkben, az ön képességeivel, az ön intelligenciájával, szeretetével minden jó, gyűlöletével minden oktalan korlátozás iránt. És még most is, amikor régen megszereztek mindent, még most is sajog a szívem, ha elgondolom, hogy mily sok, sok évig pocskolták a gyönyörű életet.

– Oly sok, sok *évszázadig* – szólt komolyan.

– Igaz, nagyon igaz, – mondtam helyeslőleg és újra elhallgattam.

Ellen fölemelkedett:

– Jöjjön, nem szabad engednem, hogy újra álmaiba merüljön. Ha már el kell önt veszítenünk, szeretném, hogy mindent lásson, amit csak láthat, mielőtt visszatér.

– Engem elveszteni – kérdeztem, – visszatérni? Hát nem megyek föl önnel északra? Mit akar ezzel mondani?

Majdnem szomorúan mosolygott: – Nem most – most ne beszéljünk róla. Mire gondol éppen?

Vontatottan feleltem:

– Így szóltam saját magamhoz: Ellentét múlt és jelen között? Nem kellett volna-e inkább azt mondanom: Ellentét jelen és jövő között? Vak kétségbeesés és remény között?

– Tudtam – szólt. Erre kezemet megragadva, izgatottan folytatta: – Jöjjön, ameddig még ideje van rá!

És kivezetett a szobából. Mialatt lementünk a lépcsőn és a pitvar egy kis oldaljátóján a kertbe mentünk, nyugodtan, leplezve izgatottságát, így szólt:

– Jöjjön, csatlakozzunk a többiekhez, mielőtt idejönnek, hogy megkeressenek bennünket. Hadd mondjam meg önnek barátom, hogy ön nagyon hajlandó az álmodozásra, kétségkívül azért, mert életünket, tetterős nyugalmunkat, a munkát amely élvezetet, amely munka, még nem szokta meg.

Egy perc múlva elhallgatott és midőn újra a bájos kertben voltunk, így folytatta:

– Barátom ön tudni szeretne volna, hogy mi lett volna belőlem, ha a zavarok és az elnyomatás ama korában éltem volna. Azt hiszem, hogy eléggé tanulmányoztam a történelmet, hogy tudjam ezt. Egyike lettem volna a szegényeknek, mert atyám, amikor még dolgozott, egyszerű földműves volt. Valóban, ezt nem tudtam volna eltűnni, ezért szépségemet, szellememet és eszemet (ezt minden hamis pirulás és álszemérem nélkül mondtam) gazdag embereknek bocsátottam volna áruba és életemet tényleg eltékoztattam volna. Tudom, hogy nem választhattam volna, hogy nem rendelkezhettem volna szabadon életem fölött és hogy a gazdagoktól sohasem nyertem volna élvezetet, vagy alkalmat a cselekvésre, ami igazi emberi érzelmet ébresztett volna bennem. Egyik vagy másik módon tönkrementem volna – vagy a bőség, vagy a szegénység miatt.

– Tényleg így van – feleltem.

Még valamit akart mondani, mikor a kerítés egy kis kapuja, amely egy szilfáktól árnyékolt mezőre vezetett, kinyílt és Dick vidáman felénk sietett. Egy pillanat alatt mellettünk termett egyik kezét az én, másikat Ellen vállára tette és így szólt: – Nos, szomszédok, mit szólnak a régi házhoz? A maga nemében nem olyan, mint valami ékszerdoboz? De most jertek velünk, itt az ebéd ideje Talán ebéd előtt jól esnék egy fürdő, vendég, azt hiszem, az ünnep soká fog tartani.

– Oh igen – feleltem. – Egy kis fürdés nagyon jól esnék.

– Tehát egy percre búcsút veszek. Ellen szomszédnő – szólt Dick. Itt jön Clara, aki el fogja önt kísérni; ő inkább otthonos itteni barátaink közt, mint ön.

Eközben Clara is hozzánk ért. Követtem Dicket, miután még egy pillantást vettem Ellenre – szomorú, vágyódó pillantást. És hogy az igazat megvalljam, kételkedtem benne, hogy még valaha viszontlátom.

XXXII.fejezet

Az ünnepély kezdete – Vége

Dick a kis mezőre vezetett, amelyet csinos tarka sátrak hosszú sora borított. A sátrak körül férfiak, asszonyok és gyermekek ültek, vagy feküdtek – mindnyájan vígan és a legjobb kedvben, igazi ünnepi hangulatban.

– Bizonyára azt gondolja, hogy ennyien nem valami pompás ünnepséget csaphatunk? – szólt Dick. – de meg kell gondolnia, hogy holnap többen leszünk.. A kaszáláshoz sok olyan is ért, aki különben

nem igen ügyeskedik a mezei munkákban. És sok embernek ülő foglalkozása van és nagyon barátságtalanok volnának, ha megtagadnók tőlük a szabadon mozoghatás élvezetét. Ezek leginkább a tudomány emberei és így az ügyesebb munkások a szénagyűjtéskor abbahagyják a munkát, a szükséges kaszások és felügyelők kivételével, és kipihenik magukat, akár tetszik nekik, akár nem. Sokszor más vidékre is elmennek, amint én most megtettem. Látja, hogy a tudomány embereire, a történetírókra és tudósokra nincs előbb szükség, mint a munka közepén, ahol holnapután fogunk tartani.

Most a kövezett úton átmentünk a kis mezőről a rétre és innen egy kis gyalogösvényen áthaladtunk a kaszát váró magas és sűrű fűvön, míg a malom háta mögött a folyóhoz nem értünk. Itt pompás fürdőt vettünk a széles folyóban, a zsilip mellett, ahol a folyó sokkal nagyobbnak látszott, mint amilyen a valóságban volt.

– Most éppen a legjobb hangulatban vagyunk az ebédhez – szólt Dick – midőn újra felöltözködtünk, és a fürdőn keresztülmehetünk. – Az összes vidám lakomák közül, amiket egész éven át tartunk, ez a legvidámabb, az aratást sem kivéve, mert azzal a napok megint rövidülni kezdenek és minden vígság ellenére, az ember nem háríthatja el magától azt a gondolatot, hogy nem sokára üresek lesznek a kertek és őszi szél fog végig sivítani a kopasz tarlókon. Azután az ősz a halálra emlékeztet bennünket.

– Mily különösen beszél ön olyasmiről, ami folytonosan megismétlődik és így mindennapivá vált, mint az évszázadok változása – szóltam. Ezek az emberek e tekintetben tényleg olyanok voltak, mint a gyermekek, véleményem szerint fölöslegesen érdeklődtek az idő, szép napok, sötét vagy világos éjek iránt.

– Különösen? – kérdezte. Hát különös az, ha az ember érdeklődik az év és annak váltakozásai iránt?

– Ha azonban – feleltem – az év lefolyását úgy tekinti, mint egy szép és érdekes drámát, akkor a tél zordságával és keménységével éppen olyan kedves kell, hogy legyen ön előtt, mint a nyár remek pompája.

– És nem így van? – kiáltott fel Dick lelkesülten. – Csaknem, mintha színházban ülnék és nézném a darabot, anélkül, hogy részt vennék benne. Nehéz dolog – és mosolygott – egy olyan embernek, mint én, aki nem foglalkozom irodalommal, oly tisztán kifejeznem magam, amint azt a kedves Ellen tenné; de azt hiszem, hogy része vagyok az egésznek, és azért magam is átérzek annak minden örömét és fájdalmát. Senki sem teszi ezt meg helyettem, hogy csak ennem, innom és aludnom kelljen – nekem magamnak kell rá időt szentelnem.

Ebből láttam, hogy Dick a maga módján épp oly szenvedélyesen szerette a földet, mint Ellen a magáén, amit a régi időkben csak igen kevés ember mondhatott el magáról, mint az úgynevezett műveltek ostobaságnak tartották az évszakok váltakozását megfigyelni, vagy föld életében részt venni. Hiszen abban az időben poetikusnak és szépnek tartották azt, ha valaki a világot olyasminek tekintette, amit el kell túrni, nem pedig olyasminek, aminőnek örülni kell.

Ilyen gondolatok foglalkoztattak, amíg Dick nevetése megint vissza nem szólított a mezőre.

– Különös – szólt –, hogy nyáron, ennek hősége közepette nyugtalankodom a tél és annak szegénysége miatt. Ez a gondolat már többször eszembe ötlött, mert ha nem így lenne, azt hihetném, hogy ön keltette fel bennem. De ez csak tréfa – szólt hirtelen megnyugtatólag – nem kell nagyon szívére venni a dolgot.

– Jól van, jól – feleltem – éppen nem veszem.

De azért kissé kényelmetlenül éreztem magam szavaira.

Végigmentünk a kövezett úton, de nem fordulunk a ház felé, hanem egy gyalogösvényre tértünk, amely egy virágzó búzaföld mellett vezetett el. Azt kérdeztem:

– Tehát nem a házban vagy a kertben ebédelünk? Látom, hogy a többi ház többnyire nagyon kicsiny.

– Igen, igaz van, – szólta Dick – ezen a környéken igen kicsinyek. Ami a lakomát illeti, az ünnepély a templomban fog lejátszódni. Az is kicsiny, de azért mindnyájan beleférünk.

Hogy a templomban ebédeljenek, az új volt előttem és a középkor jutott eszembe. Az úthoz értünk, amely keresztül vonult a falun. Dick körülnézett és mivel csak két kis siető csoportot látott, így szólt:

– Úgy látszik, elkéstünk, mert már mindenki megelőzött bennünket. Bizonyára várnak majd önre, a vendégek vendégére, mivel oly messziről jött.

Szaporábban kezdett lépegetni, természetesen én is és csakhamar egy kis fasorba értünk, amely a templomhoz vezetett. Ennek nyitott ajtajából vidám nevetés és beszéd moraja hangzott felénk.

– Igen, – szólta Dick – ez legalább a leghűvösebb hely ma este. Jöjjön örülni fognak, hogy láthatják.

Szívem kissé elszorult. Úgy éreztem, hogy a fürdő ellenére is a levegő fojtóbb és nyomasztóbb, mint eddig volt.

Beléptünk a templomba. Egyszerű kis épület volt, ablakai majdnem mind a tizennegyedik század stíljé szerint voltak cifrázva. A falakon semmi modern díszítés nem volt; olyanok voltak, mint ama templomok falai, amelyeken a középkori puritánok a szenteket és szent történeteket fehérre meszelték. Az ünnep tiszteletére a templomot virágok díszítették és az egyik ablak alatt két kasza lógott keresztbe, amelynek fényesre csiszolt pengéje ártatlan virágok előtt kandikált elő. A templom legszebb ékessége azonban a sok szép és boldog férfi s asszony volt, akik az asztal

mellett ültek és vidám arcukkal és sűrű hajjukkal tulipánágyhoz hasonlítottak. Habár a templom kicsiny volt, elég hely volt benne: persze holnap, amikor a tudósok is eljönnek Oxfordból, hogy kivegyék szerény részüket a munkából, még egyszer annyi helyre lesz szükségük.

A küszöbön álltam, várakozással teli mosolyával annak az embernek, aki egy ünnepen fog részt venni, amely őt egészen új élvezetekkel fogja megismertetni. Dick, aki mellettem állt, olyan arccal nézett körül, amely mutatta, hogy otthonosan érzi magát. Velem szemben állt Clara és Ellen. Mosolyogtak, de bájos arcukat szomszédjuk felé fordították, akivel beszélgettek, engem úgy látszott nem vettek észre. Dickhez fordultam várva, hogy be fog vezetni a templomba és ő is felém fordította az arcát. De különös. Barátságosan és vidáman mosolygott ugyan, mint mindig — de nem felelt pillantásomra — úgy látszott, Dick nem is ügyelt rám és észrevettem, hogy senki sem törődik velem.

Égető fájdalom járt át, mintha egy régi várt szerencsétlenség teljesedett volna be hirtelen. Dick valamivel előbbre ment, anélkül, hogy egy szót is szólt volna hozzám. Alig voltam tíz lépésnyire az asszonyoktól, akiket, habár kevés ideje ismertem, mégis reméltem, hogy barátnőimmé lettek. Clara most egészen felém fordította arcát, de ő sem látott meg, habár tekintetét kérdő és könyörgő pillantással igyekeztem magamra vonni. Most Ellen felé néztem, úgy látszott, mintha egy pillanatra felismert volna, sugárzó arcát azonban rögtön szomorúan elfordította, és fátyolos szemmel fejét csóválta. Leírhatatlanul nyomorultul és elhagyatottan éreztem magam. Még egy pillanatig haboztam, azután megfordultam és a fasoron át az útra tértem, mialatt a rigók melodikus hangja teljes erőből csattogott a lombos fák koronáján.

Még egyszer, önkénytelen a régi ház felé pillantottam; mikor azonban sarkon befordultam, egy emberrel találkoztam, aki a legrikítóbb ellentéte volt azoknak a lényeknek, kiket a templomban hagytam. Egy öregember volt. Arca ráncos, rút és piszkos volt, szeme bágyadt és csipás, teste hajlott, lábai véznák, görbék és lomposak, menése vontatott, erőtlen; ruhája a rongyok és piszok keveréke. Az ilyen alakot nagyon is jól ismertem. Midőn elhaladtam mellette, alázatosan köszönt és levette

kalapját.

Tovasiettem, mert utálat fogott el. A folyó felé rohantam, de hirtelen, mintha fekete felhő vett volna körül, gyermekéveim valami rettenetes álma és egy ideig nem tudtam semmiről. Sötétség környékezett és nem tudtam megmondani, megyek-e, ülök-e, vagy állok-e? Ágyamba feküdtem, házamban a piszkos Hammersmithben. Azon gondolkodtam, nem vesz-e rajtam erőt a kétségbeesés, ha az egész dolgot csak álmodoztam volna; és csodálatos, azt vettem észre, hogy nem is esem oly nagy kétségbe.

Álom volt-e valóban? És ha az volt, miért éreztem magam az egész idő alatt úgy, mintha egy új életet látnám, élvezném — mint néző, akit a küzdelem e korszakának előítéletei, aggodalmi és bizalmatlansága még markukban tartanak?

Bármilyen élénken éltem is át a történeteket, mégis az egész idő alatt éreztem, hogy tulajdonképpen nincs eme emberek között semmi keresni valóm, hogy el kell jönnie a pillanatnak, amelyben eltaszítanak és megértetik velem azt, amit Ellen utolsó, szomorú pillantása kifejezett.

— Nem, nem lehet, te nem vagy közibénk való. Annyira egybenóttél a múlt nyomorúságával, hogy még a mi boldogságunk is elfárasztana. Térj vissza. Láttál bennünket és meggyőződhattél róla, hogy korod minden csalhatatlan tanítása ellenére is el fog jönni a boldogság korszaka — olyan korszak, amely csak akkor fog bekövetkezni, ha csak emberek lesznek a földön, nem pedig urak és szolgák, de előbb nem. Tehát térj vissza és amíg csak élsz, küzdj az *emberek egyenlőségéért* és járulj hozzá te is néhány kővel *a béke és boldogság birodalmának* nagy épületéhez.

Igen, úgy legyen! És ha mások is úgy fogják látni az új világot, mint ahogy én láttam, akkor azt, amit megéltem, inkább lehet *látomásnak*, mint *álmoknak* nevezni.

SZABÓ ERVIN

WILLIAM MORRIS

William Morris 1834-ben született Welthamstowban, London közelében. Atyja vagyonos londoni kereskedő volt s fiát előkelő intézetben neveltette, ami Angliában igen költséges dolog. A fiatal Morris építésznek készült, de irodalmi és művészi hajlamai csakhamar érvényre jutottak s azon szerencsés helyzetben lévén, hogy kenyér után nem kellett járnia, nekik szentelte egész működését. Számos költői művet írt, melyek jó része a középkorban vagy a germán őskorban játszik; kitűnő műfordításokat is készített jeles külföldi költők műveiből. Bennünket leginkább Szocialista dalai érdekelnek, azután John Bull álma és Seholországából című regénye. Utóbbi magyar fordításban legközelebb kiadja a Népszava könyvkereskedése, hogy a magyarajkú proletárok is élvezhessék a jövő szocialista társadalomnak e gyönyörűen megfestett képét. A költő egyébként több agitációs füzetet is írt eszméink érdekében; pl. Hogyan lettem szocialistává. De működött Morris a gyakorlati agitáció terén is; részt vett 1883-ban a Social-Democratic Federation (az angliai szociáldemokrata párt hivatalos neve) alapításában is, később egy ideig annak lapját, a *Commonwealt* szerkesztette, hosszabb ideig tagja volt a pártvezetőségnek; mint népgyűlési szónok működött, egyleteket alapított, részt vett utcai tüntetéseken stb. Azonban agitációjánál sokkal fontosabb az a tevékenysége, amelyet a proletárság

érdekében kifejtett avégből, hogy a szépnek, a művészetnek alkotásaihoz hozzá-férhessen, hogy ezek iránt érzékét felköltse és fejlessze.

A mai kapitalizmus, mint az a magas fejlettségű Angliában jelentkezett, Morris szépség után sóvárgó lelkét mélyen bántotta. Látta, hogy a kapitalizmus a nép testi és szellemi elsatnyulását jelenti; a világosság és tisztaság hiányát, a szépség megsemmisülését, a sivárságot; látta, hogy a szénbányák, a kohók és ezerféle gyárak kéményeinek füstje besötétíti a levegőt, eltöltve azt milliányi szénporszemecskével; látta a földet is, mely kopár, fekete, sáros pusztasággá vált sok helyütt, a zöld mezők, erdők kiszorulnak, csak a gazdagok bekerített uradalmi maradván meg; látott rongyos, fakóarcú gyermekeket, elfonnyadt nőket, görnyedt férfiakat a gyárakban, ahol az egyforma munka őket idővel barmokká változtatja, kiknek számára szellemi élvezet nem létezik; látta, hogy nemcsak a szegények kunyhóiban, ahol nyomorúságos a kereset, minden szépség- és művészetnélküli ócska lim-lom a bútorzat, a használat különféle tárgyai, de még a vagyonosoknál is hiányzik az ízlés, a szépérzék; itt gyári előállítású tárgyakat használnak, a lakásberendezés megfelel a nyárspolgárok sivár szellemének. Csak a középkori s *renaissance*beli kastélyokból, a kapitalizmus uralma előtti évekből maradtak fenn tárgyak, amelyekbe az illető kézműves, mesterember a maga egyéniségét öntötte, tárgyak, amelyeket nem ezerszámra gyárt a gép vagy gépmember. S mint tetterős ember, elhatározta, hogy e szépség és művészetnélküli kort meg kell bontania, vissza kell teremtenie művészetet és szépséget. S megalapított Morton Abbeyben egy eszményi gyárat; megalapított egy nyomdát, a híres Kelmscott Presst; ő rajzolta meg a kárpit- és szőnyegmintákat; ő és barátja, a híres művész Walter Crane elvtársunk, kinek képeit Budapesten is láthattuk, megrajzolták a betűket, amelyeket a nyomda számára öntöttek; megrajzolták a bekötési táblákat a könyvek részére; megrajzolták a képeket s Morris megírta a könyvek szövegét, megmutatva ezzel, hogy a lenézett kézi munka is lehet művészet; egybeforrasztja a kézművességet a költő és festő tevékenységével s belélehel mindenbe a művészet és szépség iránti érzést és vágyat, tiltakozásul a kapitalizmusnak pénzsóvár, szépségetölő kora ellen. S nagy is volt a hatása Morris és társai működésének; az iparművészet egész Angliában magas színvonalra emelkedett. Morris azonban korántsem hitte, hogy a mai társadalomban lehetséges a művészetet valóban a nép közkinccsév tenni; tudta ő, hogy amikor az emberiség legnagyobb része elemészti magát mindennapi elemi szükségleteiért való ádáz küzdelemben, ott nem lehet a proletároknak sem idejük, sem fogékonyságuk, sem képzettségük, de meg pénzük sem a művészet ápolására. De ha ő ezt tisztán látta s mi is tudjuk ezt, ez nem jelenti azt, hogy törekvése céltalan vagy meddő volt. Mert mi szocialisták a proletárság millióit, kik a nyomorúságban fetrengenek, fölemeljük, emberekké neveljük, emberekké, kiknek igényeik vannak, kik nemcsak tisztességes munkabért, egészséges lakást, élelmezést, tiszta ruházatot követelnek – amit manapság a műveltebb államok a raboknak is megadnak –, de akik részt követelnek maguknak az annyira magasztalt művelődés minden kincseiből; akik élvezni akarják a természet és a művészet szépségeit, mindazt amit évezredek át számtalan nemzet költői, festői, szobrászai, zeneszerzői az egész emberiség számára alkottak.

Embereket kell nevelnünk, kik még mai proletár létükre is bírnak érzékkel szépség iránt és vágygal művészet után, hogy ma élvezhessék azt, amiben a jelen társadalomban nekik oly mostohán lehet részük s hogy ez újult erőt adjon nekik a harcra a kapitalizmus ellen, mint a szépnek és művészetnek megölője ellen, s kettőzött erőt az új világ megteremtésére, amelyben a szépség az emberek életét művészié fogja avatni. A művészet a mindennapi életben egyúttal meg fogja szüntetni a gyári munka átkát, a szellem megölését, amelyet a szakadatlan egyformaság lassan-lassan előidéz. A mai korban pedig ismerjük föl a művészeti alkotások tanulmányozásából, milyen gyönyöröket, milyen nem-anyagi kincseket tartalmaz az a birodalom, melyet az egész emberiség számára készülünk elfoglalni; buzdításául szolgál a lankadónak, lelkesíti a csüggedőt. Gondoljunk csak arra, mikor a Munkás-Marseillaisét énekeljük! Nem-e mintha forró vér futná át fáradt testünket? Mert a mi dalunk ez; zenéje, dallama egybeolvad az osztálytudatos proletár érzelmeivel, mást hirdet nekünk, mint a közömbös embernek vagy burzsoának.

Ezekről persze sokat kellene mondanunk, de naptárunk kerete nem engedi meg. Aki azonban el fogja olvasni Morris említett szép regényét (Seholországából), az belőle jobban meg fogja érteni, miért küzdött a nagy költő és derék elvtárs művészetért a proletárok számára s miért hirdetik a szocialisták: igaz művészetet és szépséget a népnek ma, amennyit lehet, holnap pedig, amikor miénk a világ, szépséget és művészetet mindenben!